

1/2013

Raporta/Rapport

Sámi logut muitalit 6

Čielggaduvvon sámi statistikhka 2013

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Čujuhus: Hánnonluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

Raporttat-čálaráidu ásahuvvui Sámi Instituhta rapporttaid almmuheami várás. Sámi Instituhtta laktouvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodđuduvvui 1989:s, ja dat lea oahpahus- ja dutkanásahus man ulbmil lea seailluhit ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas.

Denne skriftserien ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutts (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College i 2005. Sámi allaskuvla ble etablert 1989. Sámi allaskuvla er en institusjon for høyere utdanning og har som formal å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett I et allsamisk perspektiv.

Reports series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute, which was affiliated with Sámi allaskuvla / Sámi University College in 2005. Sámi University College was established in 1989. It is an institution of high education and research. Sámi University College's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture.

Raporta/Rapport 1/2013

Namma/Tittel>Title: Sámi logut mualit 6. Čielggaduvvon sámi statistikhka 2013/Samiske tall forteller 6. Kommentert samisk statistikk 2013

Olggošgovva/Omslagsbilde/Cover: Sámi allaskuvla

Hábmen/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla

Deaddilan/Trykk/Print: Bjørkmanns, Alta

Jorgaleddjít/oversettere/translators: Ellen Jonassen, Kari Mákreda J. Utsi, Ellen Sara Eira Buljo, Torkel Rasmussen, Kaisa Rautio Helander, Nils Øivind Helander

Korrekturlohkki/korrekturleser/proofreader: Aud Søyland (ikke kapittel 5)

ISBN 978-82-7367-033-5

© Sámi allaskuvla 2013

Raporta/Rapport 1/2013

Sámi logut muitalit 6

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2013

Álgosátni

Dán jagi lea 200 jagi áigi go Ivar Aasen riegádii, ja dan dihte lea 2013 nammaduvvon “giellajahkin” Norggas. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* čalmmustahttet Aasen-ávvudeami go njeallje artihkkala leat giela birra. Kaisa Rautio Helander ja Yngve Johansen čálliba sámeigela oainnusindakhama birra geaidnošilttain guoktelogigolbma jagi maŋŋil go sámeigella šattai almmolašgiellan riikkas. Torkel Rasmussen čállá almmolaš ruđaid birra sámeigel-dárogiel guovttagielat suohkaniin, ja Kevin Johansen ges čállá sámeigela oahppočuoggáidbuvttadeami birra Norgga allaskuvllain ja universitehtain. Jon Todal lea geahčan sámeigela statistikhaid birra, mat leat gávdnamis, daid iešguđet servodatsurggiin, vai sáhttá dadjat movt giella vejolaččat rievddada.

Dán jagi čállá Magritt Brustad giellafáddái lassin davvi biebmosihkarvuđa birra. Paul Inge Severeide almmuha “gozihanartihkkala”, mii galggašii šaddat jahkásazžan. Tabeallat dán ja boahttevaš artihkkaliin galget gozihit movt muhtin guovddáš servodatsuorggit rievddadit jagis jahkái.

Mii Sámi statistikhaid guorahallanjoavkkus áigut giitit Ođasmáhttin-, hálddahuš-ja girkodepartemeanta ossodatjođiheaddji, Máret Guhtora, earenoamáš buori ovttasbarggu ovddas, mii lea leamaš dan rájes go joavku álggahuvvui 2007 ja gitta dassázii go Máret manai ealáhahkii diibmá.

Guovdageaidnu, čakčamánnu 2013

Sámi statistikhaid guorahallanjoavku

Else Grete Broderstad

Magritt Brustad

Kevin Johansen

Paul Inge Severeide

Jon Todal

(Jođiheaddji)

Čoahkkáigeassu

Lea čielga tendeansa statistikhkain mat ovdanbuktojuvvojit ahte guovttagielatvuoda juolludeamit gielddaide ja fylkkagielddaide eai leat goassege juksan dakkár dási ahte gokčet goluid mat gielddat ja fylkkagielddat oaivvildit alddiset leat guovttagielatvuoda dihte. Juolludeamit ovttaskas gielddaide ja fylkkagielddaide leat ovddimusat leamaš seammá dásis 2005 rájes. Dát máksá ahte ruhtadoarjja lea geahppánan go válđá vuhtii konsumahaddeindeavssa.

Juolludeamit ohcanvuđot giellaprošeavtaide leat molsašuvvan jagis jahkái. Juolludeamit geahppánit veaháš jagiin 2001-06. Dat lassánit 296,9 proseanttain áigodagas 2007-09, ja de geahppána fas 24,0 proseanttain lagi 2013 rádjái. Sámi giellaguovddážiid doaibmadoarjjajuolludeamit lassána garrisit áigodagas 2001-13 álggu 1,6 miljovnna kruvnus gitta 10,8 miljovnna kruvdnui. Lassáneami sivvan lea sihke giellaguovddážiid meari lassáneapmi ja duodalaš lassáneapmi ovttaskas giellaguovddážii.

Vaenie lohkehtæjjajgujmie saemien gielesne nöörjen institusjovnine, dle maereles ríjhkeraasten rastah laavenjostedh saemien studijefaaalenassi bijre. Men daesnie akte dåriesmoere sjædta dan åvteste jolleskuvlelaake Sveerjesne ij tjåenghkies kuvsjh luhpehth gusnie eksamene dorjesåvva joekehts institusjovnine. Saemiedigkie byöroe Maahtoedepartemeentese raeriestidh öörnegh evtiedidh, guktie gåarede saemien kuvsjh faalehtidh sveerjen jih såevmien institusjovnigujmie ektine, jih läjhkan eksamenem illedh jijtse learoesijjesne.

Dan åvteste lohkehtæjjah saemien gielesne fâåtesieh dle learoesijjieh eah iktesth maehtieh dejtie seamma kuvsjide faalehtidh fierhten studijejaepien. Dellie vihkeles åehpies öörnegigujmie guktie guhkiebasse sjædta, ihke studenth maehtieh sijjen ööhpehtimmien soejkesjidh viehkine dejstie bievnesijste mah soptsestieh gåessie dah ovmessie saemiengielen studijefaaalenassh aelkieh. Learoesijjieh byöroeh daagkerh soejkesjh biejedh gellide jaepide åvtese.

Tjåenghkies saemien kuvsjh lohkehtæjjastudentide jih jeatjah studentide eah leah luhpie daan biejjen. Byöroe nuepih gorredidh ihke lohkehtæjjastudenth maehtieh kuvsjh däeriedidh mah raaktan leah jeatjah studentide sjiestedamme,

juktie daamtaj ij gåaredh guektiengierth kuvsjefaaalenassh vedtedh saemien gielesne barkoefaafoon gaavhtan.

Juktie aktem stuerebe lissiehtimmien studijepoengedorjemassesne gorredidh, szejhta joekoen åarjelsaemien jih julevsaeemien gielen gaavhtan, annje nuepie årrodh jienebh aalkoekuvsjh aelkedh mah maehtieh maahtoem vedtedh juktie bæjjese vaaltasovvedh bachelorööhpehtæmman saemien gielesne.

Studijepoengedorjemasse saemien gielesne szejhta annje vihkeles årrodh juktie siebriedahken daerpiesvoetide hoksedh, jih statusem nænnoestehtedh saemien gielide. Dan åvteste byöroe vihth naan jaepine vuartasjidh guktie studijepoengedorjemasse saemien gielesne lea evtiesovveme.

Sámegiela rivttiid ollašuvvan Norgga bealde dihto almmolaš geavahusas, namalassii johtolatgalbbain. Guorahallanguovlun leat válljejuvvon guhtta suohkana, mat lagi 1992 mearriduvvojedje gullat sámegiela hálddašanguvlui. Artihkkalis suokkarduvvo, mo sámelága giellantuolggadusat ja báikenammaláhka leat váldon vuhtii almmolaš galbemis. Analysa čájeha, ahte vaikko Sámelága giellantuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjel 20 lagi, de sámegiela hálddašanguvlui gullevaš guða suohkanis eai leat dát lábat vel systemáhtalaččat vuhtii váldojuvvon almmolaš johtolatgalbbain.

Sámegiella dahje sámegielat tearpmat leat hui sporádalaččat adnon johtolatgalbbain. Ng. galbanormálas väilot njuolggadusat, mo sámelága giellantuolggadusat berrejít váldojuvvot vuhtii johtolatgalbbain. Sámi báikenamaid virggálaš atnu lea regulerejuvvon báikenammalágas. Analysa čájeha, ahte sámi báikenamatge eai adnojuvvo johtolatgalbbain vel systemáhtalaččat.

Guorahallamat čájehit ahte muhtin lágan árbevirolaš borramušaid, nappo lagasbirrasa biepmuid, ávkkástallet relatiivalaččat ollu Davvi- Norgga ruovttudoaluin. Báikkálaš biepmuin lea dávjá biebmoávnnašvallji, muhto soames biepmuin sáhttet leat, lassin ollu biebmoávdnasiidda, maiddái birasmirkkot. Dat gusto dávjá biepmuide maid mearas viežzá.

Dokumentašuvnnat leat leamaš váilevaččat persisteanta orgánalaš birasmirkkuid ja lossametállaid sisdoalu dáfus bohccobierggus. Ođđa dutkamat leat aŋkke

čájehan ahte bohccobierggus iešguđet orohagain Norggas leat hui unnán birasmirkkot ja ii leat vuodđu jáhkkit ahte bohccobierggu borran lea dearvvašvuodžavárran olbmuide birasmirkkuid geažil. Baicca lea nuppe lágje, ahte ollu biebmoávdnasat leat bohccobierggus mearkkašahti eanet go buohtastahttá vuoksábierguin.

Mullju, dahje varas dorski, vuovvas ja meadđemmat, leat leamaš ja leat ain dehálaččat doalahit buori D vitamiinna dási davviguovlluid mearraálbmogis skábman. Álbumga leat aŋkke váruhan borramis vuotnaguliid guolle vuovivasa, birasmirkosisdoalu geažil.

Gealdda gaskal árktaš biebmodoalu positiiva beliid, nugó alla biebmoávnashivvodat, ja negatiiva beliid, mat fas muitalit birasmirkkuid gávdnoštumis dán biebmodoalus, bájuhit dávjá Árktaš dilemman. Ii leat diehtu man mađe eahpesihkarvuhta čadnon biebmodorvvolašvuodžažaldahkii árbevirolaš biebmodoalu dáfus lea váikkuhan sámi álbumga biebmo- ja borramušdábiid válljemii.

Rávvagat

1. Ferte bargat viidásit vai oažžut nu buori go vejolaš ođasmahton loguid das man oallugat ipmirdit, máhttet hupmat, lohkat ja čállit sámegillii. Dili rievdan galgá gozihuvvot.
2. Ferte gozihit vai ođasmahton logut sámeigela gaskkustuvvojit gaskariikkalaččat.
3. Ferte bargat dan badjelii ahte oažžut nu buori go vejolaš obbalašgeahčastaga sámeigela oahpaheamis ruovttuin. Dili rievdamiid berre gozihit ja oahpaheami ferte movttiidahttit.
4. Berre iskkat makkár eavttut leat sámeigela geavaheapmái ja movt dat duođai doaibmá sosiála mediain.
5. Ferte ráhkaduvvot vuogádat mii sáhttá mihtidit ja gozihit buorráneami dahje hedjoneami sámeigella geavaheamis almmolaš hálddahušain.
6. Almmolaš skuvlastatistikaid vuođul maid juo leat oaidnán, de ferte johtui bidjat konkrehtalaš doaibmabijuid, vai bisseha sámeigela nubbingiela ohppiidlohkku ii šat njieja, ja seammás háhkat eambbo ohppiid (geahča muđui artihkkaliid *Sámi logut muitalit 1, 2, 3, 4 ja 5*, main lea cuiggodeapmi juste dan birra).

Sámediggi juolluda juohke jagi miljovnnaid moanaid prošeavttaide, muhto ii leat diehtu man ávkkálaš ovttaskas prošeavttat leat sámi giellabarggus. Sámediggi galggašii dan dihte árvvoštallat gáibidišgoahtit iežasárvvoštallama prošeaktaoamasteaddjis mas ulbmilolaheapmi ja čađaheapmi boahtá ovdan. Sámediggi galggašii maid gáibidit ahte prošeavttaid bohtosat almmuhuvvojit ovdamearkka dihte oahpponeavvuid neahttabáikkis www.ovttas.no dahje eará heivvolaš neahttabáikkiin. Sámediggi galggašii maid systemáhtalaččat bargat loahpparaporttaiguin dakkár vuogi mielde ahte earát sáhttát ávkkástallat vásáhusaiguin. Sámediggi galggašii maid ráhkadit čilgehusa das maid doarjavuostáiváldi galggašii čállit loahpparaportii.

Sámediggi lea juo vuhtiiváldán oasis kritihkas mii lea boahztán Sámi giellaguovddážiin. Dat leat ožžon eanet doaibmadoarjaga ja sin doaimmat leat buorebut sihkkaraston ovddosguvlui. Lea ain buoridanmunni dan dáfus ahte Sámediggi sahttá dahkat ovttasbargošiehtadusaid giellaguovddážiin mas dat geatnegahattojuvvojit čadahit muhtin kursafálaldagaid ja ožžot dan ovddas eanet doaibmadoarjaga.

Vaenie lohkehtæjjajgujmie saemien gielesne nöörjen institusjovnine, dle maereles ríjhkeraasten rastah laavenjostedh saemien studijefaaalenassi bijre. Men daesnie akte dáriesmoere sjædta dan ávteste jolleskuvlelaake Sveerjesne ij tjåenghkies kuvsjh luhpehth gusnie eksamene dorjesåvva joekehts institusjovnine. Saemiedigkie byöroe Maahtoedepartemeentese raeriestidh öörnegh evtiedidh, guktie gåarede saemien kuvsjh faalehtidh sveerjen jih såevmien institusjovnigujmie ektine, jih læjhkan eksamenem illedh jijtse learoesijjesne.

Dan ávteste lohkehtæjjah saemien gielesne fâåtesieh dle learoesijjeh eah iktesth maehtieh dejtie seamma kuvsjide faalehtidh fierhten studijejaepien. Dellie vihkeles åehpies öörnegigujmie guhkiebasse sjædta, ihke studenth maehtieh sijjen ööhpehtimmien soejkesjidh viehkine dejstie bievnesijste mah soptsestieh gåessie dah ovmessie saemiengielen studijefaaalenassh aelkieh. Learoesijjeh byöroeh daagkerh soejkesjh biejdh gellide jaepide ávtese.

Tjåenghkies saemien kuvsjh lohkehtæjjastudentide jih jeatjah studentide eah leah luhpie daan biejjen. Byöroe nuepieh gorredidh ihke lohkehtæjjastudenth maehtieh kuvsjh däeriedidh mah raaktan leah jeatjah studentide sjiehtedamme, juktie daamtaj ij gåaredh guektiengierth kuvsjefaaalenassh vedtedh saemien gielesne barkoefaaamoen gaavhtan.

Juktie aktem stuerebe liissiehtimmiem studijepoengedorjemassesne gorredidh, sæjhta joekoen åarjelsaemien jih julevsäemien gielen gaavhtan, annje nuepie årrohd jienebh aalkoekuvsjh aelkedh mah maehtieh maahtoem vedtedh juktie bæjjese vaaltasovvedh bachelorööhpehtämman saemien gielesne.

Studijepoengedorjemasse saemien gielesne sæjhta annje vihkeles årrohd juktie siebriedahken daerpiesvoetide hoksedh, jih statusem nännoestehtedh saemien gielide. Dan ávteste byöroe vihth naan jaepine vuartasjidh guktie studijepoengedorjemasse saemien gielesne lea evtiesovveme.

Norggas lea buorre giellapolitihkka, mii válđá vuhtii maiddái sámi álbmoga gielalaš rivttiid. Váttisvuohtan lea dattetge ain, ahte oppalaš giellapolitihkka ii leat vel bures implementerejuvpon báikkálaš dássái. Sihke sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjelaš 20 lagi, muhto báikkálaš ja guovllolaš dásí almmolaš orgánain orrot ain váilume buorit rutiinnat, mo dát lágat galget válđojuvvot vuhtii geavatlaš bargguin nugo ovđamearkka dihte almmolaš galbendoaimmain. Guovtte- ja máŋggagielat tearpmaid ja báikenamaid anus johtolatgalbbain leat maiddái ekonomalaš konsekveanssat. Go Norggas leat gielade guoskevaš lágat fámus, de guovddáš eiseválddit berrejít dáhkidot, ahte leat maiddái ekonomalaš rámmat bidjat fápmui lágaid mielde gáibiduvvon doaimmaid. Suohkaniin lea maiddái geatnegasvuhta čuovvut Norgga lágaid ja ovddidit, ahte Sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojit ee. johtolatgalbbaid tearbmaanus ja ahte sámi báikenamat válđojuvvojit virggálaš atnui báikenammalága gáibádusaid mielde.

Radioaktiiva nuoskkideapmi Tjernobyllihkuhisvuoda geažil lea čuohcan erenoamáš garrisit lullisámi álbmogii Gaska-Norggas. Dieđut likuhisvuoda dearvvašvuodabeavttuin Norggas leat hui váilevačcat. Radioaktiiva eksponeren lei eanemusat biepmu bokte; dat váikkuhii erenomážit muhtin gielddaid sávza- ja bohccobiergobuvttadeapmái. Likuhisvuoda majnjel eai leat goassege dahkan álbmotbaserejuvpon guorahallamiid borasdávdagávdnoštumis suonjareksponerema ektui Norgga lullisámi guovllus. Dutkamušat eará dearvvašvuodadilálašvuodain, nugo psykososiála dilis ja olbmuid, geat ásset lullisámi guovllus ja erenoamážit geat leat čadnon boazodollui, iežaset árvvoštallon dearvvašvuodas, lea sávahahti vai galgá sáhttit háhkat eanet dieđuid das man muddui dán álbmogii lea váikkuhan ja ain váikkuha dat dáhpáhus.

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu	4
Rávvagat	7
1 Mandáhtta ja vuodus	13
1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta	13
1.2 Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki	14
1.3 Máhttovuođu dárbun	15
1.4 Guorahallanjoavku	16
2 Man ollu rievddada sámegiela dillii Norggas?	17
Okta máhttočoahkkáigeassu	17
2.1 Sámegielagiid lohku Norggas	18
2.1.1 UNESCO ja Ethnologue	18
2.1.2 Olmmošlohkamat Norggas	21
2.1.3 Logut eará guorahallamiid vuodul	26
2.1.4 Loahppaárvoštallama mearkkašumit sámegielagiid logus	29
2.2 Sámegiela giellasirdin ruovttuin	30
2.2.1 Davvisámebla giellasirdin Finnmárkkus 1967 – 1985	31
2.2.2 Miellaguottuid rievdan sámegiela giellasirdimii	33
2.2.3 Sámegiela giellasirdin duhátjahkemolsumis	34
2.2.4 Davvisámebla giellasirdin Sámi jienastuslogu jienasteddjiid gaskkas 2012	35
2.2.5 Loahppaárvoštallama mearkkašumit	38
2.3 Logut sámegiella fágain vuodđoskuvllas 1990 - 2012	39
2.3.1 Gáldut vuodđoskuvlla giellastatistikkej	39
2.3.2 Rievddadeamit ohppiidlogus	41
2.3.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit sámegiela ohppiidlogus	42
2.4 Muhtin logut dálá davvisámebla čállingielas	43
2.4.1 Lohkat ja čállit davvisámegillii	43
2.4.2 Davvisámegielat aviissat	45
2.4.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit	46
2.5 Sámegiella almmolaš hálldašeami	46
2.5.1 Sámegiela hálldašeami dutkamat 1990-logus	47
2.5.2 Iskkadeamit sámegiela hálldašeami maļnjil 2000	49
2.5.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit	50
2.6 Čoahkkáigeassu ja árvalusat doaibmabijuide	51
2.6.1 Čoahkkáigeassu	51
2.6.2 Árvalusat doaibmabijuide	52

3	Sámedikki doarjjaortnegat sámegielaide	57
3.1	Álgu	57
3.2	Guovttegielat doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide	58
3.2.1	Láhkaásahus	58
3.2.2	Historihkka	60
3.2.3	Juolludeamit gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 1993-2005	64
3.2.4	Juolludeami gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 2007-2013	66
3.2.5	Árvvoštallamat	68
3.3	Giellaguovddážat	70
3.3.1	Historihkka	70
3.3.2	Juolludeami giellaguovddážiidda	70
3.3.3	Giellaguovddážiid doaimmat	71
3.4	Sámedikki ohcanvuđot doarjagat sámegielaide	72
3.4.1	Historihkka	72
3.4.2	Ohcanvuđot gielladoarjagiid juolludeamit	73
3.4.3	Gielladoarjagiid geavaheapmi	75
3.5	Sámedikki iežas giellabarggut	76
3.5.1	Historihkka	76
	3.5.2 Juolludeamit sámegiela seailluheapmái ja ovddideapmái	77
3.6	Buoridanetvtohusat	78
3.7	Loahpaheapmi	79
4	Studijepoengedorjemasse saemien jollebe ööhpehtimmesne	82
4.1	Aalkoe	82
4.2	Saemien jollebe ööhpehtimmie aktene histovreles vuajnosne	84
4.3	Saemien gielen ulmie universtiteetine jih jolleskuvline	85
4.4	Diedtejoekedimmie saemien gielese jollebe ööhpehtimmesne	85
4.5	Studijepoengedorjemasse åarjelsaemien gielesne	86
4.6	Studijepoengedorjemasse julevsäemien gielesne	89
4.7	Studijepoengedorjemasse noerhtesaemien gielesne	90
4.8	Raeriestimmieh	95
5	Galbbaid giellaatnu muitala	99
5.1	Vuolggasadji ja ulbmil	100
5.2	Sámegiella virggálaš giellan Norggas	101
5.2.1	Sámelága giellanjuolggadusat	102
5.2.2	Sámi báikenamat ja báikenammaláhka	103
5.2.3	Suohkanláhka ja suohkaniid guovtte- ja golmmagielaat namat	105
5.2.4	Luoddæiseválddiid rávvehusat: galbanormála	106
5.3	Luoddagalbbaid luohkkájuohku Statens Vegvesen galbameroštallama mielde	107
5.4	Galbagiella – galbbaid giellaanu analysa	109

5.4.1	Hálddahuslaš rájiid galbbat: riikka-, fylkka- ja suohkanrádjegalbbat	109
5.4.2	Tuneallaid galbbat	112
5.4.3	Dábálaš báikenammagalbbat	113
5.4.4	Luoddačujuhangalbbat	116
5.4.5	Gaskačujuhangalbbat	123
5.4.6	Bálvalusgalbbat	127
5.4.7	Ii-geográfalaš galbbat	129
5.4.8	Diehtotávvalat	130
5.4.9	Sámi báikenamaid atnu dábálaš báikenamma-, luodda- ja gaskačujuhangalbbain	131
5.5	Oktiigeassu: Mo luodda dás ovddosguvlui ?	133
6	Biebmordorvvolašvuhta davvin	140
6.1	Álgaheapmi	141
6.2	Árktalaš dilemma	141
6.3	Birasmirkkot davyviguovlluid biepmuin	142
6.3.1	Persisteanta orgánalaš birasmirkkot (POPs)	142
6.3.2	Lossametállat	144
6.4	Davvi-Norgga báikkálaš biepmut ja árktalaš dilemma	145
6.4.1	Bohccobierggu ja eará bohccoorgánaid borran	145
6.4.2	Mullju – árbevirolaš biebmu davvin	150
6.5	Dárbbashašlaš eanet dutkat	153
7	Sámi logut	155
7.1	Álgu	155
7.2	Álbtmot	156
7.3	Oahpahus	161
7.4	Sámegiella	163
7.5	Sisaboahtu	165
7.6	Barggahus	166
7.7	Ealáhus	167
7.8	Válga	168

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš lađastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválldiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmlin lei nannet stáhta eiseválldiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuđđosa.

1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš lađastallanjoavku galgá juohke lagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit rapportta Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartmentii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajiidgeahčastaga ja árvvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuodđun jahkásaš bušeahttabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválldiid ja Sámedikki.

Lađastallanjoavku galgá ságaškuššat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhttá bovdet ja oassálastit fágalaš konferánssain, seminárain ja eará sullásash lágidemiin.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dađistaga buoridit jahkásaš rapporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttít álkit buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadir čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullevaš dataid ja árvvoštallan-, guorahellan- ja dutkanbargguid dieđuid vuodđul.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaš statistihkaid ja dárbašlaš dataid ja dieđuid rapportta ráhkadeapmái.

Lađastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš raporttain. Fáttát maid sáhttá leat áigeguovdil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuodja ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografiija, dienas
- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálldašeapmi, ávnnašlaš kulturvođu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábalaš kultuvra, dákko bakte dáiddašlája, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásahusovvdáneapmi

Lađastallanjoavku sáhttá cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttuvođđosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan.

Lađastallanjoavkku sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekjudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Ráđđehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráđđadallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuogatvuhta ahte singuin galgá ráđđádaljojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuogatvuhta lea sis *ILO-konvenšunna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaaid birra iešheanalis stáhtain 6. artihkkala* mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuodja ollášuhttimis das ahte ráđđadallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttamielalašvuodja gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.
- Láhčet vejolašvuodja ovdánahttit guimmešduodja gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojít.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttindárbbuid birra.

Ráddádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválldiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragráfas bistevaš čoahkkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoahkkimat gaskal sámi ášsiid stáhtaráđi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtaráđđi searvá čoahkkimiidda dárbbu mielde. Bistevaš jahkebeallasaš čoahkkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbuid, dehálaš prinsihpalaš ášsiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallásas čoahkkimat gaskal Sámedikki ja departemeanttaid gaskasaš sámi ášsiid ovttastahtinlávdegotti. Čoahkkimiin galget earret eará boahttevaš áigodaga áigeguovdilis sámepolitihkalaš ášsiid.

1.3 Máhttovuođu dárbun

Stáhta eiseválldiid ja Sámedikki gaskasaš ráddádallanvuogádaga 8.paragráfa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuođu dárbuid. Máhttovuođu birra čuožju ná:

- Gielda- ja guvlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovttas fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámi statistihka vuodul jahkásaččat ovddida raporta sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihito ášsiid birra leat ráddádallamat ja ráddádallamiin sámi servodaga ovddidandárbuid birra ovttu dain jahkebeallásas čoahkkimiin gaskal sámi ášsiid stáhtačálliid ja Sámediggepresideanta.
- Go stáhta eiseválldit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbašuvvo vai nanne árvvoštallama ja mearrideami fáktavuođu dahje formálalaš vuodul de dan berrejít diedihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráddádallamiid oktavuođas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttamielalašvuodá ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojít fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbašuvvojít čielggadeami čaduheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš rapportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvidahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttas nammadit jodiheaddji, nubbinjodiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjovkui, man doaibmaágodahkan lea njealji lagi. Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal, jodiheaddji (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nubbinjodiheaddji (Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norgga árktalaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Else Grete Broderstad (Sámi dutkamiid guovddáš, UiT Norgga árktalaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Paul Inge Severeide (Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)

Kevin Johansen (Nordlanda Universitehta-Universitetet i Nordland)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

2 Man ollu rievddada sámeigela dillii Norggas?

Jon Todal, professor dr.art., Sámi allaskuvla /Samisk høgskole, Guovdageaidnu

Okta máhttočoahkkáigeassu

Statistihkka lea ávkkálaš reaidu politikhkalaš barggus go galgá nannet unnitlogugiela. Jus galgá oažžut buori almmolaš giellaplánema, de lea dárbbašlaš diehtit man oallugat ipmirdit giela, man oallugat hupmet, lohket ja čállet giela, ja man boarrásat sii leat ja gos sii orrot, man ollu bearrašat eahpeformálalaččat oahpahit giela buolvvaid gaska ruovttuin, man oallugiin lea oktavuohta gielain mánáidgárddiin ja skuvllain, man ollu gullo giella dain áigeguovdileamos mediain ja man mađe sáhttá hupmat giela almmolaš ásahusain.

Vaikko oažžu ge buot daid loguid, de ii leat dat doarvái, jus galgá oažžut buori giellaplánema. Jus gálgá sáhttit dulkot giela, de fertet maid oažžut loguid, maid sáhttá buohtastahttit ja main oaidná giela rievdamiid guhkit áigge badjel. Ferte áinnas diehtit movt giella rievddada, ovdal go sáhttá makkárge doaibmabijuid bidjat johtui.

Eanas dutkamat mat sámeigela ektui leat dahkkon, leat dutkojuvvon grammatihka ja giellahistorjjá birra. Diekkár dutkamis geahčá njuolgut dan giela, beroškeahttá makkár servodatdilálašvuodas lea. Daid manjemus jagiid gal leat veahá dutkanbarggut čadahuvvon, mas leat geahččan sámeigela servodaga dili ektui maid. Eanas daid namuhuvvon bargguin leat guorahallan gažaldagaid, mat gusket giellarievdamii, giela ealáiskahttimii ja čearddalaš identitehtii. Vuodđodieduid daidda dutkamiidda leat ožžon go leat vuđolaččat jearahallan olbmuid. Logut ja statistihkat leat ge hárve oassin sámeigela dutkamis.

Dás galgat lagabui geahččat mii goitge dain almmuhuvvon kvantitatiiva gálduin ja almmuhuvvon kvantitatiiva dutkan sámegielas. Daid rapporttaid ja artihkkaliid maid geahččat, sisstisdollet ollu statistihkaid ja kvantitatiiva dieđuid maid mii digaštallat dás.

Lávdegotti vuodđojurdda lea ahte mii leat geahčan loguid mat sáhttet veahá muitalit movt sámegiela dilli rievddada. Mii leat geahčan viđa oasis: (1) man ollu lea obbalaš lohku geat hupmet sámegiela, (2) kvantitatiiva dutkan, mii muitala man ollu oahpahuvvo sámegiella ruovttuin, (3) statistihkka mas oaidná makkár giella lea válljejuvvon vuodđoskuvllas maŋjil 1990, (4) dutkan mas oaidná man ollu sámegiella lea anus almmolaš ásahusain maŋjil go leat šaddan sámegiela hálldašanguovlun ja (5) logut mat čájehit makkár sámi čálldingiela dilli lea.

2.1 Sámegielagiid lohku Norggas

2.1.1 UNESCO ja Ethnologue

Fágagirjjálašvuodjas áitojuvvon gielaid birra dávjá boahtá ovdan lohku man oallugat hupmet iešguđetlágán unnitlogugielaid ja man stuora oasi sii ovddastit dan ollislaš čearddalaš joavkkus. UNESCO rukseslistu áitojuvvon gielaid birra ja neahttabáiki *Ethnologue. Languages of the World* leat dávjá gáldut dakkár loguide. Dás galgat lagabui geahčat maid dat guokte riikkaidgaskasaš gáldut muitalit sámegielagiid birra.

UNESCO logut

UNESCO rukseslisttu, áitojuvvon gielaid birra, sadjái lea dál boahtán neahttabáiki *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*, mii rehkenastojuvvo leat luohtegahti gáldun, dieđuide mat gusket áitojuvvon gielaid birra. Eiseválddit, media ja fágačeahpit atnet áinnas loguid dáin gálduin. Danne lea mávssolaš makkár dieđuid UNESCO addá sámegiela birra.

Tabealla 2.1 dás vuollelis leat UNESCO logut mat čájehit man oallugat hupmet guhtta iešguđetlágan sámegiela.

Tabealla 2.1 Ollislaš lohku sámegielagiin, geat hupmet guhtta iešguđetlágán sámeigiela UNESCO1 loguid vuodul

Sámeigiella	Sámegielagiid ollislaš lohku
Nuortalašgiella	300
Davvisámeigiella	30 000
Julevsámeigiella	2 000
Bihtánsámeigiella	50
Upmisámeigiella	20
Lullisámeigiella	500

Tabealla čájeha sámegielagiid logu oktiibuot dain riikkain gos daid guhtta namuhuvvon sámeigiela hupmet. UNESCO čujuha Tapani Salminena (gii lea almmuhan dieđuid UNESCO neahttabáikái) gáldun davvisámegillii ja nuortalašgillii, iige čuoččo dađi eambbo gos Salminen lea ožžon daid loguid. Julevsámeigiela ja upmisámeigiela gáldun čujuha UNESCO girjái *The Saami Languages An introduction*, maid Pekka Sammalahti lea čállán. (Sammalahti 1998). Lullisámeielagiid gáldun čujuhuvvo neahttabáiki *risten.no*, neahttabáiki, maid Norgga Sámediggi hálddaša. Bihtánsámeielagiid gáldun čujuhuvvo ges Joshua Wilbura gieddebargu, prošeavttain *The Saami Documentation Project*, maid lea čađahan 2008-2011.

Mii sáhttit mannat viidásit daidda gálduide maid UNESCO lea atnán. Sammalahti (1998) girjji leat atnán gáldun dasa ahte leat 20 upmisámeielaga, muhto Sammalahti (1998) girjjis ii gávdno dakkár lohku. Upmisámeielagiid birra čállá son dušše ná: : ”Ume, Pite, Akkala and Ter depend mainly on old speakers.” (Sammalahti 1998: 1).

UNESCO lea almmuhan neahttabáiki *risten.no* gáldun dasa ahte leat 500 geat hupmet lullisámeigiela. Go dien gáldu guorahallat, de oaidnit *risten.no* dadjá ahte lullisápmelaččat Norggas ja Ruotas leat oktiibuot sullii 2000. Dan lohkui man oallugat *hupmet lullisámeigiela*, dadjá *risten.no* ná:

”Det er også vanskelig å angi eksakte tall på dem som snakker sør-samisk, men man antar at under halvparten av sør-samene behersker språket”²

¹ Logut leat vižzon 31.01 2013 neahttabáikkis <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

² Bájuhuvvon 31.01 2013 neahttabáikkis http://www.risten.no/bakgrunn/hist/info_sorsamisk_no.html

“Lea maid váttis addit juste logu dasa ahte man oallugat hupmet lullisámegeila, muhto árvvoštallo ahte leat vuollel bealli lullisápmelaččain geat máhttet giela”.

UNESCOs lea riekta go lohká 500 sápmelačča leat “vuollel bealli” 2000 sápmelaččas, muhto lea goitge eahpečielggas manne UNESCO *risten.no* gáldus boahtá ovdan ahte lohku lea juste 500.

UNESCO almmuha ahte leat 2000 geat hupmet julevsámegeila, ja dasa lea Sammalahti 1998 adnon gáldun. Dás lohká Sammalahti ahte “...the number of Lule Saami speakers is between 2000 and 3000” (Sammalahti 1998:1). Sammalahti lea ieš lingvista dahje gielladutki, ja dat girji man birra dás lea sáhka lea čállon grammatiska birra. Iige son leat ieš guorahallan man oallugat hupmet julevsámegeila, juoga maid ii leat dárbu dahkat go leat grammatiska girji čálliime. Iige Sammalahti leat almmuhan gálduid ge iežas loguide, iige leat čilgen eará lágje movt lea gávnahan ahte leat 2-3000 julevsámegielaga.

Dain gálduin maid UNESCO lea almmuhan, lea dušše Joshua Wilbur gii lea ieš guorahallan. Sus leat varas logut bihttansámegielagiid birra (jagiin 2008 – 2011), ja daid sáhttá dárkkistit. Dáid dieđuid vuodul leat UNESCO logut sámegielagiid ektui hui eahpesihkkarat.

Ethnologue logut

Neahttabáiki *Ethnologue. Languages of the World* almmuha loguid buot gielaid birra máilmis, ii dušše áitojuvvon gielaid birra. Dađi bahábut almmuhit dán báikki dávjá gáldun go lea sáhka áitojuvvon unnitlogu gielaid birra.

Ethnologue neahttabáikkis sáhttá gávdnat dieđuid Norgga sámegielaid birra nugo tabealla 2 čájeha dás vuollelis.

Tabealla 2.2 Sámegielagiid lohku njealji sámegielas Norggas
Ethnologue³ dieduid vuodul

	Čearddalaš gullevašvuohta	Sámegielagiid lohku oktiibuot
Lullisámeigiella	600	300
Bihtánsámeigiella	?	?
Julevsámeigiella	1000 - 2000	500
Davvisámeigiella	30 000– 40 000	15 000

Ethnologue logut tabealla 2.2 gusket dušše Norgii, ja danne ii sáhte njuolgut buohtastahttit UNESCO loguiguin tabealla 2.1, mas logut gusket buot dan njealji riikii oktiibuot.

Ethnologue almmuhii amerihkálaš gielladutki, Michael Krauss, gáldun iežas loguide. Krauss almmuhii dáid loguid artihkkalis "The indigenous languages of the North: a report on their present state", mat bohte ovdan logaldallamis, maid son doalai muhtin dieđalaš konferánssas Japánas 1994, ja mii manjil deaddiluvvui Shoji 1997. Dan deaddiluvvon artihkkalis almmuhii Krauss gálduid juohke logu vuodul. Davvisámeigela ja julevsámeigela gáldu lea persovnnalaš gulahallan Olavi Korhonenain, ja lullisámeigela ektui lea persovnnalaččat gulahallan Olavi Korhonenain ja Knut Bergslandain. Korhonen lei sámegiel professora Upmi Universitehtas ja Bergsland ges suoma-ugralaš gielaid professora Oslo Universitehtas.

Sáhttit lohkak ahte *Ethnologue* loguid eai leat lohkan, muhto leat árvvoštallamat. Muhto goitge leat árvvoštallamat dahkon olbmuin, geain lea alla gelbbolašvuohta. Dasto oaidnit ahte árvvoštallamat gaskamutto 1990-logu leat ain gustojeaddji logut. Sámegielagiid logut daid iešguđet sámegielain Norggas, maid sahtii viežżat *Ethnologues* oddajagimánu 2013, leat danne hui eahpesihkkarat

2.1.2 Olmmošlohkamat Norggas

Ovtta áigodagas eambbo go čuođi jagis ledje Norgga olmmošlohkanskoviin gažaldagat main galge ovdan boahtit dieđut movt sámeigella ja kvenagiella leat

³ Tabealla logut leat vižžojuvvon 31.01.2013 neahttabáikkis
http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=no

anus. Vuosttaš dakkár olmmošlohkán čáđahuvvui 1845. Dasto čogge juohke olmmošlohkamis dieđuid sámegiela ja kvenagiela birra gitta 1930 radjái. Olmmošlohkán čáđahuvvui juohke logát jagi, ja dat lei Statistihkalaš guovddášdoaimmahat mii doaimmahii ja ráhkadii gažaldagaid.

Juohke olmmošlohkamis 1891 rájes gitta 1930 rádjái attii Statistihkalaš guovddášdoaimmahat sierra gihppaga, mas ledje logut ja guorahallamat buot joavkuin, maid sii oaivvildedje ahte eai heiven daid dábálaš rámmaid siskkobeallái. Sápmelaččat gulle dakkár jovkui. Gihppagis, mas ledje sierra statistihkat daidda joavkuide, ja mas vel čielggadedje daid statistihkaid, attii ipmárdusa movt daid gažaldagaid ledje ráhkadan ja movt juhke daid joavkkuid olmmošlohkamiin, ja maiddái movt Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ieš árvvoštalai daid bohtosiid. Dieid gihppagiin sáhtii oaidnit rievdamiid dain namuhuvvon joavkuin guhkit áigge badjel. Dat movt daid iešguđet joavkkuid leat defineren lea rievddadan dan áigodagas, ja dat dagaha ge váttisin buohtastahttit loguid njuolga olmmošlohkamis lohkamii. Juohke gihpagis leat goitge máŋga beroštahti logu ja dieđu sámi gielladilálašvuoda birra. Diet dagaha ahte lea stuora hivvodat dieđalašvuodđu, mas sáhttá ollu eambbo ávkki atnit go dat mii dan rádjái lea dahkkon.

Dan vuosttaš olmmošlohkamii maŋjil nuppi máilmisoađi (1946) ii jerron šat jus lea gullevašvuhta sámegillii ja sámi čearddalašvuhtii. Muhto de ledje fas dakkár gažaldagat mielde 1950 olmmošlohkamis ja 1970 lohkamis (muhto ii 1960). Maŋjil 1970 eai leat olmmošlohkamiin jearran sámegiela ja sámi čearddalašvuoda birra.

Maiddái olmmošlohkamiin maŋjil 1950 ja 1970 olggosattii Statistihkalaš guovddašdoaimmahat sierra gihppagiid main ledje guorahallan loguid sámi gullevašvuodas ja gielas (NOS XI 1956 og Aubert 1978).

Sámegielagiid lohku Norggas olmmošlohkamiid vuodul lei nugo tabealla 3 čájeha dás vuollelis.

Tabealla 2.3⁴ Sámegielagiid lohku Norggas nugo olmmošlohkamiin lea ovdanboahtán 1891-1970

Jahki	Sámegielaga	Olmmošlohu Norggas
1891	20 786	2 000 917
1900	19 677	2 240 032
1910	18 590	2 391 782
1920	20 735	2 649 775
1930	20 704	2 814 194
1950	8 778	3 156 950
1970	10 535	3 874 133

Mii oaidnit ahte sámegielagiid lohku olmmošlohkamiid vuodul lea leamaš eanemusat sullii 20 000 dan njealjelot jagis, 1891-1930, ja lohku lei fáhkkestaga eambbo go beliin njiedjan 1930 gitta 1950.

Logut tabealla 3 imaštahttet manne sámegielagiid lohku ii lassánan 1891 gitta 1930, vaikko muđui Norggas lassáni olmmošlohu 2 gitta 2,8 miljovdnii seamma áigodagas. Diet orru čájeheame ahte gielalaš dáruiduhttin bearrašiin dáhpáhuvai juo álggu geahčen 1900-logu. Eará čilgehus diesa sáhttá leat movt leat jearran gažaldagaid ja movt leat juohkán daidda sierranas joavkkuide olmmošlohkama oktavuođas. Movt sápmelaččaid registrerejedje sáhtii leat hui mohkkái, go geahččá šaddanvuolgaga ja giellaeavttuide ja movt daid iešguđet láđje ovttastahtte. Eavttut sáhtte, nugo ovđalis namuhuvvon, rievddadit lohkamis lohkamii. Danne sáhttá leat ahte tabealla loguid ii sáhte njuolgut buohtastahttit, ja die lea sivva manne logut eai čuovo olmmošlogu lassáneami, mii muđui lei Norggas. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje váttisuodat sirret daid eavttuid, mat guske čearddalašvuhtii ja gillii. Daid leaba Einar Lie ja Hege Roll Hansen vuđolaččat guorahallan girjjis *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge* (Lie og Hansen 2001:123-153).

Eanemus mearkkašahti tabealla 3 lea go sámegielagiid lohku lei seamma vuollin 1950 lohkamis go 1930 lohkamis. Dásá sáhttet váikkuhan vuogit movt leat

---

⁴ Sámegielagiid lohku tabealla 3 lea vižžojuvvon 1984:18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo: Universitetsforlaget. S. 83-87. Logut dan ráiddus, mas čájeha dan obbalaš olmmošlogu Norggas, lean ožzon Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga ossodatjodiheaddjis, Paul Inge Severeides, cuoŋománuš 2013.

dieđuid čohkken. 1930 olmmošlohkkan lei manjemos go atne objektiiva eavttuid gillii ja šaddanvuol gagii. 1950 ges lei olbmuid iežaset duohken movt muitaledje ja movt sii iežaset identifisere jedje. Geográfalaš guovllut gos dakkár gažaldagaid jerre lei dasa lassin unnon 1950 lohkamis 1930 lohkamii. Danne ledje unnit olbmot geat ožžo gažaldaga sámegiela birra 1950.

Manne galggašii sámegielagiid lohku njiedjat dan dihte go rievadadedje objektiivvalaš eavttuid olbmuid iežaset muitaleapmái 1950? Dat sáhtii dáhpáhuvvat jus lei unnit árvu leat sámegielagiin 1950, ja máŋgas dasto eai áigon diedihit iežaset sápmelažžan dahje hupme sámegiela. Manjil soađi lei oddasit huksema áigi, ja dárogiella lei máŋgasa mielas čadnon odasmahttimii, juoga maid oddasit huksen mielddisbuvttii, seammás go sámegiella gulai geafivuhtii ja ovddeš áigái. Diet bodii lassin dasa go sápmelaččat heajuhuvve čearddalašvuoda dihte, juoga mii lei dábálaš gitta nuppi máilmimi soađi rádjái.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje ieža maid eahpesihkkarat dolle go 1950 olmmošlohkama dieđut deaivása. Go dien lohkama guorahalle, de ledje doaimmahagas dan oaivilis 1956 ahte muhtimat leat diktán almmuheames sámegiela geavaheami ruovttus.

Máŋgga suohkanis sáhttít buriin ákkain imaštallat 1959 loguid, ovdamearkka dihte Gáivuonas, Návvuonas ja Čuđegiettis, gos sápmelaččaid lohku orru leamen beare unnán. Orru leamen nu ahte muhtimat, geat livčče galgan almmuhit iežaset sámegielagiin, leat almmuhan iežaset hupmat beaivválaččat dárogiela. (Norges offisielle statistikk XI 236 1956:22)

Okta stuora oassi álbumogis dain árbevirolaš sámi ássanguovlluin ledje máŋggagielaga. Sáhtii leat váttis sidjiide, geat galge lohkak, sirret geat gulle guđege giellajovkui. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje oalle ollu (váttis) njuolggadusat movt galge sirret daid iešguđetge dilálašvuodaid, muhto movt čađahedje lohkkiid praktihkalaččat dien máŋggagielatvuoda? Dien sáhttít mii gávnahit go geahččat lohkamiid soaittahagas.

Máŋga boares olmmošlohkama Norggas leat dál digitaliserejuvpon ja biddjon internehtii (geahča *digitalarkivet.no*). Diet addá vejolašvuoda ohcat olmmošlohkamiid ja nu beassat dieđuid geahččat soaittahagas. Oddaseamos olmmošlohkkan, maid dieinna lágiin beassat geahččat lea 1910 lohkan. Lean geahččan movt guokte dovddus sámi politihkkara, Daniel Mortensson ja Isak Saba, leigga registrerejuvpon 1910. Dasto lean geahččan movt lohkki lea

registeren skuvlamánáid giela skuvlainternáhtas Njávdámis Finnmárkkus. Njávdán lei guovlu gos ledje earenoamáš máŋga giela, ja dat lei hui dábálaš leat máŋggagielat (nuortalašgiella, davvisámegiella, kvenagiella, dárogiella ja ruoššagiella).

Daniel Mortensson ii orron guhkkin eret Elgås, mii dál lea Engerdal suohkan Hedemárkkus. Su eatnigiella lei lullisámegiella. Sus lei oahpaheaddjioahppu, ja son lei earenoamáš dárrolaš ja čeahppi čállit dárogillii. Mortensson lei čoahkkinjođiheaddji dan vuosttaš davviriikkalaš sámepolitikhalaš čoahkkimis 1917. Olmmošlohkamis son ii leat čállon ahte lea sámegielat. Sutnje ii leat mihkkege merkejuvvon giela vuollái. Iige su beará leat čállojuvvon leat sámegielagin 1910, vaikko mii báikkálaš dieduid mielde diehtit ahte su mánát hupme sámegiela. Ii lean dušše Daniel Mortensson gii ii lean merkejuvvon ahte lea sámegielat dahje dárogielat olmmošlohkamis 1910, go lei okta eará sámegielat sámepolitihkkár dien áiggis, gii lea registrerejuvvon “n”, mii mearkkaša norsktalende dahje dárogielat (ja dušše dárogielagiin). Son lei stuoradiggeáirras Isak Saba, gii čálli sámi našunálalávlaga *Sámi soha lávlla*. Vaikko leage dárogiella čállon su áidna giellan, de eará oktavuođain diehtit ahte su eatnigiella lei davvisámegiella.

Eará soaittáhat geahččan olmmošlohkamis 1910 čájeha ahte mánát, geat orro skuvlainternáhtas Njávdámis Mátta-Várjjagis Finnmárkkus, leat buohkat čállojuvvon dárogielagiin. Lei danne go sii hupme dárogiela dan botta go orro skuvlainternáhtas, juoga maid leat čállán mearkkašansadjái olmmošlohkamis. Ruovttus sii gal sáhtte hupmat eará giela, muhto dat gielat eai leat registrerejuvvon lohkamis⁵.

Diet soaittáhat geahččamiin 1910 čájehuvvo ahte sámegielagat gehččojuvvo heajubun maiddái olmmošlohkamiin *ovdal* 1950. Dat viiddis máŋggagielatvuhta sáhtii leat dagahan registerrema váttisin. Statistikalaš guovddášdoaimmahat čálli dan birra 1956:

Sihke dat ahte sirret joavkkuid giela vuodul ja šaddovuolgaga ektui šattai váddásit dađi mielde go áigi golai. Sápmelaččat ja kvenat seahkánedje dađi mielde dáččaiguin, ja sápmelaččat ja kvenat maid ieža seahkánedje. Servodatovdáneapmi lea dasa lassin mielddisbuktán ahte leat eambbo

⁵ «Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller – og ikke forteller.» («Orro go sápmelaččat Tromssas? Maid álbmotmuitalusat muitalit – ja eai muital») artihkkalis atná Lars Ivar Hansen álbmotmuitalusaid Tromssa guovllus vuoddun čájehan dihte man eahpeluohtehahti dat boares álbmotmuitalusat sáhttet leat, jus galgat dain gávdnat sápmelaččaid ja sámegielagiid dán áigásáš ipmárdusas čearddalašvuodas ja eatnigielas. (Hansen 2013).

sápmelaččat ja kvenat geat hupmet dárogiela lassin iežaset gillii. (Norges offisielle statistikk XI 236 1956:20)

Manemus go olmmošlohkamis lei gažaldat giela birra lei 1970. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ráhkadedje 1978 dakkár guorahallama, mas ledje gažaldagat ja vástádusat sámi gullevašvuoda birra 1970 olmmošlohkamis. Lei Vilhelm Aubert gii čađahii dien guorahallama. Aubert ákkastalai dás ahte maiddái 1970 lei (roavva) spiehkasteapmi, go eai lean nu oallugat geat almmuhedje iežaset sámegiela ja čearddalašvuoda birra, dan sivas go olbmot almmuhedje iežaset gullat baicca dáčča álbmogii dan sadjái go sápmelažžan. Sivvan maid son oaivvilda leat dan “vearuraporteremii”, lei ahte leat sápmelažžan heajuhuvvui viidát Davvi-Norggas. Gažaldat sápmelaš gullevašvuoda birra jerrui 1970 dušše Davvi-Norggas.

Aubert árvvoštalai loguid vuodul 1970-olmmmoš lohkamis ahte sáhttet leat birrasii 40 000 olbmo Norggas “...jus eallineavttus juoga lágje lea sámivuohta duogážis.” Son čielggadii hui dárkilit movt son lei boahztán juste dien lohkui, muhto deattuhii maid man eahpesihkkaris logut dat ledje.

1970 logut leat dál nu boarrásat ahte daid ii sáhte šat atnit vuodđun almmolaš sámegiela plánemii. Muhto Aubert árvvoštallojuvvon logut leat ain anus juoga man nu sivas. Hui oallugat leat maŋjil čujuhan juste lohkui 40 000, go galge čállit sápmelaččaid birra Norggas, ja čujuhuvvo juste dien lohkui dego diet livčče doallevaččat. Dasa ahte maŋit áiggis atnit Aubert loguid lea Torunn Pettersen čielggadan loguid kritihkalaš artihkkalis ”Samene i Norge. 40 000 i 40 år?” («Sápmelaččat Norggas. 40 000 40 jagi?») *Sámi logut mitalit/ Samiske tall forteller 5.*

Maŋjil 1970 lohkama ii leat leamaš gažaldat giela birra olmmošlohkamiin Norggas. Ja dál eai šat čađahuvvo eambbo olmmošlohkama Norggas. Lohkamat dás duohko ráhkaduvvojít hálddahuslaš ja statistihkalaš registariid vuodul. Nu šaddá maid boahtteáiggis veadjemeahttun atnit olmmošlohkamiid vuodđun, jus galgá oažžut vástádusa man oallugat ipmirdit, hupmet, lohket ja čállit sámegiela, gos sii orrot ja man boarrásat sii leat.

2.1.3 Logut eará guorahallamiid vuodul

Sáhttet maid eará vuogit go olmmošlohkamiid geavahit, go galgá rehkenastit sámegielagiid logu Norggas. Dalá Sámi giellaráddji dingui birrasiid

duhátjahkemolsuma ovtta dutkanraportta sámegiela geavaheami birra Norggas. Dás áiggui giellaráddí geahčalit oažžut ovdan man ollu ledje sámegielaga dien áiggis. Raporta mii bodii (Ravna 2000), lei čađahuvvон jearahallanskoviid ja telefonjearahallamiid bokte. Válljejuvvui geográfalaš guovlu gos ledje buot suohkanat Finnmarkkus, Tromssa fylkkas ledje Návvuotna, Ráisa, Gáivuotna, Ivgu, Omasvuotna, Orješ-Ráisa, Beardu, Siellatgielda, Skánit ja Loabát ja Nordlándda fylkkas ges ledje Dieldanuorri, Evenášši, Divttasuotna, Hápimir, Árborde ja Grane suohkanat, Davvi-Trøndelag ges ledje Ravrvihke, Lierne ja Snoasa suohkanat, Lulli-Trøndelag ges Røros ja Engerdal fas Hedemárkkku fylkkas. Diein guovlluin válljejuvvojedje 11 523 telefonnummára, maidda ringejedje. 1480 nummaris eai vástidan, vaikko geahčaledje guða geardde ringet. 4292 dan reasta nummaris eai háliidan vástidit giela birra gažaldagaid. Dat mearkkaša ahte oktiibuot ledje 5751 olbmo geat ledje mielde iskkadeamis ja vástidedje gažaldagaid.

Vástdusat čájehedje ahte 4797 olbmo 5751 olbmos geat vástidedje, eai ipmirdan sámegiela. Dasto čađahuvvui čiekjalit jearahallan giellamáhtu birra dan measta 1000 sámegielagis geat ledje mielde iskkadeamis. Sin gaskkas, geat eai lean sámegielaga, válljejuvvojedje summal sullii 1000 olbmo geaid jearahalle giellamiellaguottuid birra.

Dieid dieduid vuodul, mat bohte ovdan dán iskkadeamis, rehkenasttii Ravna (2000) ahte ledje eambbo go 16 000 olbmo badjel 18 lagi geat ipmirdedje dábálaš beaivválaš sámegiela dan geográfalaš guovllus gos iskkadeapmi čađahuvvui. Go de lasiha dan árvvošallojuvvon logu sámegielagiin vuollel 18 lagi ja oktiibidjá man oallugat ipmirdit sámegiela eará guovlluin go dat mat ledje iskkadeamis mielde, de gávnahii Ravna (2000) ahte ledje 25 000 olbmo Norggas geat ipmirdedje beaivválaš sámegiela. Dain ledje, nugo bodii ovdan vástdusain, gávcci proseanta geat dušše ipmirdedje sámegiela, muhto eai hupman ieža giela. Dieid dieduid vuodul árvalii raporta ahte 2000 ledje Norggas 23 000 geat máhtte sámegiela hupmat *juoga man nu dásis*.

Lea metodalaš váttisvuohta čađahit iskkadeami dien vuogi mielde. Sierra gihpagis mii bodii mielldusin Ravna (2000), guorahalai sosiolinguista Tove Skutnabb-Kangas muhtin daid váttisvuodaid (Skutnabb-Kangas 2000). Dasa guoskái earenomážiid váttisvuohta dan ektui movt lea válljen ja veahá vel movt daid sirre. Vaikko vel leat ge metodalaš váttisvuodat, de lea Ravna 2000 čađahan dan vuđoleamos iskkadeami mii lea dahkon min áiggis, ja Skutnabb-Kangas lea leamaš positiivvalaš dan bargui mii lea dahkon.

Sámi giellaráddi galggai iežas njuolggadusaid mielde ráhkadir dilálašvuodaraporta juohke njealját jagi ja addit dan Sámediggái. Sámi giellaráddi heaitihuvvui 2002 ja Iskkadeapmi Ravna (2000) ii šaddan šat čuovvoluvvot sullásash dutkamiiguin mañjil. Danne diehtit unnán movt dilli lea rievdan mañjil 2000.

Norga lea searvan *Eurohpá lihttu unnitlogu- dahje guovllugielaid*, ja Eurohpáráddi iskka jeavddalaččat movt lihttu doahttala dain iešguđetge riikkain. Eurohpáráddi lea cuiggodan dán oktavuođas Norgga stáda, go sis eai leat *ođasmahttojuvvon* logut sámegielagiin. Vástádussan dien cuiggodeapmái čálili Odđasmahttina- hálldahus ja girkodepartemeanta 2011 ahte sii dalle ledje fárrolaga Máhttodepartemeanttaín váldán ovddasvástádusa ráhkadir odđa rapportta, mas galget “kártet gielladili sámi álbmogis indviidadásis”. Sii čálle:

“Ulbmil dainna iskkademiin lea oaidnit man oallugat máhttet daid iešguđetlágan sámegielaid njálmmálaččat ja čálalaččat, ja makkár oktavuođain atnet giela, ja man ollu sámegiella adno ovttasbargogiellan mánáidgárddiin, skuvllain, bargguin, oahpahusain, astoáiggiin, báikkálašservodagain ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin.

Boađus iskkadeamis lea jurddašuvvon leat vuodđun giellaplánemii juohke dásis servodagas, nugo stáda, regiovnnaid ja suohkaniid dásis. Boađus galgá adnot ráhkadir ja álggahit doaibmabijuid mat galget bisuhit ja ovđánahttit sámegielaid”.

(Odđasmáhttina-, hálldahus- ja girkodepartemeanta 2011)

Diet plánejuvvon iskkadeapmi čadahuvvui, ja rapportta bođii 2012 (Solstad 2012). Makkár rievdamiid gávnnahedje dan guoktenuppelohkái jagis mat ledje gollan dan rájes go Ravna 2000 raporta ilmmai?

Solstad (2012) čujuhii siidu 27 Ravna (2000) ja namuhii muhtin headjuvuodaid mat ledje dahkkon dan namuhuvvon rapportas. Viidásit daddjo Solstad (2012) ahte dieid headjuvuodaid ja “daid rámmaid maid siskkobealde dát guorahallan ferte čadahuvvot”, de lea buoremus válljet informánttaid eará vuogi mielde go dat maid Ravna (2000) lea dahkan. Nubbi vuohki lei sáddet jearahallanskovi sidjiide geat ledje čálihuvvon Sámedikki jienastuslohkui 2012. Ággan dasa lea ahte “Doppe leat sápmelaččat geat dovddastit iežaset sápmelažžan ja sidjiide soaitá de

maid leat lunddolaš vástidit dakkár jearahallanskovi go dás lea sáhka” (Solstad 2012:26)⁶.

Solstad válljii 5000 dan 14000 gaskkas geat leat iežaset čálihan Sámedikki jienastuslohkui. *Buot* jienastuslogu julevsápmelačča ja lullisápmelačča ožžo reivve gažaldagaiguin. Davvisápmelaččaid guovllus gal válljejuvvojedje.

Ledje lagabui 40 proseanta geat vástidedje. Unnimus vástidedje lulli- ja julevsámi guovlluin (Solstad 2012:11).

Solstad (2012) gávnkahii máŋga miellagiddevaš fuomášumi. Muhto daid sivaid geažil mat leat juo namuhuvvon, de ii sahtán dán rapporta čatnat oktii dainna mii ovdal lei dahkkon, ja de ii sahtán bohtosiid buohtastahttit Ravna 2000. Solstad 2012 rapportta šattai de dilálašvuodaraporta sierra eavttuid vuodul gielladili birra dain birrasiid 14 000 olbmo gaskkas, geat 2012 leat eaktodáhtolaččat leat iežaset dieđihan Sámedikki jienastuslohkui.

Almmolaš giellaplánema dihte lea hui mágssolaš sahttit čuovvut mielde movt giellageavaheaddjit lohku rievddada guhkit áigge badjel, nugo Eurohpáráđđi maiddái cuiggodii 2011. Muhto diekkár rievddademiid lea veajemeahttun gávnahit go buohtastahttá daid dutkanraporttaid mat leat čállon.

2.1.4 Loahppaárvvoštallama mearkkašumit sámegielagiid logus

Sii geat UNESCOS ja *Ethnologue* barget áitojuvvon gielaiguin, dárbbašit seamma lágje go earát luohtehahti gáluid go galget ráhkadit statistikhkaid. Go diekkár gálđut eai gávdno, de ferte dohkkehít dan buoremusa mii gávdno, ja nu leatge neahttabáikkit UNESCO *Atlas of the World's Languages in Danger* ja *Ethnologue* čohkken dieđuid iežaset statistikhkade sámegielaid birra. Dieid árvvus adnon gáluid logut sámegielaid birra, eai leat goitge eambbo dahje unnit luohtehahti go logut maid sahttá gávdnat ollu eará gálđuin. Váttisuohta lea ahte diet neahttabáikkit leat nu árvvus adnon lohkiide ahte sin logut leat sihkkaris logut, vaikko eai leat ge dan.

---

⁶ Vuogit leat ollu vuđoleappot válddáhallan ja čilgejuvvon Solstad 2012 go dat mii dás lea refererejuvvon.

Sámegiela birra dieđut boares olmmošlohkamiin ferte dulkot ovdal go daid sáhttá almmuhit. Vaikko movt dál de dulkoš olmmošlohkamiin 1890 logus gitta 1970, de čájehit dat ahte dien áigodagas lea leamaš giellamolsun sámegielas dárogillii mágga bearrašis ja gilis Norggas. Vilhelm Aubert gii guorahalai 1970-lohkama, čálli maid dan birra loahppárvvoštallamis. Eai mañjil ge leat dutkanraporttat lohkan eará. Diet giellamolsun lea maid dat seamma go maid báikedovdit sáhttet muitalit. Mis eai leat goitge sihkkaris logut man viiddis dat giellamolsun sámegielas dárogillii lea leamaš. Eatge dieđe juste goas dat álggii, eará go dan ahte jáhkkimis álggii iešguđet áiggis iešguđet guovllus.

Mañjil 1970 olmmošlohkama lea Ravna 2000, gii lea čáđahan vuđoleamos iskkadeami gávnahit sámegielagiid obbalaš logu Norggas. Diet raporta čoahkkáigeassá ahte duhátjahkemolsumis sáhtte leat sullii 23 000 olbmo Norggas geat máhtte hupmat muhtin sámegiela juoga man nu dásis. Mañjil 2000 eai leat čáđahuvvon iskkadeamit mainna daid loguid sáhttá buohastahttit. Danne eat dieđe movt dat lea viidásit rievdan.

Eai leat álo biddjon seamma definišuvnnat vuodđun dasa geat leat lohkon sámegielagin. Ravna 2000 lea meroštallan ahte muhtin lea sámegielat jus sáhttá čuovvut beaivválaš ságastallamis mielde sámegillii. Dien meroštallama dihte lea ollu stuorit joavku, go dat mii ovdal lei dábálaš lohkat olmmošlohkamiin.

Lea váttisvuhta go iskkadeamit eai dahkko jeavddalačcat ja dakkárat maid sáhttá buohastahttit, nu ahte sáhttá čájehit man guvlui sámegielagiid lohku rievda. Eurohpáráđđi lea cuiggodan Norgga eiseválddiid dainna váilevašvuodđain Norgga minoritehtapolitihkas, ja Norga ferte gávnahit movt čoavdá dán ášši.

2.2 Sámegiela giellasirdin ruovttuin

Lea mearkan ahte unnitlogugiella lea ealas go buolvvaid gaskkas oahpahuvvo eahpeformálalaš vuogi mielde ruovttuin. Jus okta giella ii oahpahuvvo bearrašiin ruovttuin, de lea giella sakka áitojuvvon. Bidjet doaibmabijuid johtui nannen dihte giela ii leat nu ollu ávki, go dat ahte giela hupmet beaivválačcat ruovttuin bearrašiid siskkobealde. Danne lea gažaldat jus giella oahpahuvvo ruovttuin hui mágga bearrašiin.

Go Aubert lei guorahallame 1970 olmmošlohkama (ovdal is namuhuvvon), de čálli son ná dan ektui go oahpahit sámegiela ruovttuin dan áiggis:

”Av dette materialet er det nærliggende å slutte at to samisktalende foreldre stort sett er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for at barna skal vokse opp med samisk som morsmål.” (Aubert 1978:53)

Dahje sámegillii: «Dán materiála vuodul lea hui jálkehahhti ahte guokte sámegielat váhnema leaba márssolačča, muhto ii fal doarvái eaktun, jus mánát galget bajásšaddat sámegielain eatnigiellan.”

Eará sániiguin dadjat: 1970 logus Norggas lei dainna lágiin ahte jus lei dušše nubbi váhnen gii humai sámegiela, de lei hárve ahte son oahpahii giela mánáide. Jus goappaš váhnemat leigga sámegielaga, lei stuorit vejolašvuhta ahte soai humaiga sámegiela mánáiguin, muhto goitge ii lean dat ge áibbas sihkar.

Dál lea guhkes áigi mannan dan rájes go Aubert dien čálli. Okta guovddáš gažaldat lea jus diet vuohki movt oahpahit sámegiela buolvvaid gaskka lea rievdan jagiid maŋŋil. Gávdnojit dutkamat mat leat guoskkahan dien gažaldaga.

2.2.1 Davvisámebla giellasirdin Finnmarkkus 1967 – 1985

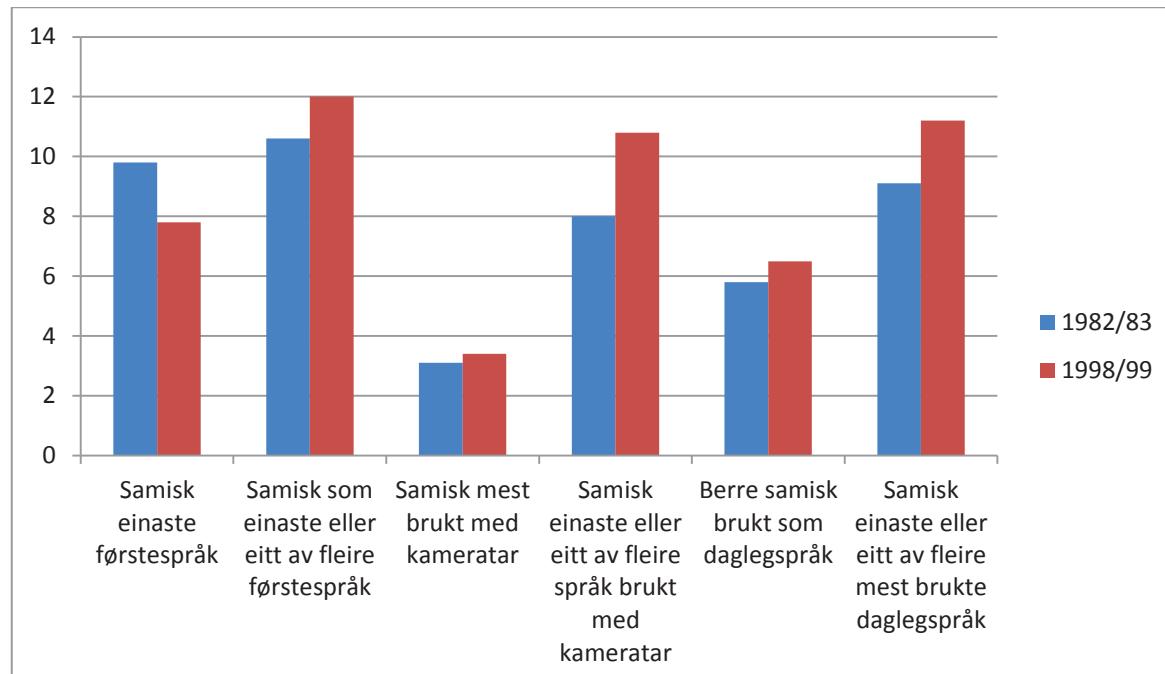
Yngve Johansen čádahii 1980- ja 1990-logus guokte stuorit (ja dakkára maid sáhttá buohtastahttit) jearahallaniskkadeami Finnmarkku nuoraidskuvlla ohppiid gaskkas (Johansen 1986 ja Johansen 1999). Iskkadeapmi lei lášmmohallama, skuvlamovtta ja čearddalašvuoda birra. Giella ii lean válđofáddán goappáge iskkadeamis, muhto skovis, mii sáddejuvvui 1572 nuoraidskuvlaoahppái Finnmarkkus 1983 ja 1999 sáddejuvvui 1491 nuoraidskuvlaoahppái fylkkas, jerrui maid giellamáhtu birra ja makkár giela duohtavuođas hupmet olbmáiguin. Fárrrolaga Nils Dannemarkain almmuhii Johansen 2001 artihkkala gos guorahalaiga ja buohtastahtiiga dan guokte iskkadeami. Artihkkala namma lei: ”Ungdomsskolelever og språkvalg i Finnmark i 1982/83 og 1998/99” (Dannemark og Johansen 2001)⁷ (dahje sámegillii: ”Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmarkkus 1982/83 ja 1998/99”).

Ledje sullii 80 proseanta ohppiin geat vástidedje goappaš iskkademiin, ja logut berrešii addit juogalágan vuodu dadjat movt vejolaš giellarievdamat leat nuoraid gaskkas Finnmarkkus leamaš 1980 ja 1990- loguin.

⁷ Geahča maiddái Dannemark, Nils (2000). ”Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmarkkus 1992/83 ja 1998/99” I Sámebla dilli skuvillas ja lagasservodagas. Kárášjohka: Sámediggi. S. 45 - 57

Govva 1 dás vuollelis čájeha movt soai leaba buohtastahttán vástádusaid giellaanu ruovttugielas ja olbmážiid gaskkas 1998/99 ja 1982/83⁸.

Govva 2.1 Davvisámegiella vuosttašgiellan ja Finnmarkku nuoraidskuvlaohppiid beaivválašgiella 1982/83 ja 1998/88⁹

1982/83 muitaledje 9,8 % ohppiin ahte sámegiella lei sin áidna ruovttugiella. Diet proseanta njiejai 7,8 % 1998/99. Jus mii bidjat vástádusaid oktii go daddjo ahte “sámegiella lea áidna vuosttašgiella” ja “sámegiella lea okta moatti vuosttašgielas”, de gávdnat ahte vuosttašgiella proseanta lassáníi 10,6 1982/83 gitte 12 1998/99. Maiddái dát raporterejuvvon giellageavaheapmi olbmáid gaskkas lassáníi seamma lágje 1982/83 gitte 1998/99 Dannemark ja Johansen (2001) loguid vuodul.

Giellamáhttu ja giellaatnu nuoraidskuvlaohppiid gaskkas lea váikkuheaddjin makkár giela oahppit ohppe ruovttus mánnán. Sii geat vázze nuoraidskuvllas skuvlajagis 1982/83, leat riegádan áigodagas 1967/1969, ja sii geat vázze nuoraidskuvllas 1998/99, leat riegádan áigodagas 1983-1985. Govva 1 orru čájeheame ahte sámegiellaatnu njiedjan ruovttuin bisáníi muhtumin 1980-logus. Dannemark ja Johansen (2001) logut čájehit movt raporterejuvvon sámegiella

⁸ Govva lea Dannemark og Johansen 2001:45 mielde.

⁹ Oahppit Guovdageainnu nuoraidskuvllas/ Kautokeino barneskole eai leat mielde dan vuodđomateriálas.

atnu lea proseanttaid mielde lassánan dien áigodagas. Čálliguovttos čoahkkáigeassiba nuoraid sámegeilla geavaheami birra ná:

“Lohkomateriála orru čájeheame ahte dat ovdána proseanttaid mielde. Orru maid nu ahte eambbo mánát ohppet dál guokte giela guovttagielat bearrašiin go 1982/83. 1982/83 lei dávja dárogiella válljejuvvui áidnagiellan sámi-dáru ruovttuin, seammás go informántat dan maŋit iskkadeamis leat eambbo dieđihan iežaset guovttagielagin. Lei stuorit proseantaoassi informánttain geat 1998/99 dieđihedje iežaset aktiivvalaččat atnit sámegeila.” (Dannemark ja Johansen 2001:41)

Ahte sámegeillageavaheapmi nuoraidskuvlaagis lassánni, seammás go ledje unnit geain lei sámegeilla áidna ruovttugiellan, sáhttá mearkkašit ahte okta dehálaš oassi lea rievdan dan áiggis maŋjil olmmošlohkama 1970. Aubert čálíi, nugo leat oaidnán, ahte 1978 orui nu ahte sámegeilla áidna ruovttugiellan lei “dárbašlaš eaktu”, jus mánáide galggai oahpahit sámegeila. Logut Dannemark ja Johansena (2001) sáhttá mearkkašit ahte sámegeilla 1980- logus álkibut sáhtii oahpahuvvot guovttagielat bearrašiin go 1970-logus. Soittii ahte dalle dohkkehuvvui buorebut jus eadni ja áhčči humaiga goabbat giela iežaska mánáiguin?

Muhto diet proseantaerohus Dannemark ja Johansena (2001) artihkkalis lea unni. Lassáneapmi ohppiid gaskkas geat hupme sámegeila vuosttašgiela dásis lei 1,4%, ja diet erohus lea beare unni jus galggašeimmet sáhttit lohkat ahte dat duodai lei ovdáneapmi. Danne fertet Dannemark ja Johansena loguid geahččat eará kvantitatiivalaš iskkademiiguin, mat maid sáhttet dadjat juoidá bearrašiid sámegeila oahpaheamis.

2.2.2 Miellaguottuid rievdan sámegeila giellasirdimii

Dat mii dalle gohčoduvvui “stáda oahpahuskantuvra” Nordländdas, Tromssas ja Finnmarkkus, álggahedje 1996 fárrolaga Sámi oahpahusráđiin guorahallat makkár eavttut leat oahppat sámegeila nubbingiellan vuodđoskuvllas Norggas. Raporta dan iskkadeamis almmuhuvvui 1998 ja sistisdoalai ollu tabeallaid ohppiid gielladilálašvuodain dan namuhuvvon joavkkus (Todal 1998). Dán oktavuodas sáddejuvvui jearahallanskovvi *buot* ohppiide, geain lei sámegeilla nubbingiellan Norggas 4.klássas gitta 9.klássii (vuodđoskuvla lei dien áiggis ovcci jagi). Sihke ohppiide, váhnemiidda ja oahpaheddjiide sáddejuvvui skovvi. 69 proseanta ohppiin ja váhnemiin vástidedje jearahallamis, ja oahpaheaddjit vástidedje 77 proseanta.

Dien jearahallamis jerrui váhnemiin man bures sii máhtte sámeigela ja man mutto sii oahpahedje giela mánáidasaset ruovttus. Váhnemati vuodđoskuvlaohppiin, geain sámeigella lei nubbingiellan, almmuhedje 48 % etniin ja 43 % áhčiin ahte sii ieža hupme sámeigela “oalle bures” dahje “hui bures”. Muhto dušše 5 % dain seamma etniin ja 4 % dain seamma áhčiin lohke ahte sii hupme “eanemus sámeigela” dahje “aivve sámeigela” iežaset mánáiguin ruovttus (Todal 1998:62-66). Todal (1998) logut gustoit davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii oktii Norgga bealde ráji.

Birrasiid 40 % sámeigela nubbingielaohppiin vuodđoskuvllain Norggas 1996 lei eadni dahje áhči (dahje goappašagat), geat iežaset mielas hupme sámeigela bures, muhto geat goitge eai hupman giela iežaset mánáiguin. Muhto diet váhnemati fertejít goitge hálidian mánát galge oahppat sámeigela, go eaktodáhtolaččat ledje mánáide válljen sámeigela skuvlafágan. Diet eahpekonsekveanta doaibmaminsttar sáhttá čilgejuvvot dainna lágiin ahte máŋggagielat váhnemati válljejít giela mánáidasaset go mánát leat smávvát. Diet giellageavahus, mii bodii ovdan iskkadeamis dan maŋemus viða skuvlajagi mánáin vuodđoskuvllas 1996, váikkuha dasa movt ruovttuin válljejedje dahkat 1981 gitta 1996. Maŋgil sáhttet guottut sámeigela ektui rievdan váhnemiin.

Logut Todal (1998) čájehit maiddái ahte muhtin oassi sámeigielat váhnemiin 1980-logus eai oahpahan sámeigela mánáidasaset, muhto muhtimat goitge 1990-logus rievadedeje guottuid ja válljejedje sámeigela skuvlafágan iežaset mánáide, vai sii goitge ohpet sámeigela.

Todal (1998) loguid vuodul lea veadjemeahttun dadjat maidige man stuora oassi sámeigielat váhnemiidda dat guoskái Norggas, go mii eat dieđe maidige man ollu sámeigielat váhnemati leat oktiibuot. Logut muitalit dušše veahá dan joavkku birra geat aktiivvalaččat válljejedje sámeigela nubbingiellan skuvllas 1996, ja juste diein bearrašiin galggai giellaválljen mearkkašit ahte guottut sámeigela ektui leat rievdan viđenuppelohkái jagis 1981 rájes gitta 1996 rádjái. Diekkár vejolaš rievdan guottuin doarju ge Dannemark ja Johansen 2001 loguide, mat čájehit dien áiggi tendeanssa.

2.2.3 Sámeigela giellasirdin duhátjahkemolsumis

Dás badjelis lea muitaluvvon Ravna (2000) giellaiskkadeami birra maid Sámi giellaráđđi álggahii. Diet iskkadeapmi čohkkii maiddái dieđuid giellaoahpaheami birra ruovttuin. Ravna (2000) gávnkahii ahte sámeigielat informánttat, geain ledje

mánát, almmuhedje 34 % ahte sin mánát eai máhte sámegiela. Diet guoskkahii váhnemiid, geain ledje “mánát juohke agis”. Diet čájeha ahte giellarievdan sámegielas dárogillii dáhpáhuvai oalle ollu ruovttuin.

Okta beroštahti fuomášupmi maid Ravna (2000) gávnahii lei ahte dilálašvuhta orui dego rievdamen áigodagas jahkeduhátmolsuma rádjái. Sámegielat váhnemati, geain ledje mánát *vuollel* 18 lagi, almmuhedje 42 % ahte sin mánát hupme sámegiela “hui bures”. Sis geain ledje mánát *badjel* 18 lagi, lohke 28 % iežaset mánáid hupmat hui bures sámegiela (Ravna 2000:33-36). Dieid loguid ferte dulkot nu ahte 2000 lei tendeansa sámegielat váhnemiin oahpahit giela ollu eambbo go ovdal. Mánát, geat ledje 2000 vuollel 18 lagi, ledje riegádan gaskal 1982 ja 2000. Riedan ferte dáhpáhuven dien áiggis.

Ravna (2000) loguid dulkon lea das gitta man doallevaččat leat su válljejuvvon gáldut iskkadeamis, muhto Ravna (2000) logut heivejtit oktii, nugo mii oaidnit, tendeanssaide loguide sihke Dannemark ja Johansen (2001) ja Todal (1998).

2.2.4 Davvisámegeila giellasirdin Sámi jienastuslogu jienasteddjiid gaskkas 2012

Dutkit Solstad (2012) raporttas, mii lea lagabui čilgejuvvon ovdalis, jerre maiddái informánttain sin giellamáhtu birra. Diet rapporta lei olbmuid birra, geat 2012 dieđihedje iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Dušše sii geain lea jienastanuoigatvuhta, leat jienastuslogus, danne ii lean oktage informántta vuollel 18 lagi.

Tabealla 2.4 vuollelis čájeha man stuora proseanta Solstad 2012 informánttain ipmirdedje davvisámegeila guđa iešguđet ahkejoavkkus.

Tabealla 2.4 Man bures ipmirdat don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja joavkkuide juhkkon agi mielde 2012¹⁰.

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, buot dilálašvuodain	41	35	34	43	44	61	41
Juo, ollu (go guoská oahpes áššiide)	12	18	16	16	15	21	16
Dušše veahá oahpes dilálašvuodain	22	23	22	20	22	10	20
In baljo veaháge, sáhtán dovdat soames sáni	25	25	28	21	19	9	22
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Logut	115	198	258	304	255	106	1236

Tabealla speadjalastá giellasirdima mii bearrašiin lea davvisámegielas dárogillii. Buot stuorimus proseanta sis, geat ipmirdit sámegiela “buot dilálašvuodain”, gávdnat sin gaskkas geat ledje badjel 70 jahkásačča 2012 (61 %). Diet proseanta lea ollu unnit nuorat buolvvas, earenoamážiid sin gaskkas geat 2012 ledje gaskal 30 ja 50 jahkásaččat. Dasto lea fas alladit proseanta, geat ipmirdit sámegiela “buot dilálašvuodain”, sii gaskkas geat ledje gaskal 18 ja 30 lagi.

Tabealla 2.4 lea moalkát sirrejuvvon joavkkuide. Sáhttá leat váttis diehtit mii lea erohus sin gaskkas geat ipmirdit sámegiela “juohke dilálašvuodain” ja sii geat leat vástidan ahte ipmirdit “ollu sámegiela”. Ja mii de lea erohusaid sis geat leat vástidan ahte ipmirdit “dušše veahá” ja sii geat “eai ipmir baljo maidige”? Jus galgat dakhak joavkkuid čielgaseabbon, de sáhttit unnidit logu njealjis guvttežii. Vuosttaš jovkui bidjat sin geat iežaset lohket bures ipmirdit sámegiela ja nubbái fas sin geat máhttet unnán dahje eai maidige. Dasto oažžut bohtosa nugo tabealla 2.5 čájeha dás vuollelis:

Tabealla 2.5 Man bures ipmirdat don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja juhkkojuvvon agiide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+
Bures dahje oalle bures	53	53	50	59	59	82
Veahá dahje ii maidige	47	48	50	41	41	22
Supmi %	100	101	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106

Tabealla 2.5 čájeha ain čielga giellarievama. Sii geat eanemusat ipmirdit sámegiela, leat badjel 70 jahkásaččat. Sin gaskkas ledje 82 % geat lohke iežaset

¹⁰ Tabealla lea Solstad 2012:130-132 mielde.

ipmirdit sámeigela “bures”. Nuorabuid gaskkas lea unnit proseanta. Buot unnimus lei proseanta sin gaskkas geat ledje gaskal 40 ja 50 jagi, ja dás lea 50 % geat almmuhedje iežaset ipmirdit davvisámegiela bures. Dát čájeha ahte lea dáhpáhuvvan giellamolsun.

Sii, geat leat badjel 40 jagi, lea alit proseanta geat ipmirdit davvisámegiela bures go sin gaskkas geat leat gaskal 40 ja 50 jagi, muhto erohus lea dušše 3 %. Diet mearkkaša ahte giellamolsun lea bisánan.

Tabealla 2.6 dás vuolábealde čájeha proseanttaid mielde juohkáseami sis geat 2012 vástidedje ahte máhtte *hupmat* davvisámegiela.

Tabealla 2.6 Man bures *humat* don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja juhkkon agi mielde 2012.¹¹

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, lea áibbas lunddolaš	36	32	28	40	43	63	39
Juo, eanas manná bures	7	6	9	10	13	15	10
Dušše muhtin dilálašvuodain	23	29	20	21	20	9	21
In, dušše soames sáni	34	33	43	29	24	12	30
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

Logut tabealla 6 čájehit seamma tendeanssa máhttit hupmat davvisámegiela, nugo tabealla 4 čájehii ahte ipmirdit giela. Dat informántat geat ledje badjel 70 jahkásacčat, ledje sii guđet eanemusat lohke iežaset hupmat giela. Diet proseanta njiejai dain nuorat ahkejoavkkuin, ja unnimus proseanta lei informánttain gaskal 40 ja 50 jagi. Dasto ledje eambbogat geat hupme sámeigela sin gaskkas geat ledje 18 ja 40 jagi.

Jus mii unnidit dan njeallje vástádus vejolašvuoda tabealla 2.6 guovtti vejolašvuhtii ja gohčodit daid “human davvisámegiela bures dahje oalle bures” ja “human davvisámegiela unnán dahje in obanassiige”, de šaddá proseanttaid mielde rievdan nugo tabealla 2.7 dás vuollelis.

---

¹¹ Tabealla lea Solstad 2012:130-132 mielde ráhkaduvvon.

Tabealla 2.7 Man bures humat don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja agi mielde juhkojuvvon 2012

	18+	30+	40+	50+	60+	70+
Bures dahje oalle bures	43	38	37	50	56	79
Veahá dahje ii obanassiige	57	62	63	50	44	31
Supmi %	100	100	100	100	100	100
Loguid supmi	115	198	258	304	255	106

Go buohtastahttá tabealla 6 ja 7 de čájeha ahte tendeansa šaddá dat seamma leaš dal unnit dahje eambbo joavkkut. Logut čájehit giellamolsuma boarráseamos buolvvas gaskkaleamos bulvii, ja de orru tendeansa leamen ahte giella lea ealáskahattojuvvon buolvvas gaskal 18 ja 30 jagi.

Sii geat 2012 ledje gaskal 40 ja 50 jagi, leat riegádan áigodagas 1962-72, ja sii geat ledje 18 ja 30 jagi leat riegádan áigodagas 1982 – 1994. Solstad (2012) loguid tendeansa, nugo leat oaidnán tabeallain 2.4, 2.5, 2.6 ja 2.7, lei ahte giellaoahpaheapmi bearrašiin lassáni 1980- ja álggus 1990-logu.

Diet heivejit bures oktii daidda tendeanssaide, maid leat das ovdalis oaidnán, maid Todal (1998), Ravna (2000) ja Dannemark ja Johansen (2001) leat almmuhan.

2.2.5 Loahppárvvoštallama mearkkašumit

Logut dán kapihtalis čájehit ahte dáhpáhuval giellamolsun sámegielas dárogillii gitta 1970-lohkui. Dat mearkkaša muhtin ráje ovdalaš sámegielat bearrašat heite dien áiggis sámegiela hupmat iežaset mánáiguin ja álge dárustit ruovttuin. Mis eai goitge leat logut man ollu bearrašiin dás lea sáhka.

Go buohtastahttit loguid Todal (1998), Ravna (2000), Dannemark ja Johansen (2001) ja Solstad (2012) de čájehit ahte 1980-logus rievddai dat muhtin muddui, go sámegielat bearrašat álge eambbo go ovdal sámegiela hupmat iežaset mánáiguin. Die lei treanda mii lea nannen sihke sámi giellamáhtu ja dan movt geavahit giela.

Vaikko mánáidloku, geat máhttet hupmat sámegiela, lea lassánan álggus 1980-logu, de ii dárbaš dat mearkkašit ahte sámegielagiid obbalaš lohku lea eambbo dan áigodagas. Máŋgga gilážis, gos giellamolsun lei guhkás boahtán birrasiid

1980, de ledje jáhkkimis eamboo sámegielat boarrásat geat jápme go sámegielat máná/nuora geat bajásšadde. Dien ektui leat áigodagas maŋnjil 1980 leamaš guokte vuostálas tendeanssa. Dien gilvvu bohtosa mearrida lohku olbmuin, geain sámegiella lea aktiivvalaš beaivválašgiellan.

2.3 Logut sámegiella fágain vuodđoskuvllas 1990 - 2012

Skuvla lea málssolaš ásahus sihke giellagaskkusteapmái, giellaovdáneapmái ja bargui mii addá gillii váikkuhanfámu. Eanas unnitlogu gielain áŋggirdit bargat dan badjelii ahte ovddidit iežaset giela skuvlii.

Sihke 1700- ja 1800-logus lei sámegiella skuvlagiella. Muhto dáruiduhttínpolitikhka majemus lahkis 1800-logus ožžo diekkár oahpahusa dadistaga unnut.

Sámegieloahpahus ii boahtán johtui ovdal 1967 fas, álggos lohkan- ja cállinoahpahussan dävvisámegillii soames mánáide Sis-Finnmárkkus, geain váhnemat eaktodáhtolaččat válljejedje dan. 1968 oahpahuvvui lullisámegiella Snoasa sámeskuvllas, mii álggahuvvui dan jagi.

Minsttarplánain 1987 álggii sámegieloahpahus Norggas fásta vugiid mielde, go de ledje fágaplánat sihke vuosttaš- ja nubbingillii ja doaibmi guovttagielatvuohta mii lei namuhuvvon mihttu goappaš surgiide ((Kyrkje og utdanningsdepartementet 1987: 148 - 180, Girkko- ja oahpahusdepartementa 1988: 7-8).

2.3.1 Gáldut vuodđoskuvlla giellastatistikkkii

1990 rájes gitta dálázii lea vejolaš gávdnat luohtehahti loguid man oallugat leat válljen sámegiela vuosttaš- ja nubbingiellan vuodđoskuvllas Norggas. Jon Todál doavttirgráda nákkosgirjjis *Jos fal gáhttet gollegielat* bidjá son listu, mas son lea juste čájehan man oallugat leat válljen sámegiela vuodđoskuvllas juohke skuvlajagis 1990-logus. Logut dien nákkosgirjjis leat vižžon dalá Sámi oahpahusrádi jahkediedáhusain ja suohkana reivviin. Diedut leat belohahkii divvojuvvon báikkálašmáhtu vehkiin. Listu nákkosgirjjis čájehii loguid suohkaniid dásis, ja čájehii maiddái makkár fágaplána (vuosttašgiella, nubbingiella, sámi giella ja kultuvra) oahppit ledje válljen dain iešguđet suohkaniin. (Todal 2002:87-101)

Statistikhka lea 1990-logus fievredduvvon viidásit, dieđusge ii leat nu dárkilit čilgejuvvon. 2008 almmuhuvvui vuosttaš *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* raporta, ja dan rájes lea skuvlastistihka jahkásaččat ođasmáhttojuvvon ja čielggaduvvon artihkkaliin. Logut, mat leat čállojuvvon *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* artihkkaliidda, giela birra skuvllain, lea Oahpahusdirektoráhtta gii lea hákkan ja gii dál váldá vuostá raporttaid suohkaniin.

Todal (2002) loguin ja *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 1-5* loguin sáhttá ráhkadir gova nugo čájehuvvo tabealla 6 dás vuollelis. Logut ravddamus olgeš ráiddus (ollislaš lohku vuodđoskuvllaohppiin Norggas) leat vižón go persovnnalaččat lea gulahallan álbmotstatistihka ossodathoavddain, Paul Inge Severeide, Statistikhalaš guovddášdoaimmahagas.

Tabealla 2.8 Sámegiel ohppiid lohku vuodđoskuvllas Norggas 1990/91-2011/2012

Skuvlajahki	Vuosttaš-giella	Nubbin-giella	Sámegiel-oahppit oktiibuot	Oahppit Norggas oktiibuot
1990/91	593	621	1214	473 078
1991/92	626	736	1362	467 501
1992/93	695	800	1495	462 360
1993/94	743	937	1680	468 061
1994/95	789	909	1698	471 846
1995/96	791	964	1755	478 540
1997/98	897	1218	2115	560 849*
1999/00	971	1376	2347	570 803
2005/06	998	2057	3055	622 031
2006/07	1020	1652	2672	621 013
2007/08	1027	1515	2542	618 589
2008/09	1043	1474	2517	616 139
2009/10	1010	1336	2346	615 927
2010/11	971	1274	2245	615 973
2011/12	940	1213	2153	614 413

*skuvlađastusas 1997 šattai skuvla logijagi skuvla, mii ovdal ovcci lagi. Diet daguha ahte 1997 manjgil lea oktajahki eambbo go ovdal 1997.

Ohppiid logut geat čuvvo dan ovdalaš fágaplána “sámi giella ja kultuvra”, lea tabeallas rehkenastojuvvon “sámegiella nubbingiella” loguide dassá go dat vuosttaš namuhuvvon fága váldui eret 2006.

Skuvlajagiin 1996/97 ja 1998/99 vailu olles lohku, ja skuvlajagiin 2000/2001 – 2004/05 vailot ges logut maid sáhttá buohtastahttit eará loguiguin tabeallas. Die lea sivva manne tabealla 6 eai leat logut juste dien skuvlajagiin.

Eai buot sámeigiella nubbingiella logut áigodagas ovdal 2000 leat seamma go Todal (2002) sámeigiella nubbingiella logut. Sivvan dasa lea go Todal (2002) giedahallá sierra juohke fágaplána, mii lea leamaš anus ja mii ii lean “sámeigiella vuosttašgiellan”. Tabealla 2.6 badjelis čájeha buot mii áigodagas 1990/91 gitta 1999/00 ii lean “sámeigiella vuosttašgiellan”, dat lea oktiičaskon ja gohčoduvvui “sámeigiella nubbingiellan”.

Livče leamaš stuora beroštupmi guorahallat movt ohppiidlohu rievddada vejolaš sámegielohppiid ektui. Muhto dan ii leat vejolaš dahkat go eat dieđe man oallugiin lea riekti oažžut sámegieloahpahusa Norggas.

2.3.2 Rievddadeamit ohppiidlogus

Sámegielohppiid oktiibuot lohku

Jus buohtastahttit vuosttaš lagi tabeallas (1990/91) dainna majemus lagiin tabeallas (2011/12), de oaidnit ahte sámegielohppiidlohu lea lassánan Norgga vuodđoskuvllas. Dat mearkkaša 75 % lassáneapmi.

Iige dat leat nu ahte diet 75 % lassáneapmi lea jeavddalačcat lassánan. Gitta 2005/06 lassáni lohku jahkásacčat, ja dan lagi lei sámegielohppiid lohku 1843 eambbo go 1990/91 (mii mearkkaša +151 % 15 jagis). Maňjil 2005/06 njiejai sámegielohppiid lohku jahkásacčat, ja bealli dain ođđa ohppiin ledje heaitán 2011/12. Lohku lei de njiedjan birrasii seamma dássái go lei 1997/98.

Tabealla čájeha maid ahte vuosttašgiellaohppiid ja nubbingiellaohppiid lohku lea rievddadan goabbat lágje.

Ohppiidlohu geain lea sámeigiella vuosttašgiellan

Ohppiidlohu geain lea sámeigiella vuosttašgiellan lei 58 % eambbo 2011/12 go 1990/91. Dás lea lassáneapmi leamaš ollu eambbo jeavddalaš go sámegielohppiid lohku oktiibuot. Oaidnit maid tabeallas ahte vuosttašgiellaohppiid lohku lassáni jeavddalačcat ja ledje eanemusat 1043 oahppi skuvlajagis 2008/09, go de fas njiejai veahá jagiid maňjil.

Sámeiella vuosttašgiella ohppiidlogu lassáneami, mii lei 1990-logus gitta 2008/09, sáhttá belohahkii čilget ahte 2008/09 duođai ledje eambbo skuvlamánát geain lei sámeiella vuosttašgiellagelbbolašvuhta go gávcchinuppelohkái lagi áigi. Bohtosat Todal (1998), Ravna (2000), Dannemark ja Johansen (2001) ja Solstad (2012), maid juo leat muitalan ovdalis, dorjot diekkár árvvoštallama.

Muhto lei maiddái nu ahte muhtin oahppit, geain 1990-logus duođai lei sámeiella vuosttašgiellagelbbolašvuhta, goitge válljejedje dárogiela vuosttašgiellan skuvllas. Diet ii soaitte leat leamaš nu dábálaš manjgil, ja dat rievdan sáhttá dagahan ahte sámeiella vuosttašgiella ohppiidloku lassánii 2000-logus, almma ahte mánát geain duodai lei vuosttašgiellagelbbolašvuhta gielas lassánedje.

Ohppiidloku geain sámeiella lei nubbingiellan

Tabeallas oaidnit sámeiela nubbingielaoohppiidloku lassánii beliin 1990/91 rájes gitta 2011/12. Dás rievddada goitge lohku dien áigodagas, go skuvlajagis 2005/06 lei ohppiidloku 2057, mii lei eanemus goassege, ja de fas njiejai 1213 oahppái 2011/12.

Vejolaš sivat dan stuora njiedjamii manjgil 2005/06 leat giedhallojuvpon Todal (2011). Diet artihkal digaštallá sivaid nugo mánáidloku lea njiedjan daid árbevirolaš sámi guovlluun dien áigodagas go dás lea sáhka, fágaplána *Sámi giella ja kultuvra* lea heittihuvpon skuvlarievdaemis 2006, váttisvuhta heivehit sámegelfága nubbingiellan skuvlaárgabeaivái olggobealde sámi hálldašanguovllu ja vearu guovttagielatmálle atnán skuvllain, gos addet sámeiela nubbingiella oahpu sihke siskkobealde ja olggobealde sámi hálldašanguovllu.

2.3.3 Loahppaárvvoštallama mearkkašumit sámeiela ohppiidlogus

Giellaválljen skuvllas lea mívssolaš dovdomearka makkár dilis sámeiella lea servodagas. Eará servodatsurggiid ektui leat dá luohttevaš logut sámegielas. Dát logut čájehit manjgil 1990 leat ollu lassánan oahppit geat ožzot sámegieloahpahusa vuodđoskuvllas Norggas. Dat guoská sámegilli sihke vuosttaš- ja nubbingiellan, muhto sámegielohppiid lohku, geain sámeiella lei nubbingiellan, álggii fáhkkestaga njiedjat 2006. Jagiid manjgil njiejai lohku ollu, vaikko lohku 2011 lei vuos ollu eambbo go 1990.

Ohppiidloku, geain sámeigella lei vuosttašgiellan, lassánii jeavddalaččat, ja mii maŋŋil bisui dássedin, dasa sáhtte leat máŋga siva. Okta sivva sáhttá leat eahpeformálalaš sámeigieloahpaheapmi ruovttuin lassánii dan maŋemus 25 jagis. Máŋga dutkanbarggu leat seamma oaivilis ahte diet giellaoahpaheapmi duođai lea lassánan (geahča maiddái kap ovdalis).

2.4 Muhtin logut dálá davvisámeigela čállingielas

Leat áibbas unnán badjel vihtalogi jahkásáš sámeigielaga, geat skuvllas leat oahppan čállit sámeigela (dan birra kap. 2.3 álggus dás badjelis). Olbmot sáhttet máhittit lohkat ja čállit sámegillii, vaikko eai leat ge oahppan dan mánáidskuvllas, juoga maid máŋgas árvideamis leat dahkan. Lea álkit oahppat lohkat ovtta giela, go čállit dan. Sidjiide geat čállingela leat oahppan skuvllas lea leamaš álkit. Dás galgat oaidnit movt davvisámeigela lohkan- ja čállinmáhtolašvuohhta lei 2012 Norgga beale ráji.

2.4.1 Lohkat ja čállit davvisámegillii

Solstad (2012) raporttas lea tabealla mii čájeha davvisámeigela lohkan- ja čállinmáhtolašvuoda guða ahkejoavkkus. Informánttat leat válljejuvvon sin gaskkas geat leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui.

Tabealla 7 dás vuollelis čájeha man bures dat iešguđet ahkejoavkku iežaset mielas lohket davvisámeigela 2012.

Tabealla 2.9¹² Man bures lohket davvisápmelaččat sámeigela? Proseanttaid mielde ja juhkkojuvvon agiide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, manná bures lohkat juohkelágan teavsttaid	34	31	26	27	20	21	26
Juo, nu guhká go teaksta lea dábálaš fáttá birra	14	16	16	18	18	25	17
Juo, go teaksta lea hui álki	23	24	17	21	22	23	21
In máhte lohkat sámeigela	30	30	41	33	40	32	35
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

¹² Tabealla lea Solstad 2012:132 mielde.

Tabealla čájeha nuoramusaid gaskkas eatnasat lohke álkit “juohkelágán teavsttaid”, go dat boarráseappot 2012. Tabeallas oaidnit ahte 21 % sis, geat ledje badjel 70 jahkásáčča, lohke máhttit lohkatt juohkelágán teavsttaid álkit, seammás go 34 % vuollel 30 lagi lohke dan seamma. Muhto diekkár dulkomat tabealla ektui eai atte daid duohta erohusaid nuoramusain ja boarrásepmosiin.

Álgovuorus han lei ollu stuorit proseanta badjel 70 jahkásáččain, geat *hupme* sámegiela, go sin gaskkas geat ledje vuollel 30 lagi (geahča tabealla 2.5 badjelis), ja dien dáfus šaddá ollu stuorit proseanta *oassi* dain nuorat sámegielagiin, go dain boarrásiid sámegielagiin, geat lohket sámegiela álkit. 36 % dain nuoramusain iskkadeami válljejuvvon joavkkus *hupme* sámegiela njuovžilit (tabealla 2.5), ja 34 % lohke ges álkit (tabealla 2.7). Dat mearkkaša ahte eanas oassi davvisámegielagiin vuollel 30 lagi lohket sámegiela álkit.

Badjel 70 jahkásáččain ledje 63 % geat *hupmet* sámegiela njuovžilit (tabealla 2.5), seammás go 21 % lohket álkit (2.7). Diet čájeha stuora erohusa sámegiela lohkanmáhtolašvuodas sámegielagiid boarráseamos ja nuoramus ahkejoavkkuid gaskkas.

Tabealla 2.10 dás vuollelis čájeha man bures dat iešguđet ahkejoavkkut iežaset mielas *čálle* davvisámegiela 2012.

Tabealla 2.10¹³ Man bures *čállet* davvisápmelaččat sámegiela? Proseanttaid mielde ja juhkkkojuvvon ahkejoavkkuide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibout
Juo, lea áibbas lunddolaš	25	23	15	16	11	8	16
Juo, muhto ferten de eambbo	15	16	18	17	13	15	16
Dušše veahá, nugo álkis dieduid ja dajaldagaid	24	25	16	20	20	24	21
In máhte čállit sámegillii	36	36	51	47	47	53	47
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

Dát tabealla čájeha ain stuorit erohusaid boarráseamos ja nuoramus ahkejoavkku gaskkas, go lohkanmáhtolašvuoda ektui. Vaikko ledje ge 63 % dain boarrásepmosiin geat *hupme* sámegiela njuovžilit (tabealla 2.5), de ledje dušše 8% geat čálle giela álkit (tabealla 2.8). 36 % nuoramusain *hupme* sámegiela njuovžilit (tabealla 2.5), ja 25 % čálle dan álkit (tabealla 2.8). Tendeanssaid maid

¹³Tabealla lea Solstad 2012:132 mielde

oaidnit go geahččat buot daid tabeallaid 2.5, 2.6, 2.7 ja 2.8, de eat sáhte dulkot eará go ahte leat hui buorit bohtosat vuodđoskuvlla oahpahusas sihke sámegillii ja sámegielas.

Boarrásepmosat eai beassan oahppat čállit sámegiela skuvllas, ja nuoramusain lei dakkár oahpahus čađa áiggi skuvllas.

2.4.2 Davvisámegielat aviissat

Lea čanastat dasa man oallugat lohket sámegiela álkit, ja man stuora deaddilanlohu sámegielat aviissas sáhttá šaddat. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 3* lea Johan Ailo Kalstad čállán ovta artihkkala, maid lea gohčodan “Sámi mediat - oppslutning, omfang og rammebetringelser” (Kalstad 2010). Kalstad čilge dás “sámi media” eambbo go “sámegielat media”. Muhto son ráhkadii maid tabealla, mii čájehii movt diŋgojeddjiid lohku lea, earenoamážiid davvisámegielat, aviissain leamaš.

Diet guokte sámegielat aviissa *Áššu* ja *Min Áigi* searvvaiga oktan aviisan 2008, man namma šattai *Ávvir*, ja mii álggi olggosaddot viđa geardde vahkkui.

Tabealla 2.11 dás vuollelis čájeha daid aviissaid deaddilanlogu rievddademiid jagiin 2000 gitta 2009 rádjái.

Tabealla 2.11 Deaddilanlohu sámegielat aviissain 2000 - 2012¹⁴

Jahki	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010	2011	2012
Áššu	969	1003	1129	1117	1084	1021	975	1008	-	-	-	-
Min Áigi	964	1142	1197	1072	1211	1179	1177	1104	-	-	-	-
Ávvir									1204	1271	1088	1047
Supmi	1933	2145	2326	2189	2295	2200	2152	2112	1204	1271	1088	1047

Dás oaidnit ahte dušše *Min Áiggis* lei stuorit deaddilanlohu 2004, go dan oktiičaskon aviissas *Ávviris* lei 2009.

Kalstad namuhii máŋga jáhkehahtti árvvoštallama manne dat manai nie deaddilanloguin, muhto ii ovttage árvvoštallamis leat dakhamuš gielain. Leage maid váttis dulkot makkárge gielalaš sivaid daidda rievddademiide.

¹⁴ Tabealla lea Kalstad 2011:36 mielde ja Tor Sara, Ávvir

Nuppe dáfus leat oaidnán ahte sámegiela lohkanmáhtolašvuohta sámegielagiin lea buorránan.

Muhto loguin badjána gažaldat man ollu vejolaš dingjojeaddji sáhttet leat davvisámeielat aviissas. Mii sáhttá leat eanemus lohku? Mii diehtit ahte lohkkit ovta aviissas leat álo eambbo go dingjojeaddjít. Ja dán oktavuođas diehtit ahte stuora oassi dain vejolaš sámeielat dingojeddiid ja lohkiid mielas “ii leat álki lohkat juohkelágan teavsttaid sámegillii”. Diet guoská hui máŋgasii 2012, geat ledje badjel 50 jahkásáčcat ja geat eai goassige beassan oahppat sámeielä skuvllas. Sámeielat radiosáddagat olahit dan dihte hui ollu eambbogiidda go čálalaš sámeielat mediat goassige sáhttet dahkat.

Váilu dutkan mii čájeha movt sámeielä čálliingiella doaibmá dál lagasservodagain. Eat ge dieđe movt sámeielä doaibmá sosiála mediain. Livčé somá diehtit leago doppe álkit lohkat ja čállit sámeielä go “dain boares mediain”?

2.4.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit

Statistihkat Solstad 2012 čájehit hui stuora ávkki leamaš sámeieloahpahusas vuodđoskuvllas. Nannet lohkan- ja čállinmáhtolašvuoda sámeielagiid eatnigillii lea áibbas čielgasit nanneme sámeielä obbalačcat.

Dárbbašit eambbo dutkama movt nuoraid gaskkas duodai lea lohkan- ja čálliingiella. Diekkár dutkan ii guoskka dušše giellafágaid ektui, muhto maiddái pedagogihkka ja mediafágat sáhtáshii atnit dies ávkki.

2.5 Sámeielä almmolaš hálldašeamis

Ii oktage suohkan dahje eará hálldašanorgána lean geatnegáhtton atnit sámeielä ovdal go Sámeláhka doaibmagodii 1992. Diet ii mearkkaš ahte sámeielä ii lean ovdal leamaš anus, muhto systemáhtalačcat ja láhkageatnegáhtton giellaatnu lei áibbas ođas.

Go giellanjuolggadusat doaibmagohte Sámelágas 1992, de ásahuvvui maid sámegillii sierra geográfalaš hálldašanguovlu. Dáppe galggai dárogiella ja sámeielä leat dássálaga hálldašeamis, ja sámeielas lei earenoamáš nanu riektesuodjalus. Sámeielä hálldašanguovlu (dás duohko gohčoduvvo hálldašanguovlun) fátmasta dán logi suohkanan 2013 Guovdageaidnu,

Kárášjohka, Deatnu, Unjárga ja Porsáŋgu Finnmárkku fylkkas, Gáivuotna ja Loabát Tromssa fylkkas, Divttasuotna Nordlánndas ja Snoasa ja Raavrhvijhke Davvi-Trøndelag. Álggos ledje hálldašanguovllus dušše dat guhtta vuosttaš suohkana, mat dás ovdalis leat namuhuvvon. Dat njeallje eará suohkana Loabát, Divttasuotna, Snoasa ja Raavrhvijhke leat ieža háliidan manjil searvat dasa. Dat mearkkaša ahte suohkanstivra lea mearridan stádas ohcat lobi dasa beassat mielde.

Lassin dan logi namuhuvvon suohkanii, lea vel njealji davimus fylkkasuohkanis earenoamáš sámegielalaš geatnegasvuhta, ja dávjá rehkenastojit mielde hálldašanguvlui. Maiddái stáda ásahusain lea earenoamáš geatnegasvuhta, earenoamážiid go barget hálldašanguovlluin.

Hálldašanguovllus gálget olbmot sáhttít sámegielain gulahallat almmolaš ossodagaiguin ja ásahusaiguin. Maiddái oahpahuslágas, mánáidgárdelágas ja báikenammalágas leat earenoamáš gáibádusat suohkaniidda hálldašanguovllus. Earret eará lea buohkain vuodđoskuvlaagis ja geat orrot hálldašanguovllus, automáhtalaččat riekti sámegieloahpahussii – sorjasmeahttun ruovttugillii dahje čearddalašvuhtii.

Hálldašanguovlu lea reaidu, mii álkida eiseválddiid ollašuhttit geatnegasvuodaid, mat Norggas leat našunála lágaid ja riikkaidgaskassaš lágaid bokte sámegiela ektui. Diet ortnet dagaha ahte almmolaš doaibmabijut šaddet eambbo sihkpareabba go muđui livčé leamaš, go hui oallugat sámegielagiin Norggas, árvvu mielde orrot siskkobealde daid geográfalaš guovlluid.

Sámedikkis ja departemeanttas lea manjil hálldašanguovllu ásaheamis 1992 leamaš dárbu čuovvut mielde movt sámegiela ásahemiin hálldašangiellan lea mannan. Go dien leat galgan guorahallat, de leat jagiid mielde dingon dutkama mas kvantitatiivalaččat leat lahkunan gažaldaga. Mii galgat dás oaidnit dan dutkama bohtosiid.

2.5.1 Sámegiela hálldašeami dutkamat 1990-logus

1996 ráhkadii Sámi giellaráđđi rapporta mii gohčoduvvui: “*Giellaealáškahttin ja sámegiel- dárogiel guovttagielatvuhta almmolaš ásahusain. Guorahallan movt sámegiella adno hálldašangiellan suohkaniin sámegiella hálldašanguovllus*” (Øzerk og Eira 1996). Soai čohkkiiga dieđuid giellamáhtu birra hálldašanguovllu suohkaniid bargiid gaskkas ja movt duodai adno sámegiella ja dárogiella dain

seamma hálddahusain. Dien áiggis eai lean go guhtta suohkana mielde hálddašanguovllus.

Øzerk og Eira (1996) jugiiga daid suohkanbargiid njealji jokvui, mas joavku 1 lei nannoseamos go jurddaša guovttagielatvuoda birra. Dien jokvui bijaiga olbmuid geat ipmirdedje, lohke, hupme ja čálle sihke sámegiela ja dárogiela. Joavku 1 olbmot sáhtte meannudit áššiid goappaš gielade juohke dásis. Joavku 4 lei heajumus go jurddaša guovttagielat hálddašeami. Dan jokvui bijaiga olbmuid geat ledje dušše dárogielaga ja geat ollásii dárbašedje dulkka ja jorgaleddjiid juohke dilálašvuodas gos sámegiella adnui, leaš dál njálmmálačcat vai čálalačcat. Eanas olbmot gulle joavkkuide 2 ja 3, mat ledje joavkkut goabbat bealde, nugo ovdalis muitaluvvon. Ledje goitge erohusat suohkaniid gaskkas.

Eanemus bargiid, mat gulle joavku 1 ledje gielddahálddahusas Unjárggas. Doppe ledje 31 % guovttagielalaš bargi, geat gulle dan nannoseamos jokvui. Gáivuonas ledje unnimus bargit dan joavkkus, dušše 5 % dan joavkkus. Dušše 13% suohkanbargiin Kárášjogas gulle dan heajumus (ovttagielat) jokvui, seammás go 78 % Gáivuonas gulle dan jokvui.

Raporttas gehčče maid sámegiela duohta anu hálddahusain. Dás lei Guovdageaidnu bajimusas, go doppe sámegiella eanemus adnui čoahkkimiin, čállosiin, referáhtain jna. Øzerk ja Eira loguin boahtá ovdan ahte ledje stuora erohusat giellamáhtu ja giellageavaheami ektui suohkanis suohkanii. Diet erohusat speadjalastet dilálašvuoda olggobeadle suohkanhálddahusa, go juo ledje nu stuora erohusat suohkanis suohkanii, dan ektui man nanus sámegiella lea beaivválašgiellan olbmuid gaskkas.

Øzerk ja Eira (1996) ávžžuheigga suohkaniid áŋgirušsat veahkehít bargiid ovttä ceahki badjelii, geat gulle 2., 3., ja 4. jokvui. Álkimus livččii loktet ovttä ceahki joavku 2 joavku 1. Diet mielddisbuvttášii maid stuora positiivvalaš ávkki sámegiela čállingillii suohkanii.

Øzerk og Eira (1996) vuogádat movt leaba juohkán bargiid njealji jokvui passiiva giellamáhtu ja aktiivvalaš giellamáhtolašvuoda vuodđul, ja diet galggašii leat buorre vuodđu bargat viidásit sámegiela nannemin suohkanii. Vuogádat attii Sámi giellaráddái ja Sámediggái reaiddu mainna boahtteáiggis mihtida man ollu ovdána dahje manná ruovttoluotta sámegiella dain iešguđet suohkanhálddahusain.

Sámi giellaráddi anii dien reaiddu viidásit ja almmuhii loguid jahkediedáhusas movt dat lea ovdánan, dassážii go ráddi biddjui Sámedikki vuollái 2002 ja rievdaduvvui Sámedikki giellastivran.

2.5.2 Iskkadeamit sámegiela hálldašeamis mañjil 2000

Njeallje lagi mañjil Øzerk ja Eira (1996) raportta bohte guokte odđa rapporta, mat ledje hálldahusaid sámegiela anu birra: *Undersökelse av bruken av samisk språk* (Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra) (Ravna 2000) maid Sámi giellaráddi lei dingon ja *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersökelse i forvaltningsområdet for Samelovens språkregler* (Guovttagielavuoda bálvalusdoaibma. Geavaheddjiidiskkadeapmi hálldašanguovllus Sámelága giellanjuolggadusaid mielde) (Skålnes og Gaski 2000).

Ravna (2000) ii mana viidáseappot Øzerk og Eira (1996) vuogádagas ja joavkuin, iige leat juohkán geográfalačcat, maid vuodul lohkkiide livčé vejolaš buohtastahttit dainna rapporttain. Muhto dan odđasit rapportas ledje máŋga ávkkálaš dieđu suohkaniid dilálašvuodain birrasiid 2000.

Skålnes ja Gaski (2000 aniiga aktiivvalačcat Øzerk ja Eira (1996) rapporta ja Sámi giellarádi jahkediedáhusaid go galggaiga čilget dilálašvuoda. Muhto Skålnes ja Gaski (2000) lei eará bargu go dan guovtti eará dutkanbarggus, mat ovdalis leat namuhuvvon. Skålnes ja Gaski galggaiga geahčat hálldašanguovllu *geavaheddjiid čalmmiiguin* ja kártet man duhtavačcat ledje sámegielat geavaheaddjit dainna guovttagielatvuoda bálvalusain. Soai gávnnaiga erohusaid hálldašanguovllu siskkobealde, muhto soai čoahkkáigesiiga ahte Sámelága giellanjuolggadusaid ásaheapmi lei ávkuhan, ja eanas geavaheaddjit ledje duhtavačcat go besse iežaset eatnigielain gulahallat go almmolaš ásahusaiguin lea oktavuohta. Geavaheddjiin ledje baicca duhtameahttumat eará dinggaiguin go gielain, nugo guhkes vuordináiggit. Muđui lei mearkkašahti go vejolašvuohda sámegielain gulahallat almmolašvuodas 2000 lei heajumus doppe gos geavaheddjiid mielas livčé buot eanemus móvssolaš, namalassii doaktára luhtte ja sosiálakantuvrras.

Skålnes ja Gaski (2000) raporta ii leat mañjil čuovvoluvvon earáin, vai livčé oaidnán man guvlui diet manná, go geahčá geavaheaddji čalmmiiguin.

Jagiin mañjil go Sámi giellaráddi heaitihuvvui, de ráhkadii dat odđa Sámedikki giellastivra juobe guokte oanehis rapporta, mas guorahalle sámegiela almmolaš

hálddašeami (Sámedikki giellastivra 2004 ja 2008). Dás leat maid oalle ollu dárbašlaš dieđut, muhto rapporttain ii boahán ovdan makkár treanda lei loguin guhkit áigge badjel.

Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta ruhtadii 2012 ovta rapportta mii gohčoduvvui *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* (Sámi oaidninsaji kárten suohkansuorggis) (Angell mfl. 2012), ja Sámediggi ruhtadii seamma jagi rapportta *Samisk språkundersøkelse* (Sámi giellaiskkadeapmi) (Solstad mfl. 2012). Goappaš rapporttain 2012 gehčče movt sámegiella adno suohkanhálddahusain, ja ožžo odđa ja móvssolaš dieđu movt dilli lea. Muhto diet eaba čatnasan daidda ovddit bargguide dainna lágiin ahte livčče vejolaš guorahallat tendeanssaid guhkit áigge badjel.

Orru ahte Sámi giellarádis lei eambbo systemáhtalaš ja ulbmilaš jurddašeapmi sámegiela dilálašvuodaplánemis, go dat maid Sámedikkis ja departemeantas lea leamaš manjgil go Sámi giellaráđđi heittihuvvui 2002. Dutkanraporttaid sisdoalus, maid leat diŋgon manjgil 2002, leat leamaš erohusat, ja guovddáš temát dilálašvuodaplánemis eai leat čuovvoluvvon.

2.5.3 Loahppáárvvoštallama mearkkašumit

Loahppáárvvoštallan dás go leat geahčadan daid čilgehusaid ja dutkanraporttaid sámegiela hálddašeami birra, 1996 rájes gitta 2012 rádjái, šaddá ahte dain ii sáhte oaidnit makkár tendeanssat sámegiela geavaheamis leat leamaš suohkanhálddahusain hálddašanguovllu siskkobeadle dán áigodagas. Vaikko rapportat leat sihke beroštahti ja buorit dutkamat iešalddis, de vudjot dat daid čohkkejuvvon dieđuid sisu muhtin dihto áigodagas, juohkehačcas iežas lahkonanvuogit, gažaldagat, doahpagat, joavkojuohkimat ja juohkehačcas iežas vuogit movt vállje informánttaid. Nie šaddá veajemeahttun buohtastahttit bohtosiid, ja nu maid veajemeahttun movt ovdánemiin lea mannan.

Go daid rapporttaid leat geahčadan dás, de orru ahte ovdalaš Sámi giellarádis lei eambbo systemáhtalaš ja ulbmilaš jurddašeapmi dasa mii guoskái sámegiela dilálašvuodaplánemii, go dat mii Sámedikkis ja departemeantas lea leamaš manjgil go giellaráđđi heittihuvvui 2002. Dutkanraporttaid sisdoallu, mat leat diŋgojuvvon manjgil 2002, lea rievddadan, ja guovddáš fáttat dilálašvuodaplánemis eai leat čuovvoluvvon.

2.6 Čoahkkáigeassu ja árvalusat doaibmabijuide

2.6.1 Čoahkkáigeassu

Lea stuora, váttis ja divrras bargu kártet man ollu sámegielaga gávdnojit. Diet bargu ii leat dahkon. Danne eat sáhte diehtit ge sihkkarit jus sámegielagiid lohku lea rievddadan.

Diehtit goitge ahte lea guhkit áiggi leamaš giellamolsun sámegielas dárogillii máŋgga bearrašis ja gilis, várра earenoamážiid dan vuosttaš golmmalogi jagis maŋjil nuppi máilmisoađi. Orru maid ollu mii čájeha ahte guottut ja doaimmat jorggihedje buorrin sámegillii muhtumin 1980-logus. Die lea treanda man birra livčiimet háliidan eambbo diehtit.

Mis leat luohtehahti logut sámegiela válljemii vuodđoskuvllas. Danne mis leat sihkkaris dieđut dasa ahte stuorimus váttisvuhta dál lea go heitet sámegiela nubbingiela oahpahusas. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller cuiggodii* dien dili juo dan vuosttaš raportas 2008, maid gohčodedje "Samisk språk i grunnskolen – jevn vekst og brått fall" dahje sámegillii "*Sámeigella vuodđoskuvllas - jeavddalaš lassáneapmi ja fáhkka njiedjan*". Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 4 artihkkalis "*Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk*" dahje sámegillii "*Duođalaš njiedjan sámegiela nubbingiela fágas*" cuiggodeimmet juo 2011 ahte ii váillo máhttu dili birra dahje makkár doaimmaid sáhtášii bidjat johtui. Lea baicca doaimmaid bidjat mii dárbbasuvvo, eaige eambbo guorahallamat.

Lea unnán kvantitatiiva dutkan dahkon sámegiela čállingiela doaimmas ođđaáigásáš sámi servodagas. Dan birra dárbbasít mii eambbo diehtit. Nuoraide lea giella sosiála medias mívssolaš. Muhto movt giella adno sosiála mediain, dan birra mis ii leat makkárge kvantitatiiva diehtu.

Movt sámegiella geavahuvvo almmolaš hálldašeams, lea unnán kártejuvvon – vaikko gávdnojit ge máŋga dutkanraportta fátta birra. Ii mearkkaš ahte dutkanraporttat leat heittogat iešalddis go dat leat sierra, muhto go rapporttaid ii sáhte buohtastahttit. Dás ferte Sámediggi ja departemeanta guorahallat daid rapporttaid maid leat ožžon, ja dasto diŋgot viidásit dutkama, mii čuovvu dehálaš osiid dainna lágiin ahte oažžut dieduid jus vejolaččat lea *rievdan* áiggi mielde. Dušše dalle sáhttá ráhkadit ulbmilaš doaibmabijuid.

2.6.2 Árvalusat doaibmabijuide

1. Ferte bargat viidásit vai oažžut nu buori go vejolaš oðasmahton loguid das man oallugat ipmirdit, máhttet hupmat, lohkot ja čállit sámegillii. Dili rievdan galgá gozihuvvot.
2. Ferte gozihit vai oðasmahton logut sámegiela gaskkustuvvojít gaskariikkalaččat.
3. Ferte bargat dan badjelii ahte oažžut nu buori go vejolaš obbalašgeahčastaga sámegiela oahpaheamis ruovttuin. Dili rievdamiid berre gozihit ja oahpaheami ferte movttiidahttit.
4. Berre iskkat makkár eavttut leat sámegiela geavaheapmái ja movt dat duođai doaibmá sosiála mediain.
5. Ferte ráhkaduvvot vuogádat mii sahttá mihtidit ja gozihit buorráneami dahje hedjoneami sámegiella geavaheamis almmolaš hálldahusain.
6. Almmolaš skuvlastatistikaid vuodul maid juo leat oaidnán, de ferte johtui bidjat konkrehtalaš doaibmabijuid, vai bisseha sámegiela nubbingiela ohppiidlohu ii šat njieja, ja seammás háhkat eambbo ohppiid (geahča muđui artihkkaliid *Sámi logut mualit 1, 2, 3, 4 ja 5*, main lea cuiggodeapmi juste dan birra).

Gáldut

Angell, Elisabeth , Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefson, Paul Pedersen, Vigdis Nygaard (2012). *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunenesektoren*. Alta: NORUT.

Aubert, Vilhelm (1978). *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå

Bore, Ragnhild Rein (2012) «Mannen er så vaskeekte lapp som i våre dager kan presteres».

Artikkel lasta ned 13.03 2013 frå Statistisk sentralbyrå sine heimesider, internettadresse <http://www.ssb.no/a/histstat/artikler/art-2006-02-06-01.html>

Dannemark, Nils og Yngve Johansen (2001). ”Ungdomsskoleelever og språkvalg i Finnmark i 1982/83 og 1998/99” *Maal og Minne* 1. S.41-63.

Dannemark, Nils (2000). "Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmarkkus 1982/83 ja 1998/99" I *Sámeigela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárásjohka: Sámediggi. S. 45 – 57.

Digitalarkivet. Internettadresse: <http://www.arkivverket.no/digitalarkivet>

Eira, Inger Marie Gaup (2001). *Samisk språk i Norden - Status og domeneutredning*. Utredning nr 3. Kautokeino: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt.

Etnologue. *Languages of the World*: Internettadresse:
http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=no

Europarådet (1992). *Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk*. Strasbourg, 5.XI. internettadresse:

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_no.pdf

Fishman, Joshua (1991). *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.

Girko- ja oahpahusdepartementa (1988). *Minstarplána vuodđoskuvlii. 2. oassi: Sámi fágaplánat*. Oslo: Aschehoug.

Grunnskolenes info-system på Internett, internettadresse: <http://www.wis.no/gsi>

Hansen, Lars Ivar (2013). «Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller – og ikke forteller.» I *Ottar* nr. 295 s. 25 – 33.

Johansen, Yngve (1986). *Kroppsvingsfaget på ungdomsskoletrinnet og elever med samisk miljøtilhørighet i Finnmark fylke*. Hovudoppgåve. Levanger: Levanger lærerhøgskole.

Johansen, Yngve (1999). *Etnisitet og skolemotivasjon blant ungdom i samiske områder*. Kautokeino: Sámi allaskuvla.

Kleven, Ole-Magne, Trygg Jakola, Lone Hegg, Jan Aslaksen (2009). *Evaluering. Bruk av tospråklighetsmidlene*. Finnut.

Lie, Einar (2001): *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*. Universitetsforlaget.

Kommunal- og regionaldepartementet (2002). *Utgifter knyttet til tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene*. Rapport fra arbeidsgruppe. Oslo.

Krauss, Michael (1997). "The indigenous languages of the North: a report on their present state" I Shoji, Hiroshi og Juha Janhunen (red) *Northern Minority Languages. Problems of Survival*. Osaka: National Museum of Ethnology s.1 – 34.

Kyrkje og utdanningsdepartementet (1987). *Mønsterplan for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug.

Michalsen, Rune (2007). *Utvidelsen av forvaltningsområdet for samisk språk gjennom endringa av sameloven § 3-1. rettslige virkninger og vern av samisk språk*. Masteroppgave i rettsvitenskap. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

NOU 1984: 18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo: Universitetsforlaget.

Norges offisielle statistik V. 182 (1912). *Folketellingen i Norge. 1. desember 1910. Finner og lapper. Hjemvendte norskamerikanere. Dissentere. Blinde, døve og sindssyke*. Kristiania: Det statistiske centralbyraa/ Aschehoug & Co.

Norges offisielle statistikk IX. 17 (1933). *Folketellingen i Norge. 1. desember 1930. Samer og kvener. Andre lands statsborgere. Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnessyke*. Oslo: Det statistiske centralbyraa/Aschehoug & Co.

Norges offisielle statistikk XI 236 (1956): *Folketellingen 1. desember 1950. Åttende hefte. Personer født i utlandet - Fremmede statsborgere -Bruken av samisk og kvensk*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Nygaard, Vigdis, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad, Karl Jan Solstad (2012). Evaluering av samiske språksentre. Rapport 6. Alta: NORUT.

Pettersen, Torunn og Gaup, Johanne (2001). *Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester*. Utredning nr.1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Pettersen, Torunn (2006). "Etnisk identitet i offisiell statistikk – noen variasjoner og utfordringer generelt og i en samisk kontekst spesielt". I Stordal, Vigdis(red.): *Samisk identitet. Kontinuitet og endring*. Guovdageaidnu/Kautokeino: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt. S. 53–84.

Pettersen, Torunn (2012). "Samene i Norge. 40 000 i 40 år?" i *Samiske tall forteller 5. Kommentert samisk statistikk 2008 – 2012*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.18-21.

Pettersen, Torunn (2012). "Sápmelaččat Norggas. 40 jagi 40 000?" *Sámi logut muitalit 5 Čielggaduvvon sámi statistikhka*. 2008 - 2012 Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S 18-21.

Rasmussen, Torkel (2005). *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegielagiid demografiija ja buolvvaidgaskasaš sirdaseapmi Norggas ja Suomas*. Romsa: Romssa universitehtta.

Ravna, Ellen (2000). *Undersøkelse av bruken av samisk språk. Om bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske*

organisasjoner og samiske bedrifter. Rapport. Tana: Samisk Nærings- og Utredningssenter.

Ravna, Ellen. (2000b). *Tabellhefte. Undersøkelse av bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder.* Tana-Oslo: Opinion og SEG.

Risten.no. Internettadresse:

http://www.risten.no/bakgrunn/hist/info_sorsamisk_no.htm

Sametingets språkstyre (2004). *Bruken av samiske språk . Undersøkelse.* Guovdageaidnu : Sametinget.

Sametingets språkstyre (2008). *Bruken av samiske språk . Undersøkelse.* Guovdageaidnu : Sametinget.

Sámi logut mualalit 1- 5 Čielggaduvvon sámi statistikhka. 2008 - 2012 Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Sammallahti, Pekka (1998): *The Saami languages: An introduction.* Kárášjohka: Davvi Girji.

Torp, Eivind (1986): ”Registrering av etnisitet i folketellingen.” I: *Heimen.* Nr. 2, 1986. S. 67-77.

Shoji, Hiroshi og Juha Janhunen (red) (1997): *Northern Minority Languages. Problems of Survival.* Osaka: National Museum of Ethnology.

Skutnabb-Kangas, Tove (2000). *Kommentárat rapportii Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra.* Deatnu: SEG/Sámi giellaráddi.

Skålnes, Sigrid og Margrete Gaski (2000). *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltnings-området for Samelovens språkregler.* Prosjektrapport 2000:17. Oslo: NIBR.

Solstad, Karl Johan, Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen, Marit Solstad (2012). *Samisk språkundersøkelse.* Bodø: Nordlandsforskning/ Nordlánđa dutkam.

Statens utdanningskontor i Finnmark/ Stáhta oahppokantuvra Finnmarkkus (1999). *Opplæring i samisk i grunnskolen i Finnmark skoleåret 1999/2000.* Vadsø.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2006/ Sámi statistikhka 2006.*: Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2008/ Sámi statistikhka 2008.* Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2010/ Sámi statistikhka 2010*: Oslo-Kongsvinger.

Sørli, Kjetil og Broderstad, Ann Ragnhild (2011). *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Tromsø/ Oslo: UNIT/ NIBR.

Todal, Jon (1998). *Opplæringa i samisk som andrespråk. Ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskulen*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Todal, Jon (2000). ”Sámegielat mánáid lohku 1990-jagiin.” I *Sámegielan dilli skuvllas ja lagasservodagast*. Kárášjohka: Sámediggi. S. 29 – 34.

Todal, Jon (2002). *Jos fal gáhttet gollegielat. Vitalisering av samisk i Noreg i 1990-åra*. Tromsø: Humanistisk fakultet. Universitetet i Tromsø.

Todal, Jon (2003). “The Impact of Norwegian language policy at the micro-level: Saami language maintenance and school-based revitalization.” I , Huss, Leena mfl. (red): *Transcending Monolingualism. Linguistic Revitalisation in Education*. Swets & Zeitlinger Publishers. S.117 – 129.

Todal, Jon (2008). Samisk språk i grunnskolen – jevn vekst og brått fall. I *Sámi logut muiatalit/ Samiske tall forteller 1*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.60 – 71.

Todal, Jon (2011). Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk” I *Sámi logut muiatalit/ Samiske tall forteller 4* Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, s. 19-42.

UNESCO: *Atlas of the World's Languages in Danger*. Internettadresse:
<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

Øzerk, Kamil og Inger Marie G. Eira (1996). *Giellaodasmahttin ja sámegiel-darogiel guovttagielalaš-vuohta almmolaš ásahusain. Guorahallan movt sámeigiella geavahuvvo hálddahusgiellan gielddain mat gullet Samegiela hálldašanguvlui*. Guovdageaidnu: Sámi giellaráddi.

Øzerk, Kamil og Inger Marie G. Eira (1996). *Språkrevitalisering og samisk-norsk tospråklighet i offentlige etater. En studie av bruken av samisk som forvaltingsspråk i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk*. Kautokeino: Samisk språkråd.

3 Sámedikki doarjjaortnegat sámegielaidet

Torkel Rasmussen, Sámegielaidet ja journalistihka lektor, Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu

Čoahkkáigeassu

Lea čielga tendeansa statistikhkain mat ovdanbuktojuvvojat ahte guovttegielatvuoda juolludeamit gielddaide ja fylkkagielddaide eai leat goassege juksan dakkár dásí ahte gokčet goluid mat gielddat ja fylkkagielddat oavvildit alddiset leat guovttegielatvuoda dihte. Juolludeamit ovttaskas gielddaide ja fylkkagielddaide leat ovddimusat leamaš seammá dásis 2005 rájes. Dát máksá ahte ruhtadoarja lea geahppánan go váldá vuhtii konsumahaddeindeavssa.

Juolludeamit ohcanvuđot giellaprošeavtaide leat molsašuvvan jagis jahkái. Juolludeamit geahppánit veahás jagiin 2001-06. Dat lassánit 296,9 proseanttain áigodagas 2007-09, ja de geahppána fas 24,0 proseanttain jagi 2013 rádjái. Sámi giellaguovddážiid doaibmadoarjjajuolludeamit lassána garrisit áigodagas 2001-13 álggu 1,6 miljovnna kruvnus gitta 10,8 miljovnna kruvdnui. Lassáneami sivvan lea sihke giellaguovddážiid meari lassáneapmi ja duodalaš lassáneapmi ovttaskas giellaguovddážii.

3.1 Álgu

Sámediggi juolluda badjelaš 70 miljovnna kruvnnu jagi 2013 njealji bušeahttapostii maid ulbmil ollásit dahje oasis lea nannet ja ovddidit sámegielaid. Dán artihkkalis giedħahallojtit dát njeallje bušeahttapoastta. Lea sáhka ruhtadoarjjagis gielldaide ja fylkkagielldaide guovttegielatvuhtii, Sámedikki doarjjaortnegis sámi giellaguovddážiidda, ohcanvuđot doarjjaortnegis sámi giellaprošeavtaide ja juolludemien dävviriikkalaš sámi giellaovttasbargui ja Sámedikki iežas giellaprošeavtaide. Artihkkalis čájehuvvo mo dát

doarjjaortnegat leat ásahuvvon ja mo Sámediggi lea juohkán ruhtadoarjagiid. Deattuhuvvo erenoamážit čájehit daid doarjjaortnegiid ekonomalaš ovdáneami.

Gávdnojit maid eará doarjjaortnegat maid ulbmil lea ovddidit sámegielaid go bajábeale namahuvvon doarjjaortnegat. Sámediggi juolluda ovdamearkan doarjaga sámi mánáidgárddiide, sámi organisašuvnnaide ja sámi girjjálašvuhtii ja dáidda- ja kulturčalmmustemiide. Stáhta juolluda preassadoarjaga sámi áviissaide ja Finnmarkku fylkkamánni juolluda doarjaga oahpahussii mii lea sámegielas ja sámegillii vuodđoskuvllas. Dán artihkkala ulbmil ii leat guorahallat dákkár doarjjaortnegiid.

Artihkkala materiála lea ovddimusat vižžojuvvon Sámedikki bušeahtain ja jahkediedáhusain áigodagas 1993-2013. Muhtin dieđut leat vižžojuvvon Gieldda- ja regionáladepartemeantta bargojoavkku raporttas mas árvvoštallá gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuodagoluid (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002). Artihkal lea maid huksejuvpon Finnut dutkanlágadusa guovttegielatvuodaruđaid geavaheami árvvoštallamis (Kleven et al. 2009), Norut dutkanlágadusa Sámi giellaguovddážiid árvvoštallamis (Nygaard et al. 2012:6), Norut kártemis sámi perspektiivvas gielddasektoris (Angell et al. 2012) ja Norut árvvoštallamis Sámedikki ohcanvuđot doarjjaortnegis sámegielaise (Josefsen et al. 2013:1). Láhkateavsttat ja láhkaásahusat maidda čujuhuvvojít, leat vižžon neahttabáikkis www.lovdata.no.

Juolludeamit gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuhtii lea stuorámus bušeahttapoasta mii giedđahallojuvvo dán artihkkalis. Danne lea lunddolaš geavahit eanemus saji juste dasa. Artihkkalis čállojuvvo sihke “sámegiella” ja “sámegielat” nubbi ovttaidlogus ja nubbi eanetlogus. Eanaš doarjjaortnegiin leage sáhka sámegielain, muhto lean válljen geavahit hámiid mat geavahuvvojít originála gálđuin.

3.2 Guovttegielat doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide

3.2.1 Láhkaásahus

Sámediggi lea 1993 rájes hálldašan doarjjaortnega sámi dulkonbálvalusaide ja gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuhtii sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde. Ortnet ásahuvvui 1985:s, ja lei dalle ruhtadoarjja sámi dulkonbálvalusaide. Gielddadepartemeanta hálldašii ortnega gitta dassážii go sirdojuvvui Sámediggái 1993:s. Dan rájes lea Sámediggái maid sirdojuvvon fápmudus mearridit doarjjaortnega njuolggadusaid. Dallego doarjjaortnet sirdojuvvui Sámediggái lei ulbmil ahte ortnet govčašii lassigoluid mat gielldain

ja fylkkagielddin ledje dulkonbálvalusaide, jorgalemiide, gielladoaimmahaide, giellaguovddážiidda ja lassánan áššemeannudeapmái guovttegielat hálddašeami ja guovttegielat bálvalusaid dihte. (Giellda- ja regionáladepartemeanta 2002: 4; 14).

Sámegiela stáhtus ja geavaheapmi lea regulerejuvpon Lágas Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra (Sámeláhka 1987:56) mii bodii fápmui 1989. Odđa kapihtal 3 Sámegiella (Sámeláhka 1990: 78) lasihuvvui sámeláhkii 1990 ja bodii fápmui 1992 rájes. Dát kapihtal gohčoduvvo dávjá giellaláhkan dahje sámi giellaláhkan. Sámegiela geavaheapmi almmolaš oktavuodain lea maiddái regulerejuvpon earret eará oahpahuslágas, sámi oahppoplánabuktosis, mánáidgárdelágas, lágas sosiála bálvalusaid birra, lágas pasieantavuoigatvuodain, lágas dearvvasvuoda-suorggibargiin, kirkolágas ja báikenammalágas.

Dát láhkamearrádusat ja eandalit sámelága 3. kapihtal *Sámi giella*, leat dahkan doarjjaortnegiid guovttegielatvuhtii áigeguovdilin. Sámelágas daddjojuvvo ahte dáro- ja sámegiela leat ovttáárvoasaš gielat (§ 1.5) ja ahte álbmogis lea vuoigatvuohtha geavahit sámegiela almmolaš oktavuodain Sámegiela hálddašanguovllus mii álggu rájes fátmastii guhtta gieldda: Unjárgga, Deanu, Kárášjoga, Porsáŋggu, Guovdageainnu ja Gáivuona. Vuosttas vihtta gieldda leat Finnmarkku fylkkas ja loahpas namahuvvon gielda Romssa fylkkas. Sámegiela hálddašanguovlu lea maŋŋá viiddiduvvon ja dasa leat lasihuvvon čuovvovaš gielddat: Divtasvuodna Norländda Fylkkas 2005, Snoase Davvi-Trøndelágas 2008, Loabát Romssa fylkkas 2009 ja Reevhrijke Davvi-Trøndelágas 2013. Sámegiela hálddašanguovlu gusto maiddái Norgga njealje davimus fylkii: Finnmarkku, Tromssa, Norländda ja Davvi-Trøndelága. (Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta 2013; Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk 2005: 657)

Sámegiela hálddašanguovllus gustojit čuovvovaš góibádusat almmolaš doaimmaide (Sámeláhka; geahča maid Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta 2013):

- Diedáhusat almmolaš orgánain mat galget olles dahje osiide álbmogis hálddašanguovllus, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii. Skoviid maid galgá atnit báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánaide hálddašanguovllus, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii (§ 3-2).
- Sus gii sámegillii váldá oktavuoda báikkálaš almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohtha oažžut västädusa sámegillii (§ 3-3).
- Sus guhte háliida sámegiela atnit suodjalan dihtii beroštumiidis báikkálaš ja guovlulaš almmolaš dearvvasvuoda- ja sosiálalágádusain, lea vuoigatvuohtha oažžut bálvalusa sámegillii (§ 3-5).
- Sis guđet barget báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgána mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohtha oažžut bálkáhuvvon virgelobi

háhkan dihtii alcceaseaset sámegielmáhtu go orgána dárbaša dakkár máhtu (§ 3-7).

- Gielddastivra sáhttá mearridit ahte sámegiella galgá leat dássálagaid dárogielain olles dahje muhtin osiin gieldda hálddahusas (§ 3-9).

Oahpahusláchka, mánáidgárdeláhka ja báikenammaláhka bidjet maid erenoamáš gáibádusaid gielddaide sámegiela hálddašanguovllus: Lea gieldda ovddasvástádus addit sámi mánáide mánáidgárdefálaldaga mii lea huksejuvvon sámegielas ja – kultuvrras (mánáidgárdeláhka § 8). Sámi oahppoplánabuvttus – Máhttolokten Sápmi – galgá geavahuvvot gieldda vuodđoskuvllain (oahpahuslága ásahus § 1-1). Go geavaha máŋggagielat báikenama geaidnogalbbain, de galgá sámegiel báikenamma leat bajimusat (báikenammaláhka ásahus § 7).

3.2.2 Historihkka

Sámediggi lea 1993 rájes hálddašan doarjjaortnega sámegiela dulkonbálvalusaide ja guovttagielatvuhtii Sámegiela hálddašanguovllu gielldain ja fylkkagielldain. Doarjjaortnet ásahuvvui 1985, ja lei dalle doarjja sámegiela dulkonbálvalusaide man juolludeapmi lei 0,6 miljovnna kruvnnu. Juolludeapmi lea dađistaga lassánan ja doarjjaortnet viiddiduvvui maiddái gokčat guovttagielat hálddašeami goluid. Dalle go sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui 1992 lei várrejuvvon 16,35 miljovnna ruvnnu dulkonbálvalusaide ja guovttagielatvuhtii sámegiela hálddašanguovllu gielldaide ja fylkkagielldaide.

Govus 3.1 Guovttagielatvuodadoarjagat gielddaide ja fylkkagielddaide

Doarjjaortnet	Orgána	Áigodat	Mearkkašumit
Doarjjaortnet sámi dulkonbálvalusaide ja guovttagielat hálldašeapmái	Gieldda-departe-meanta	1985-92	Doarjjaortnega njuolggadusat eai leat guorahallojuvvon
Doarjja dulkonbálvalusaide ja guovttagielatvuhtii gielldain ja fylkkagielldain	Sámediggi	1993-2001	Juolludus addojuvvui sihke vuodđodoarjaoassin ja loahppa juolluduvvui olmmošlogu ja oahppiidlogu vuodul dain geat lohket sámeigela vuodđoskuvllas. 1999 rájes maid Sámedikki jienastuslogu olmmošlogu vuodul
Smiehttavuloš doarjja gokčat guovttagielatvuoda goluid vuodđoskuvllas	Finnmárku fylkkamánni	1995-2001	Juogaduvvon sámeigela hálldašanguovllu gielldaid ohcamušaid vuodul
Guovttagielatvuoda-doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide	Sámediggi	2001-11	Biddojuvvon oktii smiehttavuloš doarjagiin gokčat guovttagielatvuoda goluid vuodđoskuvllas. Juhkkojuvvon gielldaid olmmošlogu, Sámedikki jienastuslogu ja oahppiid logu mielde geat lohket sámeigela vuodđoskuvllas
Guovttagielatvuoda-doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide	Sámediggi	2012-	Addojuvvo vuodđooassin, bálvalanoassin ja ovddidanoassin. 2012-14 lea álggahanáigodat. Njuolggadusat váldojuvvoyit atnui ollásit 2014 rájes.

Gielddadepartemeanta hálldašii doarjjaortnega sámi dulkonbálvalusaide ja guovttagielatvuhtii gitta dassážii go sirdojuvvui Sámediggái 1993. Seammás sirdojuvvui Sámediggái fápmudusa mearridit njuolggadusaid. Govvosis 3.1 boahtá ovdan ahte guovttagielatvuodadoarjaga njuolggadusat leat nuppástuvvan áiggi mielde. Doarjjaortnegiid ulbmilat leat, oanehaččat muitaluvvon, leamaš

buhtadit lassigoluid mat gielldain ja fylkkagielldain leat dulkonbálvalusaide, jorgaleapmái, gielladoaimmahagaide, giellaguovddážiidda ja lassánan ášsemeannudeapmái guovttagielat hálddašeami ja bálvaleami dihte. (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 4; 14; Bargo ja servodahtindepartemeanta 2008.)

Guorahallamat 1990-logus čájehedje dattetge ahte gielldaide lassigolut guovttagielatvuoda dihte, eai buhtaduvvon, ja dasto ásahuvvui smiehttavuloš doarjja mii galggai gokčat guovttagielatvuoda lassigoluid vuodđoskuvllas. Dát ortnet bodii dalá guovttagielatvuoda doarjaortnega gielddaide ja fylkkagielddaide lassin. Finnmarkku fylkkamánni hálddašii áigodagas 1995-2001 dán smiehttavuloš doarjaga. Doarjja lassáni 1,9 miljovnna ruvnus jagis 2000 gitta 10,2 miljovnna ruvdnui jahkái 2001. Sámediggi válddii dáid rudaid hálddašeami badjelasas 2002 rájes, ja dan rájes lea doarjja guovttagielatvuhtii vuodđoskuvllas biddjon oktii guovttagielatvuoda doarjaortnegiin gielddaide ja fylkkagielddaide. (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 15.)

Gielldaide ja fylkkagielddaide guovttagielatvuoda juolludeami njuolggadusat leat moanaid háviid rievaduvvon. 1999 rádjái vuodđosubmi, mii lei 3,5 proseantta olles juolludeami, juogaduvvui dásselága Sámegiela hálddašanguovllu guđa gieldda gaskkas. Stuorámus oassi juolludeamis (57 proseantta) juogaduvvui gielldaide gaskkas olmmošlogu vuodul ja vuodđoskuvlla oahppiid logu vuodul geat lohket sámegiela vuosttas dahje nubbingiellan skuvllas. Gielddat sáhtte maid ohcat ruda prošeavtaide maid ulbmil lei ovddidit sámegiela. Dát ortnet heivehuvvui 1999 ja njuolggadusat válde dan rájes maid vuhtii galle gieldaássi ledje Sámedikki jienastuslogus. Sámediggi mearridii 2001 odda njuolggadusaid maid mielde galggai juogadit guovttagielatvuodđadoarjaga. Das dohko galggai addit rámmajuolludeami Sámegiela hálddašanguovllu gielddaide ja fylkkagielddaide. Doarjaortnegis ledje dalle sihke ruđat maid ovdal ledje juolludan gielddaide ja juolludeamit giellaprošeavtaide Sámegiela hálddašanguovllus (Sámedikki jahkediedáhus: Kapihtal 3; Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 18-19.)

Geavatlaččat Sámediggi jotkkii dattetge geavahit ovddeš juolludaneavttuid 2001 rájes ja goitge 2009 rádjái. Sámediggi lea e-poasttas beaiváduvvon 30.01. 2009 čilgen ahte:

Sámediggi lea iežas jahkásaš bušeahttameannudeamis mearridan ruhtadoarjaga sturrodaga maid juohke gielde ja fylkkagielda oažzu. Dan lea Sámediggi dahkan (Sámedigge- čálli čilgehus) ráđi evttohusa vuodul Sámediggái. Geavatlaččat lea geavahan juogadančovdosa mii lei njuolggadusain 2001 rádjái go lea ráhkadan evttohusa. (Kleven et al. 2009: 12.)

Dat mearkkaša ahte lea juogadan guovttegielatvuodadoarjaga olmmošlogu, Sámedikki jienastuslogu ja oahppiid logu mielde geat lohket sámeigela vuodđoskuvllas. Go geahčada doarjasupmiid gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 2007-13 de fuopmáša ahte supmit leat ovttaláganat jegis jahkái eanaš gielldain. Seammás čájehit logut Statistikaid guovddášdoaimmahagas, Vuodđoskuvllaaid diehtojuohkinvuogádagas interneahdas ja Sámedikkis nuppástusaid sihke gielldaide olmmošlogus, Sámedikki jienastuslogus ja oahppiid logus geat lohket sámeigela vuosttas dahje nubbingiellan vuodđoskuvllas.

Sámediggi čilge e-poasttas 27.09. 2013 ahte sii eai leat ožžon lassáneami guovddáš eiseválldiin guovttegielatvuodadoarjagii. Danne ii leat leamaš vejolaš lasihit doarjaga.

Sámediggi álggahii barggu rievadadišgoahtit njuolggadusaid 2009:s. Danne Sámediggi ii hálíidan 2009 maŋŋá dahkat stuorát nuppástusaid juolludemiide ovdalgo odđa njuolggadusat válđojuvvojat atnui nu guhká go Sámediggi ii ožžon lassáneami guovddáš eiseválldiin guovttegielatvuodadoarjagii. (Sametinget 2013)

Finnut buktá rapporttastis Árvvoštallan. Guovttegielatvuodadoarjaga geavaheapmi (Kleven et al. 2009) viehka olu ávžuhusaid mo sáhtášii juogadit guovttegielatvuodadoarjaga ja mo sáhtášii buoridit rapportaid ja rehketdoaluid. Sámediggi leage váldán vuhtii daid ávžuhusain go mearridii guovttegielatvuodadoarjaga odđa juolludaneavttuid (Sámedikki ášši 011/11).

Dáid odđa juolludaneavttuid mielde guovttegielatvuodadoarjaja rievda das ahte leat gollostivrejuvvon dasa ahte šaddat ulbmilstivrejuvvon 2012 rájes. Odđa modeallas lea golmmaoasat meroštallanvuohki das mo doarjja juolluduvvo sámeigela hálddašanguovllu gielddaide.

1. Vuodđooassi: Vuodđooassi lea 35 proseantta ollislaš guovttegielatvuodárámmas gielddaide ja juogaduvvo luohhta hálddašangielldaide gaskkas.
2. Bálvalanoassi: Bálvalanoassi lea 40 proseantta ollislaš guovttegielatvuodárámmas gielddaide ja juogaduvvo hálddašangielldaide dáid mihttoovttadagaid vuodul: Galle vuodđoskuvllaoahppis lea sámeigella vuosttašgiellan deattuhuvvo 44 proseanttain. Galle vuodđoskuvllaoahppis lea sámeigella nubbigiellan deattuhuvvo 25 proseanttain. Gallis gielddas leat čálihuvvan Sámedikki jienastuslohkui deattuhuvvo 31 proseanttain.

3. Ovddidanoassi: Ovddidanoassi lea 25 proseantta ollislaš guovttegielalašvuodármmas gielddaide. Ovddidanoassi muddejuvvo doaimmaid ja čađahuvvon doaibmabijuid vuodul jagis jahkái, ja ovttaskas gieldda ja Sámedikki gaskasaš ovttasbargošiehtadusa vuodul. Ovddidanoasi storrodaga ovttaskas gildii mearrida sámediggeráđđi.

Odđa njuolggadusat válđojuvvojut dađistaga atnui áigodagas 2012-14. Dalle go 2012 bušeahutta mearriduvvui eai lean ovttasbargošiehtadusat gielddaiguin ja fylkkagielldaiguin vuolláičállojuvpon. Dat dagahii ahte Sámedikkis ii lean vuoduštusat mearridit ovddidanoasi ovttaskas gielddaide ja fylkkagielldaide 2012 bušeahertas. 2013:s lea juogadan doarjaga odđa njuolggadusaid mielde earret ovddidanoasis. Dan galgá juogadit mannan jagi doaimmaid ektui, ja dannego Sámediggi ii lean ožzon rapporttaid mat ledje čállojuvpon odđa njuolggadusaid hárrái, de ii lean vuodđu maid mielde sáhtii árvvoštallat ovddidanoasi. Danne Sámedikki dievasčoahkkin válljii juohkit ovddidanoasi nu ahte submi šattai seammá go ovddit jagiid doarjagat. Gielldat sáddejut dál rapporttaid jagi 2012 ovddas Sámediggái. Dát leat vuosttas rapporttat maid Sámediggi oažžu maŋjá go odđa ovttasbargošiehtadusat leat boahztán fápmui 01.01. 2012 rájes. Dát rapporttat leat vuodđun go árvvoštallá ovddidanoasi 2014 ovddas. Nuppiin sániin lea 2014 bušeahutta vuosttas bušeahutta mas ovddidanoassi árvvoštallojuvvo doaimmaid ja čađahuvvon doaibmabijuid mielde, nu mo juolludaneavttuid mielde galggašii. (Sámediggi 2013.)

3.2.3 Juolludeamit gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 1993-2005

Vuolábealde ovdanbuktojuvvo oppalaš geahčastat juolluduvvon guovttegielatvuodadoarjaga storrodagas áigodagas 1993-2003. Jagiin 1996 ja 1999 lea lasihuvvon govvosii fylkkamánni smiehttavuloš doarjja gielddaide maid guovttegielatvuoda golut eai lean buhtaduvvon.

Govus 3.2 ja govus 3.3 čájehit ovddideami dan guđa gielddas ja guovtti fylkkagielddas mat ledje fárus Sámegiela hálldašanguovllus álggu rájes 1993. Govvosiin leat golbma jagi ovdanbukton jagiid gaskkas ja dat loahpahuvvo jagi 2005. Sámegiela hálldašanguovlu viiddiduvvui ovttain gielldain - Divtasvuona suohkaniin - Norlánndas jagi 2006 ja odđa ovdanbuktin álgá dan maŋjá.

Govus 3.2 Guovttagielatvuodadoarjagat gielddaide 1993-2005

Gielddat	1993	1996	1999	2002	2005
Unjárga	1 748	1 991	1 835	2 234	2 864
Deatnu	2 340	2 848	2 816	4 089	4 957
Poršáŋgu	2 054	2 822	3 214	3 610	5 225
Kárášjohka	3 268	3 670	4 413	5 052	7 141
Guovdageaidnu	3 963	4 045	4 472	5 421	7 601
Gáivuotna	1 173	1 947	1 787	2 479	3 472
Oktiibuot:	14 546	17 323	18 537	22 885	31 260

Gáldut: Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002 : 19; 21; Kleven et al. 2009: 12

Govus 3.3 Guovttagielatvuodadoarjagat fylkkagielddaide 1993-2005

Fylkkagielda	1993	1996	1999	2002	2005
Finnmárku	1 760	1 016	416	1 057	1 400
Tromsá	0	483	533	808	1 190
Oktiibuot	1 760	1499	949	1 865	2 590

Gáldut: Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 19-21; Kleven et al. 2009: 12

Govus 3.2 ja govus 3.3 čájehit ahte juolludeamit guovttagielatvuhtii gielddain lassánit veaháš 1990 –logus, muhto juolludeamit fylkkagielddaide geahppánit. Muhtin gielddat vásihit maiddái geahppáneami 1996 ja 1999 gaskkas. Dat nuppástusat bohtet das ahte juolludaneavttut gielddaid gaskkas ja fylkkagielddaid gaskkas rievdaduvvojit.

Mearkkašahtti lassáneapmi guovttagielatvuodadoarjagis sihke gielddaide ja fylkkagielddaide dáhpáhuvvá 2002 ja 2005 gaskkas go guovttagielatvuodadoarjja gielddaide lassána 8,375 miljovnna ruvnnuin dahjege 36,6 proseanttain, ja guovttagielatvuodadoarjja fylkkagielddaide lassána 725 000 kruvnnuin dahjege 38,9 proseanttain. Lassáneapmi boahtá dan maŋjá go bargojoavku maid Gieldda- ja regionáladepartemeanta lei nammadan, celkii loahppaboadusin ahte gielddaid dalá golut guovttagielatvuoda dihte gieldda hálddašeamis ja vuodđoskuvllaaid lassi hálddašeamis ja doaimmain, eai buhtaduvvon. Vaikko vel árvvoštallamii válldii fárrui smiehttanjuloš doarjaga mii gielddaide lei juolluduvvon 2002, de bargojoavku oaivvildii ahte dušše Unjárgga gildii buhtaduvvojedje gieldda

duođalaš golut guovttagielatvuoda dihte. Dan viđa eará gielddas lei erohus duođalaš goluin ja fidnejuvvon doarjagis 12,334 miljovnna ruvnnu. (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 35.)

Guovttagielatdoarjja gielddaide lei oktiibuot 22,885 miljovnna ruvnnu 2002:s. Dat lassáni 31,260 miljovdnii 2005 rádjái. Áin lei juolludeapmi 3,24 miljovnna ruvnnu uhcit go dan maid Gieldda- ja regionáladepartemeantta bargojoavku lei atnán dievaslaš buhtadussan guovttagielatvuoda goluide 2002.

3.2.4 Juolludeami gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 2007-2013

Áigodagas 2001-2011 Sámediggi geavahii seammá njuolggadusaid guovttagielatvuoda doarjaga juohkimis gielddaide ja fylkkagielddaide. Sámedikki mearrádusa mielde áššis 011/11 *Odđa meroštallannjuolggadusat guovttagielalašvuodadoarjagiid juolludeapmáí* guovttagielatvuodadoarjja rievda das ahte leat gollostivrejuvvon dasa ahte šaddat ulbmilstivrejuvvon 2012 rájes. Odđa juolludaneavttut váldojuvvojat atnui áigodagas 2012-14.

Govus 3.4 Guovttagielatvuodadoarjagat gielddaide 2007-2013

Gielda	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Unjárga	2 850	2 863	2 863	2 863	3 021	3 021	3 021
Deatnu	5 069	5 082	5 082	5 082	5 082	5 082	5 082
Porsáŋgu	5 299	5 313	5 313	5 313	5 313	5 313	5 313
Kárášjohka	7 307	7 320	7 320	7 320	7 320	7 320	7 320
Guovdageaidnu	7 541	7 554	7 544	7 544	7 544	7 544	7 544
Gáivuotna	3 463	3 476	3 476	3 476	3 476	3 476	3 476
Divtasvuodna	3 008	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021
Snoase		3 021	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021
Loabát				3 021	3 021	3 021	3 021
Raavrhvijhke							2 500
Oktiibuot	34 537	37 650	37 650	40 671	40 829	40 829	43 329

Gáldut: Sámedikki bušeahatt 2007-2013

Govus 3.4 čájeha ahte guovttagielatvuodadoarjja gielddaide oppalaččat lassána 25,5 proseanttain áigodagas 2007-13. Seammá áigodagas viiddiduvvo Sámegiela hálddašanguovllu golmmain gielddain. Snoase 2008:s, Loabát 2010:s ja Raavrhvijhke 2013:s. Doarjja ovttaskas gielddaide lassána 13 000 ruvnnuin 2007:s gitta 2008 rádjái. Dan maŋŋá lea juolluduuvvon submi leamaš seammá

áigodagas 2008-13. Spiehkastat lea Unjárgga gielda man doarjja lassánii 158 000 ruvnnuin dahjege 5,5 proseanttain 2010:s gitta 2011 rádjái.

Govus 3.5 Guovttegielatvuodadoarjagat fylkkagielddaide 2007-2013

Fylkkagielda	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Finnmárku	1 411	1 400	1 400	1 400	1 400	1 400	1 400
Tromsá	1 201	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Norlánđa	1 201	1 300	1 300	1 300	1 300	1 300	1 300
Davvi-Trøndelága		1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Submi	3 813	5 100	5 100	5 100	5 100	5 100	5 100

Gáldut: Sámedikki bušeahatt 2007-2013

Govus 3.5 čájeha ahte guovttegielatvuodadoarjja fylkkagielddaide lassána 1,223 miljovnna ruvnnuin dahjege 47,2 proseanttain áigodagas 2005-07. Measta olles lassáneapmi boahztá das ahte Norlánđda fylkkagielda oažju 1,201 miljovnna ruvnnu 2007:s. Dát dáhpáhuvvá go Norlánđda fylkkagielda oažju geatnegasvuodaid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái dan sivas ahte Divtasvuona suohkan šaddá oassin Sámegiela hálldašanguovllus

Govus 3.5 čájeha maid ahte guovttegielatvuodadoarjja fylkkagielddaide lassána 1,287 miljovnna ruvnnuin dahjege 33,8 proseanttain áigodagas 2007-13. Olles lassáneapmi boahztá lagi 2008. Dat dáhpáhuvvá dallego Davvi-Trøndelága fylkkagielda oažju geatnegasvuodaid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái dan sivas ahte Snoase tjielte (gielda) šaddá oassin Sámegiela hálldašanguovllus

Muđui lea guovttegielatdoarjja ovttaskas fylkkagielddaide leamaš seammá áigodagas 2007-12 earret muhtin uhca geahpideapmi golmma davimus fylkkas 2007 ja 2008 gaskkas.

Govus 3.6 Guovttagielatvuodadoarjagat gielddaide 2005-2012 indeaksaregulerejuvvon

Gielda	2005	2012	2005-12 regulerejuvvon	2005-12 Submi
Unjárga	2 864	3 021	3 270	-249
Deatnu	4 957	5 082	5 659	-577
Porsáŋgu	5 225	5 313	5 965	-652
Kárášjohka	7 141	7 320	8 152	-832
Guovdageaidnu	7 601	7 544	8 677	-1 133
Gáivuotna	3 472	3 476	3 964	-488
Oktiibut	31 260	31 756	35 687	-3 931

Gáldut: Sámedikki bušeahat 2005; 2012; SSB 2013

Govus 3.6 čájeha guovttagielatvuodadoarjaga maid dat guhtta gieldda mat ledje álggoálggus fárus Sámegiela hálldašanguovllus, leat ožzon jagiin 2005 ja 2012. Dás čájehuvvo maid mii doarjjasubmi livčii jos livčii lassánan dábálaš haddeja bálkálassáneami ektui nu gohčoduvvon konsumahaddeindeavssa ektui. Árvvoštallamat leat dahkkon Statistihkaid guovddášdoaimmahaga konsumahaddeindeaksarehkenmašiinnain (SSB 2013). Árvvoštallan čájeha ahte dát guhtta gieldda duođalaččat ožzot 3,9 miljovnna ruvnnu uhcit guovttagielatvuodadoarjjan 2012:s go 2005:s. Buot gielddat fidnejit duođalaččat uhcit doarjaga. Guovdageainnu suohkan lea eanemusat vuottáhallan go suohkan duođalaš doarjja 2012:s lea 1,1 miljovnna ruvnnu uhcit go 2005:s. Unjárgga gielda lea buoremusat birgen, muhto dan gieldda doarjja duođalaš geahpideapmi lea maid 249 000 ruvnnu.

3.2.5 Árvvoštallamat

Finnut dutkanlágádus lea árvvoštallan Sámedikki ulbmiliid doarjaortneginu nu mo bođii ovdan juolludanreivviin gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 2003-07. Ulbmilin lea leamaš seailluhit, nannet ja ovddidit sámegiela geavaheami almmolaš hálldašeamsi. Bajimussii biddjon ulbmil lea leamaš ahte gielddahálldašeapmi šaddá dievaslaččat guovttagielagin nu ahte sámegielagat ja dárogielagat ožzot dásseárvosaš gielddalaš bálvalusaid. Lea maid doarjaortnega ulbmil sihkkarastit ovttaskasolbmuid vuoigatvuodaid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái. Manimuš lagi go Finnut árvvoštallai ortnega lei lagi 2007. Dalle lei ulbmil dušše čadnon gáibádusaide sámelágas ahte galgá leat guovttagielat báikkálaš ja fylkkagielddalaš hálldašeapmi. (Kleven et al. 2009: 4; 46.)

Sámedikki ulbmil guovttagielatvuodadoarjagiin lea geavatlaččat ovdánan dihto guvlui nu ahte ulbmil lea stuorát go dušše deavdit gáibádusaid guovttagielat hálldašeapmái ja ollašuhttit sámelága giellantuolggadusaid. Raporttat vuostáiváldiin ja sin gulahallamat Sámedikkiin čájehit moanaid ovdamearkkaiguin ahte háliida geavahit ruhtadoarjaga nannet sámegiela ja – kultuvrra oppalaš dásis. Gielddat ja fylkkagielddat leatge geavahan doarjaga olu doaibmabijuide mat eai leat vealtameahttumit čatnasan sámelága giellantuolggadusaide, muhto daid sáhttá baicce gohčodit kultuvrralaš doaibmabidjun ja identitehtahuksejeaddji ja doaladumi ráhkadeaddji doaibmabidjun. (Kleven et al. 2009: 46-47.)

Finnut raporttas ii báze eahpádus das ahte ollu čadahuvvon doaibmabijut leat leamaš fárus ovddidit sámegiela. Ollu doaibmabijut leat maiddái ovddidan ja dahkan sámekultuvrra oainnusin. Guovttagielatvuodadoarjaga haga livčče mearkkašahti uhcit doaibmabijut čađahuvvon. Muhtin gielddat leat vástidan ahte eai livčče álggagge geavahan ruđa sámegiela doaimmaide jos eai livčče fidnen guovttagielatvuoda doarjaga. (Kleven et al. 2009: 47-48.)

Dallego dáhtui gielddaid árvvoštallat man muddui juolludeapmi lea leamaš fárus ovddidit sámegiela geavaheami, de lei gaskamearálaš árvu vástádusain 4,4 ráidalasas mii manai 1-5 (Kleven et al. 2009: 47). Dás galgá atnit muittus ahte lea vuostáiváldiid iežaset árvvoštallan muhtin doarjagis maid sii ožžot. Lea almmatge miellagiddevaš fuopmášit ahte sii atnet oasseulbmila ollašuhtima leat stuorisin. Finnut cealká dattetge loahppaboadusin ahte dušše Kárášjoga gielda, Guovdageainnu suohkan ja Tromssa fylkkagielda ollašuhttet sámelága giellantuolggadusaid gáibádusaid ollásit (Kleven et al. 2009: 48).

Gitta 2007 rádjái ii gáibiduvvon ahte rehketdoallu galggai leat fárus go rapporterejde gielladoarjaga geavaheami birra, ja Finnutas ii leat leamaš vejolaš dárkileappot analyseret ruhtageavaheami. Datge ii leat leamaš vejolaš dán artihkkala rámmaid siskkobealde. 2007 ovddas leat buktujuvvon rehketdoalut, muhto dáid rehketdoaluid kvalitehta lei nu mánggalágan ahte ii lean vejolaš dallege árvvoštallat masa ruhta lei geavahuvvon. Dušše Porsáŋggu gielda lei buktán čielga rehketdoalu mii maiddái čájehii masa sii ledje geavahan guovttagielatvuodadoarjaga. (Kleven et al. 2009: 51.) Finnut buktá iežas rapporttas viehka olu ávžžuhusaid das mo sáhttá juogadit guovttagielatvuodadoarjaga ja mo sáhttá buoridit rapporttaid oktan rehketdoaluiguin. Sámediggi leage váldán vuhtii daid ávžžuhusain go mearridii odda juolludaneavttuide guovttagielatvuodadoarjaga juolludeapmái (Sámedikki ášši 011/11).

3.3 Giellaguovddážat

3.3.1 Historihkka

Sámi giella- ja kulturguovddáš Porsáŋggus ásahuvvui vuosttas sámi giellaguovddážin 1994 (Nygaard et al. 2012: 4). Dasto čuovui Gáivuona suohkan seammá lagi go ásahii *Sámi giellaguovddáža*. Giellaguovddážat *Várdobáiki sámi guovddáš* Evenášši suohkanis ja *Árran julevsáme guovdásj* Divtasvuona suohkanis ásahuvvojedje 1999:s.

2000-logu mielde leat ásahuvvon sámi giellaguovddážat ovcci eará gildii ja 13 sámi giellaguovddáža ožžot 2013:s doaibmadoarjaga Sámedikkis. Eará giellaguovddážat namahuvvojut vuolábealde. Dain lea juogo álggahanjahki dávggáid siste dahje dego dan golmma majimuš namahuvvon giellaguovddážis, vuosttas jahki go ožžo doaibmadoarjaga Sámedikkis, dávggáid siste. *Isak Saba guovddáš* Unjárgga gielldas (2002), *Deanu giellagáddi* Deanu gielldas (2002), *Gáisi Giellaguovddáš* Romssa suohkanis (2004), *Aajege – Saemien giele- jih maahtoejarnge* Plasje tjieltes (2005), *Álttá Sámi Giellaguovddáš* Álttá suohkanis (2006), *Ástávuona giellagoahtie* Loabága suohkanis (2009), *Gielem nastedh Snoase tjieltes* (2011), *Gieleaernie Raavrhvijhke tjieltes* (2013) ja Omasvuona giellaguovddáš Omasvuona suohkanis (2013). (Nygaard et al. 2012: 4; Sámedikki bušeahutta 2013: Kapihtal 4.4.1.)

Álgojagiin Sámi giellaráddi juolludii prošeaktadoarjaga giellaguovddážiidda maidda guovddážat ohce jahkásačcat (Nygaard et al. 2012: 5). Dasto Sámediggi ásahii njuolga vuodđodoarjaga daid sámi giellaguovddážiidda mat dalle ledje ásahuvvon Porsáŋgui, Gáivutnii, Divtasvudnii ja Evenáššai. 2002 rájes addojuvvui maid doarjja giellaguovddážii mii lei Unjárggas. Doarjjasubmi sihke 2001:s ja 2002:s lei guhtege giellaguovddážii 400 000 ruvnnu. Doarjjaortnega ulbmil lei ráhkadir čielgasut dili guovddážiid boahtte áiggi doaimmaid várás ja sihkkarastit dárbbashaš doaimmaid. Giellaguovddážat galget ieža fuolahit ruhtadoarjaga iežaset eará doaimmaide. (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 20.)

3.3.2 Juolludeami giellaguovddážiidda

Sámediggi juolludii 2013:s oktiibuot 10,826 miljovnna ruvnnu doaibmadoarjjan 13 giellaguovddážii.

Govus 3.7 Juolludeami sámi giellaguovddážiidda áigodagas 2001-2013

	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013
Giellaguovddážiid mearri	4	6	8	9	10	11	13
Doarjja juohke giellaguovddážii	400	400	450	464	520	567	602
Oktiibuot	1 600	2400	3 600	4 176	5 200	5 670	10 826

Gáldut: Gieldda ja regionáladepartemeanta 2002; Sámedikki bušeahat, Nygaard et al. 2012: 7

Govus 3.7 čájeha ahte juolludeapmi giellaguovddážiidda lea leamaš relatiiva stuorra lassáneapmi 1,6 miljovnna ruvnnu 2001:s gitta 10,826 miljovnna ruvdnui 2013:s. Ferte geahčcat ášsi dan oktavuođas ahte giellaguovddážiid lohku lea lassánan mearkkašan veara njealjis gitta golmmanuppelohkái dán áigodagas. Vuodđodoarjagis ovttaskas giellaguovddážiidda ii leat leamaš ná dramáhtalaš lassáneapmi, muhto datge lea lassánan 400 000 ruvnnus gitta 602 000 ruvdnui áigodagas 2001-2013. Lassáneapmi lea 50,5 proseantta jos ii váldde vuhtii dábabálaš bálká- ja haddelassáneamis. Go váldá vuhtii konsumahaddeindeavssas lea lassáneapmi 23,3 proseantta (SSB 2013). 2013:s lea maid várrejuvvon golbma miljovnna ruvnnu ovddidanprošeavtaide mas dušše giellaguovddážat sáhttet ohcat doarjaga. (Sámedikki bušeahhta 2013.)

3.3.3 Giellaguovddážiid doaimmat

Norut -dutkanlágádus árvvoštallá dán logi giellaguovddážat doaimmat mat ožzot vuodđodoarjaga Sámedikkis 2010. Árvvoštallan čájeha ahte buot giellaguovddážiin leat giellakurssat iežaset doaimma vuodđun. Dasa lassin máŋggat giellaguovddážat dahket iešguđetlágan dokumentašuvdnabargguid ja almmuhit sámegielat materiálaid. Giellaguovddážat ráhkadit sámegielat giellašiljuid mánáide ja nuoraide, dat oahpahit sámegiela ollesolbmuide ja čađahit doaladumiide váikkuheaddji bargguid. Ollesolbmuide oaivvilduvvon oahppu sáhttá groavvásit juohkit guovtti oassái man nubbi oassi lea háleštan-, lohkan- ja cállinkurssat olbmuide geat máhttet olu sámegiela, ovdamearkan máhttet sámástit, muhto eai máhte lohkat ja čállit sámegiela. Nubbi oassi leages iešguđetlágan álgokurssat olbmuide geat eai máhte sámegiela. Muhtin giellaguovddážiin lea maid gáiddusoahpahus vuodđo- ja joatkkaskuvllaaid oahppiide dehálaš komponeantan iežaset bargguin. Muhtin guovddážat leat ges árrat juo fáluhišgoahztán gelbbolašvuoda addi kurssaid ovttasbarggus universitehtain ja allaskuvllaiguin. Eará guovddážat eai leat dan vuoruhan, muhto ollu giellaguovddážat leat jagi 2010 maŋnjá leamaš fárus Sámedikki vída-jagi

ollesolbmuidoahppoprográmmas mas leat čađahan guovttelágan kurssaid, juogo čállinkurssaid sámegielas daidda geain lea sámegiella eatnigiellan ja/dahje SAAL-kurssaid álgooahppun daidda geat eai máhte sámegiela. Kursaoassálastiin galgá leat lohkangelbbolašvuohta ja almmuhit iežaset studeantan Sámi allaskuvlii ja ožzot eksámena manjá oahppočuoggái. Nygård et al. 2012.)

Giellaguovddážat leat stuorámus joavku mii ohcá doarjagiid Sámedikkis giellaprošeavttaide. Dat lea giedhallojuvvon vuolábealde 3.4. kapihtalis *Sámedikki ohcanvuđot doarjagat sámegielaid* iige namuhuvvo dađe dárkleappot dáppe. Lea veara fuopmášit ahte rapportta mielde mas Norut árvvoštallá Sámedikki ohcanvuđot doarjagiid (Josefsen et al. 2013: 56), geavahit giellaguovddážat menddo olu áiggi čállit ohcamušaid ja rapporttaid ja hálddašeapmái eará doaimmaid ektui. Dannego giellakurssat leat buot giellaguovddážiin váldobargun, de evttohuvvo ahte Sámediggi baicce galggašii addit giellaguovddážiidda bargodokumeantta mas kurssat ja eará vejolaš doaimmat livčé fárus. Dáinna livčii luvven resurssaid ovddidanbargguide mat dagašedje ahte áiggi mielde olahivčé eanet olbmuid ja oččošedje buorebut heivehuvvon kurssaid ja eará doaimmaid. Norut evttoha ráhkadit ovttasbargošiehtadusaid giellaguovddážiid ja Sámedikki gaskkas ja maiddái lasihit giellaguovddážiid doaibmadoarjaga dahje ahte attášii daidda eará guhkit áiggi ruhtadeami. Mañimuš evttohusa lea Sámediggi juo čuovvolan go jagi 2013 bušeahdas lea juolludan eanet doaibmadoarjaga giellaguovddážiidda. (Sámedikki bušeahhta 2013: geahča maid govvosa 3.7 bajábealde).

3.4 Sámedikki ohcanvuđot doarjagat sámegielaid

3.4.1 Historikhka

Sámedikkis lea iežas doaibmanáigodagas leamaš iešguđetlágan ohcanvuđot doarjaortnegat main máŋggalágan doaibmit leat sáhttán ohcat doarjaga giellaprošeavttaide sihke Sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde ja olggobealde (Josefsen et al. 2013: 8). Doarjaortnega vuoduštus Sámegiela hálddašanguovllu olggobealde lei 1990-logus ja 2000-logu álggus njeallje iešguđetlágan giellaplána maid Sámediggi lei dohkkehan. 2001:s ledje várrejuvvon 2,4 miljovnna ruvnnu dakkár prošeavttaide. (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 20.) Dasa lassin sáhtte gielddat Sámegiela hálddašanguovllus ohcat prošeaktadoarjaga doarjaortnegis guovttagielatvuohta gielddain ja fylkkagielddain. 2003 rájes rahppojuvvui vejolašvuohta eará doaibmiide ohcat doarjaga prošeavttaide Sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde. (Sámedikki jahkediedáhus 2004. Kapihtal 2.5.7 gielddat).

Sámedikki lea maid várren ruđa giellaprošeavttaide Sámeálbmot foandda dietnasis 2007 manjá. Stuorradiggi ásahii Sámeálbmoga foandda geassemánus 2000 kollektiivvalaš buhtadussan sámi álbmogii ovddeš áiggi dáruiduhttinpolitihka dihte. Fondii biddjojuvvui 75 miljovnna ruvnu. Jahkásaš dienas foanddas dahká 4,5 miljovnna ruvnu. Sámediggi mearridii geavahišgoahtit ruđa 2007, ja okta golmma ángiruššansuorggis lea giellaprográmmat maid ulbmil lea “eanet aktiiva giellageavaheaddjit”. Sámi giellaráđđi hálddašii Sámedikki prošeaktadoarjaortnegiid sámegielaide 2002 rádjái. Áigodagas 2002-11 lei Sámedikki juolludanstivras hálddašanovddasvástádus buot ohcanvuđot doarjagiin. Ođđajagimánu 1. beaivvi rájes 2011 heaitthuvvui juolludanstivra ja Sámediggeráđđi válddii badjelasas hálddašit buot Sámedikki doarjjaruđaid oktan ohcanvuđot doarjagiin giellaprošeavttaide. (Josefsen et al. 2013: 8.)

3.4.2 Ohcanvuđot gielladoarjagiid juolludeamit

Ii leat vuoruhuvvon háhkat dieđuid juolludemiiin giellaprošeavttaide ovdal lagi 2001 dannego dasa gáibiduvvon olu bargu.

Govus 3.8 Juolludeamit giellaprošeavttaide áigodagas 2003-2013

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hálldašan-guovllu siskkobealde	1600	2000	1160	1160	1360	1360	2200	2450	3450		
Hálldašan-guovllu olggobealde	2450	2450	2550	2330	2850	2850	3810	4160	4160	7610	5910
Sámeálbmot foanda	-	-	-	-	-	2000	4000	1500	1200	1200	1700
Ruhta Sámeálbmot foandda haga	4050	4450	3710	3490	4210	4210	6010	6610	7610	7610	5910
Oktiibuot:	4050	4450	3710	3490	4210	6210	10010	8110	8810	8810	7610

Gáldut: Sámedikki jahkediedáhus 2004; Josefsen et al. 2013: 8; Sámedikki rehketoallu 2005; Sámedikki bušeahttat 2007-2013

Govus 3.8 čájeha juolludemiid giellaprošeavttaide Sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde ja dietnasat Sámeálbmoga foanddas mat leat geavahuvvon giellaprošeavttaide. Sáhttá namuhit ahte lagi 2001 ja 2002 Sámediggi juolludii 2,406 ja 2,450 miljovnna ruvnu giellaprošeavttaide Sámegiela hálldašanguovllu olggobealde. Dan áigodagas ii lean vejolaš ohcat doarjaga giellaprošeavttaide Sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde. Uhccán

saji dihte leat jagi 2001 ja 2002 supmit guđđojuvvon namutkeahttá govvosis 3.8. Odđa njuolggadusat leat váldojuvvon atnui 2012 rájes ohcanvuđot gielladoarjagiid giedahallamis, iige earut šat bušeahdas prošeavtaid gaskkas mat leat Sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde. Iige leat šat sierra poasta mas dietnasat Sámeálbmoga foanddas leat namuhuvvon, muhto Sámedikki bušeahtain lea mearkkašumiin fuopmášahttán ahte geavahuvvo 1,2 miljovnna ruvnnu jagi 2012 ja 1,7 miljovnna ruvnnu jagi 2013 Sámeálbmot foandda dietnasis giellaprošeavtaide. (Sámedikki bušeahhta 2012; 2013).

Govvosis 3.8 boahtá ovdan ahte juolludeamit sámi giellaprošeavtaide lassánit 4,05 miljovnna ruvnnus gitta 7,61 miljovnna ruvdnui áigodagas 2003-13. Lassáneapmi lea 3,56 miljovnna ruvnnu dahje 87,9 proseantta. Go váldá vuhtii dábálaš bálká- ja haddelassáneamis lea lassáneapmi 60,4 proseantta (SSB 2013).

Áigodagas 2004-06 geahppánit juolludeami 4,45 miljovnna ruvnnus gitta 3,49 miljovnna ruvdnui dahjege 21,6 proseantta. Jagi 2008 rájes váldo ruhta Sámeálbmot foandda dietnasis giellaprošeavtaide ja dat addá mearkkašahti lassáneami giellaprošeavtaid oppalaš juolludemiiide. Jagi 2010 olaha bajimus dási. Dalle geavahuvvo njeallje miljovnna ruvnnu Sámeálbmoga foandda dietnasis ja submi sámi giellaprošeavtaide lea oktiibuot 10,01 miljovnna ruvnnu.

Viđajagi áigodagas 2008-13 Sámediggi geavaha badjelaš 40 miljovnna ruvnnu ohcanvuđot giellaprošeavtaide. Dan 40 miljovnnas bohtet 11,6 miljovnna Sámeálbmot foandda dietnasis. Jos dienas Sámeálbmot foanddas dollojuvvo olggobealde árvvoštallamiin áigodagas 2008-11, de lassánit liikká juolludeamit sámi giellaprošeavtaide sihke Sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde. Jagi 2012 rájes ii earut giellaprošeavtaid gaskkas mat čađahuvvojít Sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde, ja áigodagas 2011-13 geahppánit doarjagat ohcanvuđot giellaprošeavtaide 7,61 miljovnnas gitta 5,91 miljovnna ruvdnui go ii váldde dietnasa Sámeálbmot foanddas fárrui árvvoštallamii. Geahpideapmi lea 22,3 proseantta ja duođalaš geahpideapmi lea 24,3 proseantta go váldá vuhtii dábálaš bálká- ja haddelassáneami (SSB 2013).

Juolludemiid juohkáseapmi prošeavtaide Sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde čájeha ahte juolluduvvui eanet ruhta prošeavtaide Sámegiela hálldašanguovllu olggobealde go siskkobealde. 2011 rájes eai leat logut mat čájehivčče dákkár juohkáseami. Jagi 2011 bušeahdas lahkonit dán guovtti ortnega bušeahttasturrodagat nubbi nuppi. Sámediggi čilge sivvan dasa leat ahte Sámegiela hálldašanguovlu lea viiddiduvvon odđa gielddaguin ja Sámediggi lea ožžon eanet ohcamušaid Sámegiela hálldašanguovllus (Josefsen et al. 2013:9; Sámedikki bušeahhta 2011). Jagi 2012 lei bušehtii bidjan seammá ollu ruđa go 2011 oktiibuot 8,81 miljovnna ruvnnu. Dán supmis leat maid dietnasat Sámeálbmot foanddas. Áigodagas 2012-13 juolluduvvon submi geahppána 7,61

miljovnna ruvdnui oktan Sámeálbmot foandda dietnasiin. Geahpideapmi lea 13,6 proseantta.

3.4.3 Gielladoarjagiid geavaheapmi

Giellaprošeavttaid njuolggadusat main bohtet ovdan makkár giellaprošeavtaide lea vejolaš ohcat doarjaga, leat moanaid háviid nuppástuvvon. 2013:s sáhttá ohcat doarjaga: giellakurssaide ollesolbmuide, giellakurssaide maid ásahusat dahje organisašuvnnat ovttasráđiid lágidit rastá riikarájáid, giellašiljuide mat nannejit njálmmálaš giellafievrrideami buolvvaid gaskkas, giellaleairraide mánáide ja nuoraide, tearbmaprošeavtaide, báikenammaprošeavtaide ja prošeavtaide main ovddidit, jorgalit dahje heivehit applikašuvnnaid sámegillii.

Muhtin guorahallamis giellaprošeaktadoarjaga geavaheami birra manjimuš guhtta lagi, lea jearran nannego giellaprošeaktadoarjagiid sámegiela, lasihitgo sámegiela geavaheami ja olahago doarjjaortnet sámi álmoga? Guorahallamis celkojuvvo ahte vaikko doarjjaortnega supmit leat uhcit, de dat buktet mánggabealat giellaprošeavttaid olu báikkálaš servodagaide. (Josefsen et al. 2013:6.)

70 proseantta ohcciin ožzoge doarjaga. Stuorámus oassi čadahuvvon giellaprošeavttain lea davvisámegiela várás. 238 juolludeamis manne 173 davvisámegielat prošeavtaide, 49 máttasámegielat prošeavtaide, 15 julevsámegielat prošeavtaide ja okta bitamsámegielat prošektii. Ii mihkkege geavahuvvon nuortasámegielat prošeavtaide. Vaikko ollu juolludeamit leat davvisámegielat prošeavtaide, de ii sáhte dadjat ahte davvisámegiella lea leamš vuoruhuvvon. Baicce nuppegežiid. Go guorahallá makkár prošeavttat eai ožzon doarjaga, de čájehuvvo ahte proseanttaid mielde ožžo eanet mätta- ja julevsámegiela prošeavttat doarjaga go davvisámegielat prošeavttat. (Josefsen et al. 2013: 15; 18).

Stuorámus doaibmi gielladoarjjamárkanis lea giellaguovddážat. Dat ožžo viđajagi áigodagas 2007-11 doarjaga 107 giellaprošektii. Gielldat bohtet nubbin 39 prošeavttain. Vuodđoskuvllain ja skuvllaide astoáigedoaimmain leat leamaš 21 giellaprošeavta ja mánáidgárddiin gávcci. Ii-almmolaš sámi ásahusat dego vuodđudusat ja oasussearvvit leat ožzon doarjaga 16 prošektii, ja sámi beroštumiidorganisašuvnnain leat leamaš 14 prošeavta. Norgga almmolaš ásahusat leat maid ožzon doarjaga 13 sámi giellaprošektii, ja logi ovttaskasolbmui lea juolluduvvon dákkár doarjja. Muđui leat lágadusat ožzon doarjaga guđa prošektii ja musea ovta prošektii. Ferte atnit mearkkašan veara ahte sámi organisašuvnnat ja ovttaskasolbmot leat ožzon doarjaga dušše 14 ja logi prošektii. Sáhttá leat nu ahte prošeavttaid čáđaheapmái gáibiduvvojit nu ollu resurssat lágideaddjis ahte dušše stuorát organisašuvnnain dego gielddas dahje

giellaguovddážis lea doarvái gelbbolašvuhta čađahit daid. (Josefsen et al. 2013: 20; 46-50.)

Iešguđetge lágideaddjit leat ožžon doarjaga 238 prošektii maid doaimmat leat viehka viidát. Sáhttá oanehaččat juohkit daid čuovvovaš kategorijaide: oahpahus sámegielas, sámegiela ja báikenamaid dokumentašuvdna, sámegielat materiála buvttadeapmi, odđa terminologiija ovddideapmi, ja sámegiela geavaheami lágideapmi. 30 giellakursii lea ožžon doarjaga, 22 giellalávgun-/giellabeassisprošektii ja guđa kursii mas sámegiella lea leamaš oahpahusgiellan, lea ožžon doarjaga. 26 juolludeami leat mannan oppalaš gielladoaimmaide. Kategorija lea loahppakategorija prošeavtaide mat eai heive eará sadjái dahje ii leat leamaš vejolaš oažžut čielgasa man kategorijai dat gullet vuđolaš guorahallama haga. Sámegielat giellašiljuid lágideamis leat leamaš 21 prošeavta, 11 prošeavttas lea váldoulbmil leamaš giddet fuopmášumi mánáide ja nuoraide. Eará prošeavttat leat leamaš sámegielat almmuheamit (ovcci prošeavta), seminárat/lágideamit/festiválat (ovcci prošeavta), kursamateriála ráhkadeapmi (ovcci prošeavta), jorgalit sámegillii (gávcci prošeavta), teáhter ja filbma (cieža prošeavta). Fágalaš doaimmat dego fáddáeahkedat, girjjálašvuodaaehkedat, sátnestoahkamat ja diekkárat leat ovddastuvvon viđain prošeavttain. Árbevirolaš sámi doaimmain ja gelbbolašvuodålaktemis dego skuvlen ja oahpahus bargiide lea guđesge leamaš vihtta prošeavta. Golbma prošeavta leat gokčán oahpaheaddjiid bálkká go oahpahusa lea leamaš sámegillii vuodđoskuvllas. Mátkkit ja oahppomátkkit leat leamaš guovtti prošeavttas. Doaimmat vuoras olbmuide lea ovttta prošeavta áigumuš. (Josefsen et al. 2013: 22-23.)

3.5 Sámedikki iežas giellabarggut

3.5.1 Historihkka

Sámedikki bušeahppoasta *Sámegiela seailluheapmi ja ovddideapmi* lea čoahkkepoasta Davviríikkalaš sámi giellaovttasbargui ja prošeavtaide Sámedikki iežas hálldus sámegiela bisuheami ja ovddideami várás. 2013:s Sámediggi juolludii 3,5 miljovnna ruvnna daid ulbmiliidda. Mihttomearri lea ahte sámegiella geavahuvvo ja oidno buot servodatsurggiin. Strategijat dan mihttomeari olaheamis lea gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevraiguin háhkat buriid rámmaeavttuid sámegiela várás. Dat galgá váikkuhit dasa ahte sámegiella geavahuvvo eambbo njálmmálaččat ja čálalaččat, ahte sámegiela geavaheamis lea alit stáhtus ja buoret dihtomielalašvuhta ja ahte lea buoret vuodđu sámegiela viidásit ovddideapmái. (Sámedikki bušeahpta 2013: 32.)

3.5.2 Juolludeamit sámegiela seailluheapmái ja ovddideapmái

Govus 3.9 čájeha ahte lea várrejuvvon 3,5 miljovnna ruvnnu sámegiela seailluheapmái ja ovddideapmái 2013. Lea 1,4 miljovnna ruvdnosaš geahpideapmi 2012 ektui, muhto geavatlaččat lea 500 000 ruvdnosaš lassáneapmi 4,9 miljovnna ruvdnui danne go prošeakta “Sámegiela giellakampánja” lea sirdojuvvon poasttas “Sámegiela seailluheapmi ja ovddideapmi” vuollekapihtalii 4.3 Sámegiela geavaheapmi. (Sámedikki bušeahhta 2013.)

Govus 3.9 Juolludeamit sámegiela seailluheapmái ja ovddideapmái 2011-2013

	2011	2012	2013
Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu	941	1 000	1 500
Hállansyntesa	0	1 000	1 000
Sámegiela sátnedihitorvuorká	0	500	500
Terminologija ja báikenamat	0	500	500
Ráđđehusa sámegiela doaibmaplána čuovvuleapmi	0	1 400	0
Submi	941	4 400	3 500

Gáldu: Sámedikki bušeahhta 2013

Bušeahppoasta “Sámegiela seailluheapmi ja ovddideapmi” lei ođas 2012 bušeahtas ja danne lea váttis addit duodalaš gova Sámedikki barggus seailluhit ja ovddidit sámegiela ovttasbarggus eará doaibmiiguin dego Davviriikkalaš giellaovttasbarggus ja prošeavttaid bokte mat lea Sámedikki iežas hálldus. Dákkár doaibmabijut leat iešguđetge báikkiin ovddet jagiid bušeahtain. Easkka 2012:s leat prošeavttat Sámedikki iežas hálldus šaddan sierra poastan bušeahdas. 2012 rájes lea Sámi giellalávdegoddi maid sirdojuvvon Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargui, ja 2013 bušeahdas leat prošeavttat maid Sámediggi ieš čáđaha ja Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu čállojuvvon seammá vuollekapihtalii “Juolludeamit sámegiela seailluheapmái ja ovddideapmái”. (Sámedikki bušeahhta 2012: 17; 20; Sámedikki bušeahhta 2013: 32). Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu lea dáhpáhuvvan Sámi giellalávdegottis 1997 rájes ovttasbargun Norgga, Ruota ja Suoma Sámedikkiid gaskkas. (Sámedikki jahkediedáhus 1996: kapihtal 5.2.9), ja bušeahtaid ja jahkediedáhusaid geahčadeamis dan áigodagas boahztá ovdan ahte Sámediggi lea geavahan ruđa miehta Sámi giellaovttasbargui dan áigodagas, muhto ii leat leamaš vejolaš addit oppalaš gova dan geavaheamis.

Sámediggi lea maid dorjon eará prošeavttaid maid ieš dahje ovttas earáiguin lea čáđahan. Ovdamearkan lea dorjon sámi oahpponeavvoguovddáža ásaheami 3,5 miljovnna ruvnnuin lagi 2011 bušeahttakapihtalis *Sámi giella*. Ruhta sirdojuvvui dalle poasttas 801 *Erenoamáš prošeavttat* mii lei geavahuvvvon ovddet jagiid

bušeahtain (Sámedikki bušeahhta 2011). Sámediggi lea maid geavahan giellaruđaid iešguđetlágan oanehut dahje guhkit áiggi prošeavtaide dego elektrovnnaš sátnegirjji ovddideapmái ja dihtorteknologijaprošektii maid Romssa universiteahhta dál lea váldán badjelasas.

Hállansyntesa maid Sámediggi lea dorjon ovttain miljovnna ruvnnuin lea dihtorprógrámma mii áđđestallá olbmo hállama. Sámi hállansyntesa lea earret eará sámegielä divvunprógrámma lasseveahkkeneavvu, ja maiddái čállinveahkki dysletihkariidda ja earáide geain leat stuorát dahje unnit čállin- ja hállanváttisvuodat. Prošeakta álggahuvvui 2012:s ja galgá gárvivistuvvot 2013:s. Sámi sátnedihtorbáŋku mii dorjojuvvo 500 000 ruvnnuin 2013:s lea odđa neahttabálvalus, mas lea prošeaktanamma “Risten 2”. Dat galgá leat sátné- ja tearbmareaidun olles sámi álbmogii ja eará geavaheddjiide dálá resurssaid vuodul. Odđa fálaldaga ulbmilin lea ahte dáláš terminologija lea álkit olahahti buohkaide. Dasa lassin lea Sámediggi juolludan 500 000 ruvnnu terminologija- ja báikenamatprošektii maid ieš čađaha. Prošektii fágabirrasat bovdejuvvojít ovttasbargui Sámedikkiin álggahit terminologijja- ja báikenammaprošeavtaid. Ulbmil lea ahte dárbbašlaš terminologija ovddiduvvo ja sámi báikenamat registrerejuvvojít. (Sámedikki bušeahhta 2013: 32-34.)

3.6 Buoridanevttohusat

Lea leamaš hástaleaddji bargu háhkät loguid dán artihkkalii maid sáhttá veardidit guhetet guimmiideasetguin. Ulbmilat nuppástuvvet ja njuolggadusat rievaduvvojít. Lea politikhalaš proseassa boađus ja lunndolaš oassi politikhalaš orgána barggus, muhto dat ráhkada maid moivvás dili maid juohke áidna almmolaš orgána galggašii garvit.

Lea leamaš váttis oažžut čielgasa masa juolludeamit gielldaid ja fylkkagielldaid guovttegielatvuhtii geavahuvvojít. Sivvan dasa lea ahte dat ii boade ovdan Sámedikki bušeahtain, iige Sámedikki jahkediedáhusain. Finnut (Kleven et al. 2009) buktá máŋgaid rávvagiid raporttas *Árvvoštallan*. *Guovttegielatvuoda doarjagiid geavaheamit* mo sáhttá juogadit guovttegielatvuodadoarjaga ja mo sáhttá buoridit rapporttaid ja rehketoaluid. Sámediggi leage váldán vuhtii dáid rávvagiin go mearridii geavahišgoahtit odđa juolludaneavttuid guovttegielatvuodadoarjaga juolludeamis (Sámediggi ášši 011/11). Dát njuolggadusat váldojuvvojít dál atnui, ja odđa njuolggadusat dádet dahket álkibun árvvoštallat doarjaga geavaheami.

Mii guoská Sámedikki ohcanvuđot doarjaaortnegii giellaprošeavtaide, de čujuhuvvo kritihkkii mii lea boahtán ovdan Norut dutkanlágádusa raporttas *Evaluering av Sametingets søkerbaserte tilskuddsordninger for samisk språk*

(Josefsen et al. 2013: 59): Sámediggi juolluda juohke lagi miljovnnaid moanaid prošeavttaide, muhto ii leat diehtu man ávkkálaš ovttaskas prošeavttat leat sámi giellabarggus. Sámediggi galggašii dan dihte árvvoštallat gáibidišgoahtit iežasárvvoštallama prošeaktaomasteaddjis mas ulbmilolaheapmi ja čáðaheapmi boahztá ovdan. Sámediggi galggašii maid gáibidit ahte prošeavttaid bohtosat almmuhuvvojit ovdamearkka dihte oahpponeavvuid neahttabáikkis www.ovttas.no dahje eará heivvolaš neahttabáikkiin. Sámediggi galggašii maid systemáhtalaččat bargat loahpparaporttaiguin dakkár vuogi mielde ahte earát sahhttát ávkkástallat vásáhusaiguin. Sámediggi galggašii maid ráhkadir čilgehusa das maid doarjjavuostáiváldi galggašii čállit loahpparaportii.

Sámediggi lea juo vuhtiiváldán oasis kritihkas mii lea boahztán Sámi giellaguovddážiin. Dat leat ožzon eanet doaibmadoarjaga ja sin doaimmat leat buorebut sihkkaraston ovddosgovlui. Lea ain buoridanmunni dan dáfus ahte Sámediggi sahhttá dahkat ovttasbargošiehtadusaid giellaguovddážiin mas dat geatnegahttojuvvojit čáðahit muhtin kursafálaldagaid ja ožzot dan ovddas eanet doaibmadoarjaga.

3.7 Loahpaheapmi

Lea dán artihkkalis čujuhuvvon ovddideapmái Sámedikki juolludemiiin guovttegielatvuhtii gielldain ja fylkkagielldain áigodagas 1993-2012, Sámedikki juolludemiiin giellaguovddážiidda áigodagas 2001-13, Sámedikki juolludemiiin ohcanvuđot giellaprošeavttaide áigodagas 2001-2013 ja Sámedikki juolludemiiin seailluhit ja ovddidit sámegiela áigodagas 2011-13. Sámediggi juolluda oktiibuot 70 miljovnna ja 365 000 ruvnnu daid bušeahttapoasttain maid mihttomearrin ovddimusat lea nannet ja ovddidit sámegielaid.

Sámedikki juolludeamit doarjjaortnegji guovttegielatvuhta gielldain ja fylkkagielldain lassánit olles áigodagas ja Sámedikki juolluda oktiibuot 48,429 miljovnna ruvnnu gielldaide ja fylkkagielldaide 2013:s. Dat juogada 43,329 miljovnna ruvnnu logi gildii ja 5,1 miljovnna ruvnnu njealji fylkkagildii. Lassáneapmi 2000-logu álggu juolluduvvui gokčat gielldaid ja fylkkagielldaid duođalaš goluid guovttegielatvuoda dihte. 2007 rájes eai lassán juolludeamit ovttaskas gielldaide, muhto lassáneapmi gokčá baicce goluid mat bohtet go ođđa gielldat šaddet oassin Sámegiela hálldaašanguovllus. Go váldá vuhtii dábálaš bálká- ja haddelassáneami, de lea ovttaskas gielldain ja fylkkagielldain duohtavuođas leamaš geahpideapmi guovttegielatvuodajuolludemiiin.

Sámedikki juolludeamit giellaguovddážiid doaimmaide lassánii 1,6 miljovnna ruvnnus gitta 10,826 miljovnna ruvdnui áigodagas 2001-13. Giellaguovddážat mat ožzot doaibmadoarjaga, lassánedje njealjis golmmanuppelohkái.

Doaibmadoarjja guhtege guovddážii lassánii 400 000 ruvnnus 2001:s gitta 602 000 ruvdnui 2013:s.

Sámedikki juolludeapmi ohcanvuđot doarjagiidda lei 2001:s 2,406 miljovnna ruvnnu. Doarjja sáhtii dalle juolluduvvot giellaprošeavtaide Sámeigiela hálddašanguovllu olggobealde. Áigodagas 2001-06 lei juolludeami surrodat 2,4 ja 4,4 miljovnna ruvnnu gaskkas. Sámediggi geavahišgoahtá dietnasa Sámeálbmot foanddas prošeavtaide 2007 maŋjá ja ohcanvuđot doarjagat giellaprošeavtaide olahit bajimus dásí 2009:s go juolluduvvui 10,01 miljovnna ruvnnu daidda. Dan maŋjá lea juolludeamit ohcanvuđot giellaprošeavtaide geahppánan ja 2013:s Sámedikki juolluda 7,61 miljovnna ruvnnu dakkár prošeavtaide.

Sámedikki juolludeamit sámeigiela seailluheapmái ja ovddideapmái lea ođđa čoahkkepoasta 2012 rájes. Lea váttis buohtastaddat jagiid 2012 ja 2013 loguid ovđdit jagiid loguiguin. Sámediggi juolludii 3,5 miljovnna ruvnnu dán bušeahttapoasttas 2013:s.

Gáldut

Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefson, Paul Pedersen & Vigdis Nygaard 2012: *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Norut Northern Research Institute. Norut rapport 2012:5. Oppdragsgiver: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet. Oslo.

Bargo- ja servodahttindepartemeanta 2008: Stortingsmelding. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken. Kapittel 5.2 Samisk språk- og kulturkompetanse i offentlig sektor. Online: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/2007-2008/stmeld-nr-28-2007-2008-/6/2.html?id=512875> Lohkkojuvvon 21.05. 2013

Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk 2005: 657: Lovdata: Online <http://www.lovdata.no/for/sf/fa/xa-20050617-0657.html> Lohkkojuvvon 21.05. 2013

Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: Raporta bargojoavkkus: *Guovttagielalašvuodagolut suohkaniin ja fylkkasuohkaniin*. Gieldda- ja regionáladepartemeanta. Oslo.
<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/krd/rap/2002/0018/ddd/pdfv/155293-tosprakligsamisk.pdf> Lohkkojuvvon 21.05. 2013

Josefsen, Eva, Áila Márge Varsi Balto & Marit Solstad 2013: *Evaluering av Sametingets søkerbaserte tilskuddsordninger for samisk språk*. Norut rapport 2013: 1. Barggaheaddji: Sámediggi. Kárášjohka.

Kleven Ole-Magne, Trygg Jakola, Lone Hegg & Jan Aslaksen 2009: Raporta njukčamánu 2009. *Árvvoštallan. Guovttagielatvuoda doarjagiid geavaheamit*. Finnut Consult A/S. Barggaheaddji: Sámediggi. Kárášjohka.

Nygaard, Vigdis, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad Karl Jan Solstad 2012: *Sámi giellaguovddážiid árvvoštallan*. Norut raporta 2012: 16. Barggaheaddji: Sámediggi. Kárášjohka.

Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta 2013: *Samelovens språkregler og forvaltningsområdet for samisk språk* Online:
http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/samiske_sprak/samelovens-sprakregler-og-forvaltningsom.html?id=633281#2 Lohkkojuvpon 21.05. 2013

Sámediggi 2013: E-poasta Sámedikki ossodatdirektevras Anne Britt K. Hætta 27.09. 2013.

Sámedikki ášši 011/11: *Odđa meroštallannjuolggadusat guovttagielalašvuodadoarjagiid juolludeapmái*: Sámedikki dievasčoahkkin njukčamánu 8.-11. beivviid 2011. Čoahkkingirji 01/11. Sámediggi. Kárášjohka. s, 234-43.

Sámedikki bušeahetat 2007-2013: Sámedikki bušeahttamearrádusat juolludeamit sámegielaide. Sáddejuvpon Sámedikki hálddahusas guovvamánu 21. ja 22. beaivvi 2013.

Sámedikki jahkediedáhus 1996: *Samisk språkarbeid*. Online:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/19961997/stmeld-nr-41-1996-97-/25.html?id=191272> Lohkkojuvpon: 23.05. 2013

Sámedikki jahkediedáhus 2004: Online:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/regpubl/stmeld/20042005/stmeld-nr-44-2004-2005-/2/5/7.html?id=408008> Lohkkojuvpon 16.05. 2013.

Sámedikki rehketdoallu 2005: Stortingsmelding nr 7 (2006-2007). Om Sametingets virksomhet i 2005. Arbeids og inkluderingsdepartementet. Online:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/20062007/stmeld-nr-7-2006-2007-.html?id=408425> Lohkkojuvpon: 22.05. 2013

SSB 2013: Statistihka guovddášdoaimmahaga konsumahaddeindeaksarehkkenmašiidna interneahtas. Online <http://www.ssb.no/kpi> Geavahuvon 05.06. ja 20.09. 2013

4 Studijepoengedorjemasse saemien jollebe ööhpehtimmesne

Kevin Johansen, Cand.polit. Tromsøn Universiteiteste/Universidad de Granada.
Senijovreraeriestæffa Nordlaanten Fylhkenålma

Åeniedimmie

Faagealmetjh mah maahtoem saemien gielesne jollebe daltesisnie utnieh, leah daerpies jis edtja gorredidh siebriedahke dam daerpies saemien maahtoem åtna. Akten baelien gosse jollebe saemien maahtoe læsseneminie, dle vihkeles vuartasjidh mejtie studijepoengedorjemasse saemien gielesne, mij våaromem åtna illesovveme eksamenh saemiengielesne jollebe ööhpehtimmie-institusjovnine, læsseneminie jallh vaaneneminie.

Studijeprogrammh saemien gielesne jollebe daltesisnie sijhtieh meatan åroodh statusem nænnoestehtedh dejtie saemien gielide, dovne saemien siebrie-dahkesne, men aaj stoerresiebriedahkesne. Tjaalege evtiedimmiem jollebe ööhpehtimmesne saemien gielesne vuartesje dej minngemes vijhte jaepiej, dovne åarjelsaemien, julevsäemien jih noerhtesaemien gielese. Daan boelhken eksamenh saemien gielesne leah illesovveme Saemien jolleskuvlesne, Tromsøn universiteetesne, Nordlaanten universiteetesne jih Noerhte-Trööndelagen jolleskuvlesne.

4.1 Aalkoe

Gellie jaepieh dle akte stoerre iedtje orreme dejtie saemien learohketaallide skuvlesne, jih mennnie mieresne dah bæjjese jallh våålese juhtieh. Dennie mubpene bielesne dle unnebe iedtje orreme dan jollebe saemien gieleööhpehtämmman.

Jollebe ööhpehtimmie saemien gieleine lea joekoen vihkeles jis saemien edtja gieleine årrodh mah siebriedahken gaajhkine suerkine åtnasuvvieh. Akte dejstie veartenen uvtemes lingvistijste, amerijhkanen-juvden Joshua Fishman, gaektsie daltesh gieleåtnose nuhtjie, mestie jih mennie daltesisnie giele åtnasåvva:

1. *Gielem orresistie dåvvodh*
2. *Aahka gon aajjah jih såemies aahkovh aajjovh gielem soptsestieh*
3. *Giele fuelhkesne, hiejmesne jih kraannaj luvnie åtnasåvva*
4. *Ovbyjjes ööhpehtimmesne åtnasåvva*
5. *Skuvlegiele*
6. *Barkoegiele*
7. *Åtnasåvva maasseeedijistie jih byögkeles etaatine*
8. *Åtnasåvva gaajhkene lehkesne jih aktene jolle daltesisnie*

Guktie vuajnebe kategoriseradimmeste dle gieleåtnoen jollemes daltese gosse giele *gaajhkene lehkesne* jih aktene *jolle daltesisnie* åtnasåvva. Van lihkebe akte giele lea 8. daltesasse, van nænnoesåbpoe giele sæjhta årrodh. Ihke saemien gielh edtjeh jielije gieleine årrodh siebriedahkesne jih eah ajve viermiegieline, dah tjuerieh amma bööremes åtnasovvedh dejnie jeanatjommes sijjine siebriedahkesne, jih dah mah saemiestieh tjuerieh buktiehtidh gielem nuhtjedh daejnie sijjine. Terminologijeetiedimmie jih åtnoe saemien gieleste jollebe ööhpehtimmesne jih dotkemisnie lea vihkeles biehkieh ihke gorredidh saemien maahta gaajhkene lehkesne åtnasovvedh, jih aktene jolle daltesisnie.

Dan åvteste gaajh vihkeles daajroem utnedh studijepoengedorjemassen bijre saemien gielesne, jih evtiedimmie destie guhkiem vuejnedh. Daate maahta viehkiehtidh sjæsjalimmieh vaeltedh råajvarimmieh bijre mah leah tjielke ulmiej vööste stuvreme, juktie åtnoem saemien gieleste nænnoestehtedh jollebe daltesisnie, jih vuarjasjidh gusnie daerpies joekehtamme tsavtsvierhtiejgujmie.

Daate tjaalege sæjhta studijedorjemassen bijre jollebe ööhpehtimmieinstitusjovnine årrodh, mah studjh faalehtieh saemien gielesne jollebe ööhpehtimmesne. Tijjemierie sæjhta årrodh daej vijhte evtebi studijejaepiej. Illesovveme dåakteregraadh eah meatan vaaltasovvh daennie vuesiehtimmesne. Daesnie vuesiehtibie dan gærjese Samiske tall forteller 4.

4.2 Saemien jollebe ööhpehtimmie aktene histovreles vuajnosne

Universiteete Oslosne lij dīhte voestes institusjovne mij saemien jollebe ööhpehtimmiem Nöörjesne faalehti. Dah professovratem saemien gielesne utni eevre båastede 1870-låhkose. Mænngan aaj kuvsjh saemien gielesne evtiedin Tromsøn universiteetesne. Akten boelhken saemien kuvsjh aaj gaskem jeatjah lohkehtæjjaööhpehtimmesne Altesne. Saemien jolleskuvle tseegkesovvi 1989. Aajkoe lij saemien siebriedahken daerpiesvoeth hoksedh, jih saemien maahtoem nænnoestehtedh.

Gosse Tromsøn Universiteetem tseegki 1972, dle tjertesti institusjovnen lin jijnjh laavenjassh mejtie edtji Noerhte-Nöörjesne gorredidh, juktie siebriedahkejieleden daerpiesvoeth hoksedh aktene vijries goerkesisnie. Joekoen daerpiesvoetide dejtie saemien årroejidie tjertesti¹⁵, jih ööhpehtimmie saemien gielesne lea vadtasovveme UiT'sne aalkovistie¹⁶. Stoerredigkien gietedimmien gaavhtan St.bievnesistie 34 (2001-2002) *Kvalitetsreformen om høyere samiske utdanning og forskning*, dle universiteetese aktem nasjovnaale diedtem vedti saemien jih aalkoealmetjen dotkemen, ööhpehtimmien jih vuesiehtimmien åvteste. Akte dejstie vihkielommes råajvarimmijste, gosse universiteete edtji sov jjtse saemien strategijesoejkesjem saetniedehtedh, lij saemien gielem nænnoestehtedh.

Saemien jolleskuvle jih Tromsøn universiteete åajvahkommes kuvsjh noerhtesaemien gielesne faalehti¹⁷. Studenth mah jollebe ööhpehtimmiem sijhtin julev- jih årjelsaemien gielesne daamtaj sveerjen universiteetide vöölkin juktie gielestudijh desnie tjirrehtidh.

Jaepien 1980 Lærerutdanningsrådet govlesadti Levanger lærerhøgskole'ine (mij akte bielie Noerhte-Trööndelagen Jolleskuvleste sjidti jolleskuvlereformen mænngan 1994), jih vaajteli Levanger lærerhøgskole edtji diedtem vaeltedh juktie bieljeaepiektievoetem årjelsaemien gielesne tseegkedh. Studije eelki tjaktjen 1981, jih 1988 aktem stipendijatem seehti årjelsaemien gielesne.

---

¹⁵ Saemien dotkeme jih ööhpehtimmie Tromsøn Universiteetesne, reektehtse ruffien 1989, NOU 200:3

¹⁶ Jis aktem veelebe buerkiestimmiem sijth dehtie aarebi ööhpehtimmeste saemien gielesne UiTsne, vuartesjh lissietjaalegem Saemien dotkemasse jih jollebe ööhpehtämmman UiTsne, 1989

¹⁷ Gåabpegh institusjovnh leah giehtelamme jallh giehtelieh saemien jollebe ööhpehtimmine maam maehtebé lohkedh mænngan tjaalegisnie. Kuvsh leah daesnie aamhtesh jih studijh aktene jollebe ööhpehtimmieinstitusjovnesne mah studijepoengh vedtih, jih ij dīhte vielie siejhme diejvese kuvsje mij gaajhke sårhts maahtelutnjemem feerhmié.

Bodø lærerhøgskole (mij mænngan Bådåddjon Jilleskuvline sjidti jih dan mænngan Nordlaanten Universiteete) aktem artiumkuvsjem julevsamien gielesne tseegki 1980-låhkoen aalkoelisnie. Jaepien 1985 julevsamien 1 eelki 30 studijepoengine¹⁸. Jaepien 1985 aktem stipendijaatem seehtin julevsamien gielesne, jih jolleskuvlektovrem seehtin jaepien 1999. Jolleskuvlektovre lij akte tjielke illedahke stipendijaatebarkoste dan åvteste díhte voestes åejvefaageeksamene julevsamien gielesne illesovvi 1999.

Jaepien 2000 aktem professovrem II julevsamien gielesne seehtin. Jaepien 2012 díhte voestes bachelordåehkie julevsamien gielesne bæjjese vaaltasovvi Nordlaanten universiteetesne, abpe 21 studentigujmie.

4.3 Saemien gielen ulmie universtiteetine jih jolleskuvline

Ihke saemien gielh edtjieg jielije siebriedahkegieline årrodh dellie vikeles dah maehtieh dejnie jeanatjommes sijjine siebriedahkesne åtnasovvedh, naemhtie Fishman tjier teste. Dan åvteste daerpies säemies jollebe byjjes maahtoem saemien gieline utnieh. Jollebe ööhpehtimmiefaalenassh saemien gielesne vihkehteminie saemien gieli staatusem lutnjedh, dovne saemiej luvnie, men aaj stoerresiebriedahkesne. Gellie goerehtimmieh leah vuesiehtamme gielem *bååstede vaeltedh* lea akte vikeles bielie aalkoalmetji jih unnebelåhkoej jijtjenænnoestimme.

Siebriedahkesne dle ahkedh jienebh jienebh mah almetji mietie gihtjieg, mej jollebe saemiengielen maahtoe, dovne ööhpehtimmesne, byråkratijesne, goh gielebarkijh jih meedijesne, juktie ajve naan institusjovnh neebnedh. Jollebe ööhpehtimmiefaalenassh saemien gielesne leah aaj eevre vikeles ihke saemien edtja maehtedh *dotkemegieline* åtnasovvedh.

4.4 Diedtejoekedimmie saemien gielese jollebe ööhpehtimmesne

Saemien jolleskuvle aktene eevre sjiere sijjesne dan åvteste dah saemien dovne ööhpehtimmie-, dotkeme- jih reeremegieline åtna, jih aaj dam bijjemes diedtem åtna abpe saemien jollebe ööhpehtimmien åvteste Nöörjesne. Tromsøn

---

¹⁸ Don aejkien gohtjesovvi vekttall, akte vekttall lea seamma goh golme studijepoengh

universiteetine ektine dah dam stööremes studijepoengedorjemassem utnieh saemien gielesne, åajvahkommes noerhtesaemien gielesne.

Jaepien 1986 Noerhte-Trööndelagen jolleskuvle (don baelien nomme lij Levanger Lærerhøgskoe) dam byjes diedtem åarjelsaemien jollebe ööhpehtimmien åvteste åadtjoeji. Nordlaanten universiteete (don baelien nomme lij Høgskolen i Bodø) diedtem julevsäemien jollebe ööhpehtimmien åvteste åadtjoeji Ööhpehtimmie- jih dotkemeddepartemeenteste jaepien 1989. Goh manne leam bijjelisnie vuestiehtamme dle lij aaj jollebe gielestudijh Nordlaantesne jih Noerhte-Trööndelagesne åvtelen dah neebneme institusjovnh dam byjes diedtem departemeenteste åadtjoejin.

Akti veajkoej dle jienebh jollebe ööhpehtimmie institusjovnh laavenjosteme juktie kuvsjide evtiedidh, åarjelsaemien 3 lea vuesiehtimmien gaavhtan akte laavenjostoe Noerhte-Trööndelagen jih Tromsøn Universiteeten gaskem¹⁹. Saemiedigkien geervelierehtimmieprogramme saemien gielesne, Saemien jolleskuvlesne, kuvsjh geervelierehtimmieprogrammen tjirrh jieniebinie gieline faalehte 2012-13. Åarjelsaemien gielesne daejtie kuvsjide faalehte Aajeginie ektine – åarjelsaemien giele- jih maahtoejarnge Röörosne.

4.5 Studijepoengedorjemasse åarjelsaemien gielesne

Goh neebneme aalkolisnie dle Noerhte-Trööndelagen jolleskuvle diedtem åtna åarjelsaemien jollebe ööhpehtimmien åvteste, men kuvsjh aaj faalehte Tromsøn Universtiteetine ektine, jih Saemien jolleskuvle kuvsjh Aajeginie ektine faalehte.

Tabelle 4.1 Studijepoengedorjemasse Noerhte-Trööndelagen Jolleskuvlesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Åarjelsaemien 1	102				
Åarjelsaemien aalkoelierehtimmie					90
Åarjelsaemien 2		180	60		150
Åarjelsaemien lidteraturve jih kultuvre				42	6
Åarjelsaemien gieledaaajroe				102	60
Med joik som utgangspunkt Vueline goh aalkove			138		120
Allesth	102	180	198	144	426

¹⁹ Åarjelsaemien 3 lea akte kuvsje 2000-daltesisnie mij maahtoem vadta maasterinie aelkedh. Dah studijepoengh dehtie kuvsjeste Tromsøn Universiteetese båetieh.

Díhte állesth studijepoengedorjemasse áarjelsaemien gielesne aktem joekoen tjielke evtiedimmie prosentine vuesehte, 418 prosenth vijhte jaepine! Seamma tijen lij akte viesjies aalkoe ajve 102 studijepoengigujmie állesth, jaepien 2008. Dan mænngan studijepoengh tjarke læssanieh jaepien 2009, jih ánnetji læssanieh jaepien 2010. Jaepien 2011 aktem vueliedimmie áadtjobe ávtelen akte joekoen hijven jaepie sjædta 2012, 426 studijepoengigujmie.

Akte fåantoe man ávteste akte tjielke evtiedimmie studijepoengedorjemassesne áarjelsaemien gielesne lea dan ávteste akte sjidtije voerkesvoete jih iedtje áarjelsaemien jollebe ööhpehtæmman sjidteme. Akte jeatjah fåantoe lea dan ávteste studijefaalenassh áarjelsaemien gielesne læsseneminie. Aarebi jijnjh studenth áarjelsaemien Sveerjesne lohkin, daelie vielie åtna mej gaskem maahta veeljedh nöörjenlearoesijjine.

Jaepien 2012 eksamenh vijhte joekehts áarjelsaemien faagine illesovvin, mearan jaepien 2008 eksamene ajve aktene kuvsjesne illesovvi. Vååjnoe goh akte stuerebe gellievoete studijefaalenassinie iedtjem skreejrie saemien lohkedh. Tabelle aaj vuesehte dah kuvsjefaalenassh jeerehtieh jaepeste jaapan. Mearan studijepoengh lea dorjesovveme áarjelsaemien 2 golmine vijhte jaepijste, dle ajve eksamenem illeme áarjelsaemien 1 ikth.

Ánnetji ierielimmeste ajve 90 studijepoengh leah állesth dorjesovveme áarjelsaemien aalkoelierehtimmesne. Daate kuvsje ij ávtedaajroeh áarjelsaemien gielesne tsihkestehieh, seammalaakan goh áarjelsaemien 1 jih áarjelsaemien 2. Jeatjah lehkesti aktem gaajh stoerre iedtjem vihtesjamme saemien aalkoekuvsjide, ij goh unnemes Tromsøn Universiteetesne bachelorine jih maasterinie saemien gielesne goh ammesgiele.

Seapan dle akte ánnetji stuerebe kontinuiteete maahta stuerebe studentelåhkoem áarjelsaemien gielese gorredidh. Seamma tijen dle vaenie lohkehtæjjah jih akte gaertjiedamme lähkoe dejstie maehtieh saemien lohkedh, jeahta ij sijhth maereles árrodh gaajhkide kuvsjide faalehtidh fierhten jaepien, jis dam buektiehtamme. 426 studijepoengh dan ellen bööremes jaepien 2012, leah seamma goh 7.1 ekvivalenth jallh studenteektievoeth, guktie annje dle naa gille studenth mej bïjre soptsestibie. Saaht guktie, dle hijven studijepoengedorjemasse áarjelsaemien gielesne læssene. Jis daate akte evtiedimmie mij jáarhka, dle sæjhta joekoen vihkeles árrodh juktie gielemaahinem áarjelsaemien gielesne bæjjese bigkedh.

Tabelle 4.2 Studijepoengedorjemasse Saemien jolleskuvlesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Duedtie jih åarjelsaemien gieleteorije			180		

Tabelle aktem kuvsjem vuesehte gusnie studijepoengh dorjesovveme ikth. Saemien jolleskuvle akte gaajhkesaemien perspektijvem åtna, jih naemhtie diedtem åtna gaajhki saemien gieli åvteste abpe Saepmesne. Guktie tabellesne 1.1. vöönimh dle Noerhte-Trööndelagen jolleskuvle dah jeanatjommes åarjelsaemien gielestudenth åtna, dan åvteste dah aktem sjiere diedtem utnieh åarjelsaemien gielen åvteste.

Tabelle 4.3 Studijepoengedorjemasse åarjelsaemien gielesne ållesth

	2008	2009	2010	2011	2012
Noerhte-Trööndelagen Jolleskuvle	102	180	198	144	426
Saemien jolleskuvle			180		
Ållesth	102	180	378	144	426

Gosse daesnie vuartasjibie åarjelsaemien studijepoengedorjemassem ållesth, dle dorjemasse Saemien jolleskuvlesne jaepien 2010 viehkehteminie guktie dihte ållesth studijepoengedorjemasse åarjelsaemien gielesne 2010 lea naa lühke dam ellen bööremes jaepien 2012. Dan åvteste Saemien jolleskuvle ajve studijepoengh darjoeji åarjelsaemien gielesne ajve daan akten jaepien, dle gïerve maam akt vihties jiehtedh aamhten bijre, men maahta sån läjhkan aerviedidh jis jienebh institusjovnh kuvsjh saemien gielesne faalehtieh, dle dihte ållesth studijepoengedorjemasse saemien gielesne sãjhta læssanidh. Dah fãantoeh man åvteste naemhtie maehtieh jijnjh årrohd. Mijjieh daejrebe lühkevoetelearoesäjjan lea akte fãantoe gosse lea ohtsemi bijre daagkeridie kuvsjide, aaj saemien. Lissine dle jienebh faalehtäjjah maehtieh lissiehtassem vedtedh dejtie saemien studijefaalesside, dan åvteste dah jookehts vuajnoem jih faageles geatskanimmiekuvsjide utnieh.

4.6 Studijepoengedorjemasse julevsäemien gielesne

Nordlaanten Universiteete diedtem åtna julevsäemien jollebe ööhpehtimmien åvteste Nöörjesne. Jeenjemasth kuvsjide faalehte goh fleksijbele håalemh studijetjåanghkoejgujmie Árran julevsäemien jarngesne Dragesne, jih campusesne Bådåddojsne.

Tabelle 4.4 Studijepoengedorjemasse julevsäemien gielesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Lulesamisk Julevsäemien 1		138	288	18	
Lulesamisk Julevsäemien 2			150	258	
Bachelore julevsäemien gielesne					306
Ållesth		138	438	276	306

Aaj julevsäemien gielesne aktem hijven evtiedimmien studijepoengedorjemassesne vuejnebe. Jaepien 2008 idtji akte studijepoenge julevsäemien gielesne dorjesovvh. Jaepien 2009 138 studijepoengigujmie eelki. Dej njieljie jaepiej, 2009 raejeste 2012 raajan dle lissiehtimmie 222 prosenth orreme! Dihte bööremes jaepie lij 2010. Mijjeh vuejnebe jaapan 2010, dellie lij julevsäemien 1 mij aktem storre dorjemassem utni, 288 studijepoengh, mearan julevsäemien 2 aktem mahte seamma stoerre dorjemassem utni jaepien männgan. Maahta vååjnadh goh akte naa stoerre dåehkie studentijste orreme mah dejtie göökte kuvsjide vaadtseme, jih dan männgan bachelorine julevsäemien gielesne aalkeme gosse dihte studijefalenasse tseegkesovvi.

Dennie aktene bielesne maahta billedh julevsäemien dan åvteste lea jijnjh dejstie nuepijste nähtadamme, juktie gosse daate dåehkie lea bachelorine orreme dle sæjhta vaenie orre studenth árrodh dåårrehtidh. Men læjhkan ij sijhth jiehtedh ij leah studijepoengedorjemasse julevsäemien 1 jih julevsäemien 2 jaepien 2012 dan åvteste ij naan studenth iedtjem åtneme daejnie kuvsjine, men juktie dah eah faalasovvh daan jaepien. Gosse kuvsjh jaabnan tjirrehtamme sjidtieh, sijjeste fierhten jaepien, ij gåaredh iktesth jiehtedh mejtie jienebh jallh vaenbh daej mietie gihtjeh. Ållesth 21 studentigujmie bachelorprogrammesne julevsäemien gielesne Nordlaanten Universiteetesne maahta stoerre studijepoenge-dorjemassem veanhtadih julevsäemien gielesne gelliej jaepiej åvtese.

4.7 Studijepoengedorjemasse noerhtesaemien gielesne

Saemien jilleskuvlesne åajvahkommes gaajhkh kuvsjh saemien gielesne. Daennie tabellesne ajve saemien gielekuvsjh veeljeme, jih ij jeatjah kuvsjh mah leah saemien gielesne jallh kuvsjh saemien sisveginie²⁰. Gosse lea saemien gielekuvsjefaalessi bijre, dle Saemien jilleskuvle aktene sjiere tsiehkesne dan åvteste dah mahte 100 kuvsjh faalehte saemien gielesne²¹. Daate lea medtie golme njealjehtsh gaajhkijste saemien gielekuvsijste mejtie jollebe learoesijjine Nöörjesne faalehtieh.

Tabelle 4.5 Studijepoengedorjemasse Saemien jolleskuvlesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Noerhtesaemien semestereaamhte	270	252	300	300	30
Noerhtesaemien aalkoekuvsje 1	72				
Noerhtesaemien morfologije jih syntakse				78	
Saemien giele jih lidteraturvre 1			210	12	
Saemien giele jih saemien lidteraturvre 2		480	168	18	
Saemien giele jih saemien lidteraturvre 3	330	42			
Bachelore saemien gielesne jih lidteraturvresne		18		372	402
Saemien dæjpeles lïerehtimmesne, aalkoelohkeme bielie 1		408		180	270
Saemien dæjpeles lïerehtimmesne, aalkoestudijume, bielie 2			180	210	150
Ållesth	672	1200	858	1170	852

Tabelle 4.5 vuesehte Saemien jolleskuvle lea dihte institusjovne mij dah jeanatjommes studijepoengh dorjeme saemien gielesne boelhken, ållesth 4752. Dan åvteste Saemien jolleskuvle aaj jeenjemes studijefaalessen åtna, dle aktem tjielke ektiedimmien studijefaalessen jih studijepoengedorjemassen gaskem vuejnebe, juktie van jienebh studijefaalessen akte learoesijjie saemiengielesne faalehte, van stuerebe studijepoengedorjemasse sjædta. Aalkoekuvjsh saemien gielesne eah seamma stoerre lâhkoem studijepoengedorjemasseste Saemien jolleskuvlesne utnieh goh jeatjah learoesijjine, dan åvteste daesnie akte stuerebe lâhkoe studentijste mij saemien ietniengielne åtna. Tabelle aaj vuesehte jaepien

²⁰ Saemien jolleskuvlesne tjirrehteminie, goh neebneme åajvahkommes gaajhkh kuvsjh saemien gielesne. Lohkehtæjjaööhpehtimmine aaj jïjtsh aamhth saemien gielesne. Dah eah leah meatan daesnie.

²¹ Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning (Butenschøn-moenehtsen reektehtse 2012)

2009 lij dīhte bööremes jaepie studijepoengedorjemassese Saemien jolleskuvlesne daan boelhken, jīh taallh bæjjese jīh våålese jáhteme boelhken. Daate lea jeatjahlaakan goh dejnie jeatjah learoesijjine mah saemien gielekuvsjh jollebe daltesisnie faalehtieh, mah lissiehtimmie åtneme mahte abpe tijjen. Maahta joekehts fåantoeħ årrodh man åvteste naemhtie. Jeatjah tjaaleginie learohkelāhkoem vuartesjeminie mij saemien maadthskuvlesne jīh jáarhkeskuvlesne åtna. Daesnie maahta vuejnedh staarine jīh stuerebe sijjine daelie jienebh learohkh saemien veeljeh, mearan learohkelāhkoe ij leah læssanamme dejnie aerpievukien saemien dajvine. Maahta vååjneph learohkelāhkosne saemien gielesne saemien dajvine, mahte gaajhkh learohkh meatan mah lin maahteme saemien veeljedh, mearan staarine dle jienebh orreme mah lin maahteme saemien veeljedh.

Gosse dīhte ållesth studijepoengedorjemasse saemien gielesne læssene, dle saemien siebriedahke læjhkan vitnije, saaht mennie institusjovnesne studijepoengh dorjesuvvieh. Akte vieksiesvoete saemien siebriedahkese jīh saemien studentidie dah maehtieh veeljedh saemien lohkedh jieniebinie institusjovnine, jīh tjuara aaj aerviedidh akte kvalitatijve vieksiesvoete gosse jienebh institusjovnh saemien gielekuvsjem faalehtieh.

Tabelle 4.6 Studijepoengedorjemasse Tromsøn Universiteete²²

	2009²³	2010	2011	2012
Saemien ammesgieline, aalkoekuvanje I		420	160	680
Noerhtesaemien ammesgieline, Dæjpeles noerhtesaemien II	50		70	
Noerhtesaemien ammesgieline, grammatikhke I			250	
Noerhtesaemien ammesgieline, grammatikhke II	120	20	160	60
Noerhtesaemien ammesgieline Grammatikhke III		45		15
Saemien gieledaejreme, Saemien gielehistovrije jih komparatiivje dialektologije	50	30		50
Saemien gieledaejreme, gielestruktuvre noerhtesaemien II	30			
Saemien gieledaejreme, Introduksjovne saemien lingvistihken bijre		20		50
Saemien gieledaejreme, Giele siebriedahkesne jih guektiengielevote		20		50
Saemien gieledaejreme, sjierelohkeme saemien syntaksen bijre		10	20	
Saemien gieledaerjeme, Teorije jih vuekie	10		10	10
Saemien gieledaejreme, morfosyntakse jih syntakse			30	
Saemien gieledaejreme, tjaelemekuvanje			30	
Sjieraamhte saemien gieledaejremisnie		60	10	
Saemien lidteratuvredaejreme, noerhtesameien aalkoalmetjelidteratuvre	30	10	40	
Saemien lidteratuvredaajroe, båarasåbpoe saemien diktadimmie aktene kultuvrehistovreles vuajnosne		20		50
Saemien lidteratuvredaejreme, daajbaletje saemien diktadimmie		10		30
Saemien lidteratuvredaejreme, daajbaletje provsa		10		10
Sjieraamhte saemien lidteratuvredaejremisnie		10		
Daajbaletje saemien lyrihke		20		10
Saemien teekstetoelhkestimmiehistovrije jih aalkoalmetjelaejheme	30			
Saemien gielepraksish		10		40
Noerhtesaemien ammesgieline, noerhtesaemien lidteratuvre/kultuvredaajroe		30		30
Maaстeregraадлаavenjasse saemien gielesne			120	
Ållesth	320	745	900	1085

²² Taallh jaapan 2008 eah gååvnesh.

²³ Taallh jaapan 2009 eah gååvnesh

Guktie tabelleste vuejnebe dle Tromsøn Universiteete dam stööremes studijepoengedorjemassem åtna saemien gielesne dej minngemes jaepiej, jih institusjovne aaj joekoen jijnjh ovmessie kuvsjh faalehte. Tromsøn Universiteete aktem lissiehtimmien åtna studijepoengedorjemassesne fierhten jaepien. Jaepien 2009 raejeste 2010 raajan studijepoengedorjemasse vielie goh guektiengierth desnie sjædta, lissiehtimmie dan mænngan ånnetji geahpene, men abpe tijjen akte lissiehtimmie dorjemassesne.

Jis vuejnebe mennie saemien gielekuvsjine mah jeenjemes studijepoengh dorjesuvvieh Tromsøn Universiteetesne, dle noerhtesaemien ammesgïeline dihte stööremes. Dah ovmessie noerhtesaemien gielekuvsjh ammesgïeline bijjelen aktem lehkiem dehtie ållesth studijepoengedorjemasseste utnieh, dej minngemes golme jaepiej. Daate dorjemasse aaj læssene fierhten jaepien 2010 raejeste 2012 raajan. Abpe 2000-låhkøen akte tjelke strategeles barkoe Tromsøn Universiteetesne saemien aalkoelierehtimmesne. Jih daelie UiT akte orre maasterefaagam aalka lohkehtæjjäöhpehtimmesne mij edtja jienebh lohkehtæjjah ööhpehtidh learoehkide mah saemien 2. gïeline sijhtieh²⁴.

Tabelle aktem stoerre iedtjem saemien lieredh vuesehte dej gaskem mah eah saemien ietniengïeline utnieh jih laedtjej luvnie. Tjuara badth jiehtedh daate hijven, jih viehkehte aktem dåaresthkultuvrelle goerkesem bigkedh, akte poenge maam ENn sjøresaadtesejja aalkoalmetji reaktide James Anaya akten digkiedimmesne tjiertesti, mænngan FN-reektehtsem böökti saemiej tsiekien bijre Noerhtlaantine²⁵. Jienebh vuesiehtimmieh jeatjah unnebelåhkoe-gieledajviste vuesiehtieh ihke hijven orreme gielese gosse mubpieh aaj dam lierieh jih dam nuhtjeh.

Ihke saemien edtja maehtedh åtnasovvedh jollebe daltesisnie, dellie vihkeles ij ajve studijepoengh illesovvh saemien ammesgïesne, men ietniengïeleutnijh aaj jollebe ööhpehtimmien saemien gielesne vaeltieh. Jis ibie meatan vaeltieh saemien ammesgïeline, dle daam tabellem åådtje noerhtesaemien studijepoengedorjemassese Tromsøn Universiteetesne:

---

²⁴ Vuartesjh saerniem: http://uit.no/nyheter/artikkel?p_document_id=331963&p_dim=88205

²⁵ Åehpiedehteme tsiengelen 13.b. 2013. Vielie bievnesdæsnie:

<http://webtv.uit.no/Mediasite/Play/ad3ef1b61b20436aaff268e20e3ccdef1d>

Tabelle 4.7 Studijepoengedorjemasse eksklusijve aalkoekuvsjh Tromsøn Universiteetesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Illesovveme studijepoengh eksklusijve saemiem ammes-gielne		150	230	260	300

Tabelle 4.7 aktem jiebne lissiehtimmien vuesehte illesovveme studijepoengine saemiengielen kuvsjine, mejtie ij maehtieh tjelkestidh goh ammesgiele /aalkoelierehimmie. Daate szejhta jiehtedh iedtje juktie jollebe ööhpehtimmien saemien gielesne vaeltedh, ovrehte seamma jijnje lässene ietniengieletnijidie goh mubpide, jih vuesehte UiT aktem vikkeles sijjiem åtna juktie saemien gieleööhpehtimmien gorredidh Nöörjesne jih Noerhtelaantine.

Tabelle 4.8 Studijepoengedorjemasse noerhtesaemien ålesth:

	2008	2009	2010	2011	2012
Saemien jolleskuvle	672	1200	858	1170	852
Tromsøn Universiteete		320	745	900	1085
Ålesth	672	1520	1603	2070	1937

Guktie tabellete 4.8 vuejnebe dle akte stoerre lissiehtimmie orreme studijepoengedorjemassesne noerhtesaemien gielesne 2008 raejeste 2011 raajan, mearan akte vueliedimmie jaepien 2012. Naemhtie guktie Jon Todal lea vuesiehtamme gärjesne «Samiske tall forteller 4» dle akte vueliedimmie orreme learohkelåhkoste dej minngemes jaepiej mij saemien mubpiengielne åtna maadthskuvlesne, mænnan akten boelhken lij akte naa stoerre lissiehtimmie dennie seamma learohkelåhkosne²⁶. Mejtie daate våajnoes sjædta dennie guhkiebasse ööhpehtimmesne, juktie vaenebh mah skraejriem utnieh jollebe ööhpehtimmien saemien gielesne vaeltedh, jallh vuajnoeh siebriedahkesne mah saemien gielem tsevtsieh dovne maadthskuvlesne, jáarhkeööhpehtimmesne jih jollebe ööhpehtimmesne mah darjoeh guktie learohkelåhkoeħ lässanieh jallh vaananieh gaajhkine daltesinie seamma aejkien?

²⁶ Jon Todal gärjesne Samiske tall forteller 4.

Mijjieh daejrebe siejhme gielefaagh aktem stoerre vueliedimmiem åtneme gellie jaepieh, dovne jáarhkeööhpehtimmesne jih jollebe ööhpehtimmesne, gusnie jienebh gieleotnjegh leah hiejtesovveme dej minngemes jaepiej. Daate vuesehte noerh eah gielefaagh veeljh sijjen studijesne. Aaj daate maahta gellie fäantoej gaavhtan årrodh, men gosse reerenasse krievenassem obligatovreles lierehimmien bijre mubpiengielsne jáarhkeööhpehtimmesne laahpehti, dellie kanne vååjni goh giele læjhkan ij lij dan *vihkeles*? Læjhkan, jis vuesiehimmien gaavhtan vaenebh spaanske gielem luhkieh nörjen learoesijjine dle díhte maahta näake årrodh Nöörjese, men spaanske giele ij leah annje akte håvhtadihks giele. Jis vaenebh veeljeh saemien lohkedh, dle díhte maahta näake årrodh dejtie saemien gielide mah raaktan *leah* håvhtadihks.

Tabelle 4.9 Ålesth studijepoengedorjemasse saemien gielesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Åarjelsaemien	102	180	378	144	426
Julevsäemien		138	438	276	306
Noerhtesaemien	672	1520	1603	2070	1937
Ålesth	774	1838	2419	2290	2669

Tabelle 4.9 aktem lissiehimmien studijepoengedorjemassesne saemien gielesne vuesehte 2008 raejeste daan mearan. 2012 lea dihte ellen bööremes jaepie, men 2010 aaj stoerre dorjemassem åtan. Daate sæjhta jiehtedh jienebh jienebh saemien luhkieh jih jienebh jienebh eksamenem illieh saemiengielen studijinie. Daate joekoen hijven, jih akte tjielke vaajtelasse orreme dovne Saemiedigkesti jih staaten æjvieladtjijste. Ij leah ierielimmeste studijepoengedorjemasse sagke stuerebe noerhtesaemien gielesne, goh julev- jih åarjelsaemien, men viertiestamme lähkojne gieleåtnojste dejnie ovmessie saemien gieline dle studijepoengedorjemasse julev- jih åarjelsaemien gielesne ij leah unnebe.

4.8 Raeriestimmieh

Daate tjaalege lea vuartasjamme studijepoengedorjemassem saemien gieline jollebe ööhpehtimmie institusjovnine Nöörjesne. Njieljie institusjovnh dagkerh kuvsjh²⁷ faalehtieh daelie, Saemien jolleskuvle, Noerhte-Trööndelagen

²⁷ Goerehtalleme nörjen byresijstie saemien dotkemen jih jollebe ööhpehtimmien sisnjeli: stoeredahke, dåärrehtimmie, beetnehdåarjoe, giele jih laavenjostoe, Notatae NIFUste – Nordisk institutt for studier av

Jolleskuvle, Nordlaanten Universiteete jih Tromsøn Universiteete. Goh statistihke vuesehte dle akte lissiehtimmie orreme studijepoengedorjemassesne saemien gielesne, mearan ijnjh jeatjah gielefaagh vueliehkåbpoe ohtsijelåhkoem jih vueliehkåbpoe studijepoengedorjemasse utnieh goh vijhten jaepien gietjeste. Dan gaavhtan gujht tjuara maehtedh jiehtedh studijepoengedorjemasse viehkehte jollebe daltesidie båetedh Fishmanen gieleåtnoedaltesinie.

Juktie aktem sjidtije jolle maahtoedaerpiesvoetem saemien gielesne hoksedh, dle daerpies studijepoengedorjemassem tjåadtjoehtidh gaajhkine saemien gieline. Butenschøn-moenehtse tjierteste dåårrehtimmie saemien jollebe ööhpehtæmman aalka joe maanagiertesne, guktie daerpies dåårrehtimmine barkedh saemiegien faalenasside dovne maanagiertesne, maadthsuvlesne, jáarhkeööhpehtimmesne jih universitetese jih jolleskuvlese.

Vihkeles ovmessie institusjovnh aktem åejviediedtem kuvsji åvteste utnieh dejnie ovmessie saemien gieline, men læjhkan daate ij edtjh heerredidh jeatjah institusjovnh aaj maehtieh viehkiehtidh studijepoengedorjemassine faagesne. Laavenjostoe institusjovni gaskem lea daesnie vihkeles. Byöroe dan åvteste SAK 7-laavenjostoem tjerkebe nännoestehtedh.

Jalhts maahta jiehtedh studijepoengedorjemasse gaajhkine saemien gieline lea hijven, dle taallh viertiestamme jeatjah gieligujmie annje naa smaave. Daate sæjhta jiehtedh jienebh dejstie kuvsijste maehtieh vaahresne årrodh hiejthesovvedh dan åvteste dah eah dienestem learoesæjjan vedtiek. Juktie saemien gielh leah tjiertestamme goh *euvre håvhtadihks* jih *itjmies håvhtadihks* UNESCOste, tjuara dejtie aktene sjiere vuajnosne vuejnedh. Naemhtie guktie Tromsøn Universitetesne dorje, byöroe dan åveste åvtegovvvine årrodh dejtie jeatjah jollebe ööhpehtimmie institusjovnide, goh Nordlaanten universiteete jih Noerhte-Trööndelagen jolleskuvle. Jalhts vuelege dåårrehtimmie jih studijepoengedorjemasse viertiestamme jeatjah faagigujmie, dle UiT tjåadtjohte jih nännoestahta dejtie saemiengien studjeotnjegidie. Statistihke aaj aktem tjielke ektiedimmien vuesehte gaskem låhkoem saemien kuvsijste mejtie akte institusjovne faalehte, jih dam tjåenghkies studijepoenge-dorjemassem saemien gielesne. Dan åvteste staaten åejvieladtjh jih Saemiedigkie byöroe skraejrieh vuarjasjidh, guktie institusjovnh skreejresuvvieh jienebh saemiengien kuvsjh faalehtidh. NOKUT²⁸ krievenassh kvantiteeten jih kvaliteeten bijre beaja dejtie institusjovnide mah edtjieg jollebe ööhpehtimmien faalehtidh, aaj saemien

---

innovasjon, forskning og utdanning.

²⁸ Nasjovnaale kvaliteeteårgane ööhpehtimmesne

gielese. Dah kvaliteetekrievenassh tjueriah seamma árrodh saemien gielide, goh jeatjah faagide. Saemien ööhpehtimmie edtja jolle kvaliteetem utnedh. Men dej kvantitatijve krievenassi gaavhtan dle såemies institusjovnh eah buktehth kuvsjh tseegkedh juktie dah eah dejtie byjjes kvantiteetekrievenasside steerh. Jienebh dejstie kvantitatijve krievenassijste eah gåaredh steeredh dejtie saemien kuvsjide²⁹. Daesnie Saemiedigkie byöroe NOKUTine jih Maahtoedepartemeentine rååresjidh juktie maereles vuekieh gaavnédh daan aamhtesen bijre³⁰.

Meedija daamtaj saemien lierehinniem jih ööhpehtimmie állermahta gosse näake heannadimmiej bijre jih gosse mievreste saemien giele lea nåhkedeminie daelie. Juktie hijven learoehkelåhkoem jih hijven studijepoengedorjemassem gorredidh gielesne dle vihkeles saemien gielh åehpiedehtedh goh nuhteligs jih vihkeles. Gosse Nordlaanten Universiteete 21 studenth áadtjoeji dam voestes jaepiem bachelorööhpehtimmeste tjirrehti, dellie díhte lij buerebe goh lin veanhtadamme. Dellie Nordlaanten Universiteete veelji julevsäemien gielem ávtese buktedh goh akte giele mij lij læsseneminie, jih akte dirrege murreds barkoenuuepiejgumie. Ij lea naan juerie daate lij joekoen hijven.

Vaenie lohkehtæjjajgumie saemien gielesne nöörjen institusjovnine, dle maereles ríjhkeraasten rastah laavenjostedh saemien studijefaaalenassi bijre. Men daesnie akte dáriesmoere sjædta dan ávteste jolleskuvelaake Sveerjesne ij tjåenghkies kuvsjh luhpehth gusnie eksamene dorjesåvva joekehts institusjovnine. Saemiedigkie byöroe Maahtoedepartemeentese raeriestidh öörnegh evtiedidh, guktie gåarede saemien kuvsjh faalehtidh sveerjen jih såevmien institusjovnigumie ektine, jih læjhkan eksamenem illedh jítse learoesijjesne.

Dan ávteste lohkehtæjjah saemien gielesne fáåtesieh dle learoesijjieh eah iktesth maehtieh dejtie seamma kuvsjide faalehtidh fierhten studijejaepien. Dellie vihkeles åehpies öörnegigumie guktie guhkiebasse sjædta, ihke studenth maehtieh sijjen ööhpehtimmien soejkesjidh viehkine dejstie bievnesijste mah soptsestieh gåessie dah ovmessie saemiengielen studijefaaalenassh aelkieh. Learoesijjieh byöroeh daagkerh soejkesjh biejedh gellide jaepide ávtese.

Tjåenghkies saemien kuvsjh lohkehtæjjastudentide jih jeatjah studentide eah leah luhpie daan biejjien. Byöroe nuepiet gorredidh ihke lohkehtæjjastudenth maehtieh kuvsjh dáriedidh mah raaktan leah jeatjah studentide sjiehtedamme,

²⁹ Daesnie ussjede uvtemes vuesiehtimmien gaavhtan man gellie faagealmetjh institusjovne tjuara utnedh faagesuerkesne juktie aktem studijeprogrammem tseegkedh.

³⁰ Butenschøn-moenehtse digkede daam dáriesmoeretjoelmem 8. kapitelisnie sov reektehtsisnie.

juktie daamtaj ij gåaredh guektiengierth kuvsjefaaalenassh vedtedh saemien gielesne barkoefaafoon gaavhtan.

Juktie aktem stuerebe lissiehtimmie studijepoengedorjemassesne gorredidh, sæjhta joekoen årjelsaemien jih julevsäemien gielen gaavhtan, annje nuepie årrodh jienebh aalkoekuvsjh aelkedh mah maehtieh maahtoem vedtedh juktie bæjjese vaaltasovvedh bachelorööhpehtämman saemien gielesne.

Studijepoengedorjemasse saemien gielesne sæjhta annje vihkeles årrodh juktie siebriedahken daerpiesvoetide hoksedh, jih statusem nænnoestehtedh saemien gielide. Dan åvteste byöroe vihth naan jaepine vuartasjidh guktie studijepoengedorjemasse saemien gielesne lea evtiesovveme.

Gaaltijh

-Database for statistikk om høgre utdanning (www.dbh.nsd.uit.no)

-Fishman, Joshua A. 1991: Reversing Language Shift. Multilingual Matters Ltd, Clevedon

-Guhkes bálgáid mielde – sámi dutkama ja alitoahpahusa birra

(Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning)

Utvælg for samisk forskning og høyere utdanning (Butenschøn-utvalget). Avlevert Kunnskapsdepartementet 20.6.2012

-Langfeldt, Liv og Inge Ramberg (u.d.): Kartlegging av norske miljøer innen samisk forskning og høyere utdanning: omfang, rekruttering, finansiering, språk og samarbeid. Notat fra NIFU

-Samiske tall forteller 4. Sámi allaskuvla 2011

-Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner. NOU 2000:3. Avgitt september 1999

-St.bievn. 34 (2001-2002). Kvalitetsreformen. Om samisk høyere utdanning og forskning

-Todal, Jon: «Samisk språk i barnehage og skule 2011/12» gærjesne: Samiske tall forteller 5. Sámi allaskuvla 2012

5 Galbaid giellaatnu muitala

Kaisa Rautio Helander, vuosttašamanueansa, PhD, Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu

Yngve Johansen, prošeaktajođiheaddji, Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu

Čoahkkáigeassu

Dán artihkkalis guorahallojuvvo sámeigela rivttiid ollašuvvan Norgga bealde dihto almmolaš geavahusas, namalassii johtolatgalbbain. Guorahallanguovlun leat válljejuvvon guhtta suohkana, mat lagi 1992 mearriduvvojedje gullat sámeigela hálldašanguvlui. Artihkkalis suokkarduvvo, mo sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat váldon vuhtii almmolaš galbemis. Analysa čájeha, ahte vaikko Sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjel 20 lagi, de sámeigela hálldašanguvlui gullevaš guđa suohkanis eai leat dát lágat vel systemáhtalaččat vuhtii váldojuvvon almmolaš johtolatgalbbain.

Sámeigella dahje sámeigielat tearpmat leat hui sporádalaččat adnon johtolatgalbbain. Ng. galbanormálas váilot njuolggadusat, mo sámelága giellanjuolggadusat berrejít váldojuvvot vuhtii johtolatgalbbain. Sámi báikenamaid virggálaš atnu lea regulerejuvpon báikenammalágas. Analysa čájeha, ahte sámi báikenamatge eai adnojuvvo johtolatgalbbain vel systemáhtalaččat.

Suohkaniin lea maiddái geatnegasvuhta čuovvut Norgga lágaid ja ovddidit, ahte Sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojít ee. johtolatgalbbaid tearbmaanus ja ahte sámi báikenamat váldojuvvojít virggálaš atnui báikenammalága gáibádusaid mielde.

Guovtte- ja máŋggagielat tearpmaid ja báikenamaid anus johtolatgalbbain leat maiddái ekonomalaš konsekveanssat. Go Norggas leat gielade guoskevaš lágat fámus, de guovddáš eiseválldit berrejít dáhkidot, ahte leat maiddái ekonomalaš rámmat bidjat fápmui lágaid mielde gáibiduvvon doaimmaid.

Norggas lea buorre giellapolitikhka, mii válđá vuhtii maiddái sámi álbmoga gielalaš rivttiid. Váttisvuohtan lea dattetge ain, ahte oppalaš giellapolitikhka ii leat vel bures implementerejuvvon báikkálaš dássái. Sihke sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjelaš 20 lagi, muhto báikkálaš ja guovllolaš dásí almmolaš orgánain orrot ain váilume buorit rutuinnat, mo dát lágat galget váldojuvvot vuhtii geavatlaš doaimmain.

5.1 Vuolggasadji ja ulbmil

Dán artihkkalis guorahallojuvvo sámeigela rivttiid ollašuvvan Norgga bealde dihto almmolaš geavahusas, namalassii johtolatgalbbain. Guovddážis lea suokkardit, mo sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat válđon vuhtii almmolaš galbemis. Guorahallanguovlun leat válljejuvvon suohkanat, mat lagi 1992 mearriduvvojedje gullat sámeigela hálđdašanguvlui, namalassii Finnmárkku fylkkas dát vihta suohkana: Guovdageaidnu, Kárášjohka, Porsáŋgu, Deatnu ja Unjárga, ja Romssa fylkkas Gáivuona suohkan. Dán guđa suohkanis lea sámeigella leamaš guhkimusat almmolaš giellan, namalassii badjelaš 20 lagi. Danin addo dáid suohkaniid galbendili guorahallan sáhttá buktit dehálaš dieđuid das, makkár áigeoperspektiivvain gielalaš vuogatvuodat, mat leat nannejuvvon sámelága giellanjuolggadusain ja báikenammalágain, leat dássái ollašuvvan sámi guovllus Norggas.

Analysa vuodđun leat johtolatgalbbat, mat čájehit dili nugo galbbaid atnu lei ovdal skábmamánu 2012 (ja Unjárgga gielddas Stuorravuonas Vuonnabahtii ovdal njukčamánu 2013). Rievdadusat mat ležjet dáhpáhuvvan dan rájes, eai leat mielde dán guorahallamis. Johtolatgalbbaid joavkkus leat analysii válljejuvvon luodda- ja diehtogalbbat. Galbbaid lea Finnmárkku suohkaniin govven Yngve Johansen, ja Gáivuona suohkanis leaba govven Ramona Pedersen ja Leif Ivar Nilsen. Kaisa Rautio Helander lea govven lagi 2007 gova 10, mii ii gula dutkanguovllu galbbaid jokkui. Yngve Johansen lea ráhkadan tabeallaid ja artihkkala čuvvosa govvalisttuid. Kaisa Rautio Helander lea čállán artihkkala analysa. Artihkkala sámegiel teavsttas atnit tearpmaid *galba* ja *galben* synonyman *šilta* ja *šiltten* -tearpmaide. Ulbmilin lea kvantitatiivvalaš vugiin guorahallat, man

muddui sámegiella ja sámegiel báikenamat leat dohkkehuvvon dakkár luoddagalbemis, man stáda orgána Statens vegvesen fuolaha. Dás ii dutkojuvvo dakkár galben, mii lea suohkaniid ovddasvástadussan, nugo omd. suohkaniid luottaid galbbat ja suohkaniid institušuvnnaid galben. Analysa vuolggasadjin leat fysalaš johtolatgalbbat ja daid giellaatnu. Dás ii biddjojuvvo deaddu dasage, makkár báikkit álgoálggus leat dahje eai leat galbejuvpon. Dákkár perspektiiva livčii maiddái miellagiddevaš, daningo dat sáhtášii buktit dieđuid das, makkár orgánat mearridit guđe báikái biddjojuvvo galba ja makkár kriteriaid vuodul (gč. Trafikkskilt 2012a, 24; vrd. Helander 2008, 107, 196–198). Dán guorahallamis ii leat dattetge leamaš vejolašvuhta giddet fuomášumi dan perspektiivva guorahallamii. Kapihtalis 5.3 čilgejuvvojít dárkileappot, makkár galbajoavkkut leat mielde guorahallamis. Mielddusin leat analysa johtolatgalbbaid govat. Go teavsttaš čujuhuvvo galbbaid báikenamaide dahje tearpmaide, de dat leat mildosa galbalisttus.

5.2 Sámegiella virggálaš giellan Norggas

Sámegiela atnui almmolaš luoddagalbemis váikkuhit golbma lága, namalassii sámelága giellanjuolggadusat, báikenammaláhka ja suohkanlháka. Sámelága giellanjuolggadusat gusket oppalačcat sámegiela geavaheapmái virggálaš giellan. Báikenammalága mielde hálddašuvvo báikenamaid virggálaš atnu, muho suohkaniid virggálaš guovttagielat namat mearriduvvojít suohkanlága vuodul.

Shohamy (2006, 51) čállá, ahte giellapolitihkka lea áigumušaid almmuheapmi dahje manifestašuvdna, muho dábálačcat ii leat giddejuvpon nu olu fuomášupmi dasa, man muddui dát politihkka lea geavadis duohtandahkkon dahje implementerejuvpon. Son fuomášuhttá maiddái, ahte vaikko vel politihkalaš ulbmilat livčé eksplisihtalačcat, dat ii dattetge vel dákkit dan, ahte giellapolitihkka ollašuvvá praktihkas. Giellageavahus sáhttá muhtumin leat maid vuostálagaid mearriduvvon politihkain. Almmolaš johtolatgalbbaid guorahallan addá dieđuid das, mo Norgga bealde sámegillii guoskevaš giellapolitihkka lea ollašuvvame geavatlaš dilis. Luoddagalbbaid giellaanu kvantitatiivvalaš guorahallan čalmmustahttá dan, man muddui sámegiella lea dohkkehuvvon gielalaš duovdagiid almmolaš giellan. Ovdal go analyseret dárkileappot galbendili sámegiela hálddašanguovllu guđa suohkanis, de suokkardit oanehačcat guovddáš láhkavuodu, mii lea vuolggasadjin dasa, ahte sámegiella galgá váldojuvvot vuhtii galbendoaimmain.

5.2.1 Sámelága giellajuolggadusat

Láhka Sámedikki ja eará sámi vuogatvuodaid birra (ng. Sámeláhka) lea boahtán Norggas fápmui lagi 1989. Sámelága giellajuolggadusain leat nannejuvvon sámi álbumoga gielalaš vuogatvuodat erenoamážit dain suohkaniin, mat leat meroštallojuvvon gullat sámegiela hálldašanguvlui. Giellajuolggadusat bohte fápmui lagi 1992. Sámegiela hálldašanguvlu lea dađistaga viiddiduvvon, nu ahte dál, lagi 2013 dasa gullet logi suohkana davvi-, julev- ja lullisámi guovllus (gč. dárkleappot Sámediggediedáhus 2012; FOR 2005).

Sámelága § 1-5 mielde sámegiela hálldašanguvllus leat sámegiella ja dárogiella seammaárvošaš gielat. Sámelága giellajuolggadusain § 3-2 celkojuvvo ná:

almmolaš orgánaid diedáhusat, mat leat oaivvilduvvon juogo olles dahje oassái hálldašanguvllu álbumogis, galget leat sihke sáme- ja dárogillii (Sámeláhka 2008).

Almmolaš luoddagalben lea guovddáš diehtu, mii lea oaivvilduvvon hálldašanguvllu álbumogii. Danin guorahallat, man muddui luoddagalbemis leat dássázii vuhtiiváldojuvvon sámelága giellajuolggadusat ja leago sámegiella mielde almmolaš galbbaid buohtalas giellan.

Go almmolaš galbbaid giellaanu guorahallá, de leat das guokte beali: nuppe dáfus sáhttá guorahallat, makkár báikenamat ja man gillii adnojuvvojít galbbain, ja nuppe dáfus lea maiddái jearaldat, leago sámegiela terminologiija dohkkehuvvon almmolaš galbbайд buohtlagaid dárogiel tearpmaiguin. Galbbat, maid luoddaiseválddit gohčodit ii-geográfalaš galban, bálvalusgalban ja diehtotávvalin, leat dakkárat, main leat gielalaš tearpmat. Danin dakkár galbbaid giellaatnui váikkuhit maiddái sámelága giellajuolggadusat.

Govva 1. Ovdamearkan ng. ii-geográfalaš galbbat, mat čájehit ahte muhtumin sámegiel tearbma lea váldojuvvon vuhtii galbemis, muhto ii álo. Govat gurutbealde ja gasku leat Guovdageainnu suohkanis ja olgešbeale galbbat leat Unjárgga gielddas.

Govva 2. Ovdamearkkat ng. bálvalusgalbbain, main muhtumin lea sámegiella tearbma dohkkehuvvon buohthalagaid dárogiel tearpmain, muhto ii álo. Ovdamearkkat leat gurutbealde Porsáŋggus, gasku Unjárggas ja olgešbealde Kárášjogas. Bálvalusgalbbaid báikenamaid atnu mearriduvvo báikenammalága mielde.

5.2.2 Sámi báikenamat ja báikenammaláhka

Sámelága giellanjuolggadusaid lassin Norggas lea maiddái báikenammaláhka, mii bodii fápmui lagi 1991 (Stadnamnlova 1990). Norga lea áidna riika Davvi-riikkain, gos lea báikenammaláhka. Fuomášan veara lea dat, ahte báikenammaláhka guoská olles Norgii. Danin sámi báikenamaid láhkasuodji ii fátmmas dušše fal sámegiela hálldašanguovllu suohkaniid, muhto buot guovlluid, gos sámi báikenamat leat anus (gč. báikenammalága § 9-2). Sámegiela hálldašanguovllus lea sámi báikenamain rievtti mielde duppali láhkasuodji, daningo sihke sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka nannejit sámi báikenamaid virggálaš anu. Báikenammalága § 9-2 celko báikenamaid anu birra ná:

Almmolaš orgánat galget geavahit omd. kárttaín, galbbain ja registariin dárogiel namaid lassin maiddái dakkár sámi ja kveana namaid, maid guovllu olbmot, geat orrot fásta dahje geain lea ealáhusa vuodul oktavuohta dan báikái, geavahit.

Báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3 mielde sámegiela hálldašanguovllus galget báikenamat merkejuvvot dán ortnegis: sáme-, dáro-, kveanagiella. Luoddaeiseválddiid iežaset rávvagiin, ng. galbanormálas geardduhuvvo dát seamma ortnet váldonjuolggadussan sámegiela hálldašanguovllus (omd. Trafikkskilt 2012a, 57).

Go galbbaid báikenammaanu guorahallá ja dan, leatgo sámi namat váldon mielde galbbaide, de lea relevánta muitit, ahte báikenamat sáhttet leat guorahallanguovllus anus muhtumin ovta, guovtti dahje golmma gillii.

Jus báikkis lea namma dušše fal sámegillii, de báikenammalága láhkaásahusaid § 6 mielde dan nama galgá atnit virggálaš oktavuođain iige nama galgga jorgalit dahje heivehit eará gillii. Dát njuolggadus lea mielde maiddái galbanormálas (gč.

Trafikkskilt 2012a, 56). Geavadis dat mearkkaša dan, ahte jus omd. Luodda-galbbas lea sámegiel namma, de das ii dábálaččat váillo dárogiel namma, daningo dan báikkis ii dalle leat dárogiel namma.

Govva 3. Ovdamearkkat sámi báikenamain Kárásjogas, Guovdageainnus ja Deanus. Dán báikkiin eai leat buohtalasnamat dáro- ja/dahje kveanagillii. Báikenamat leat galbejuvvon báikenammalága láhkaásahusaid § 6 mielde.

Go fas luoddagalbbas lea dušše fal dárogiel namma, de lea dávjá sáhka dan birra, ahte sámi namma ii leat dohkkehuvvon vel buohtalasnamman galbaide.

Govva 4. Dárogiel namat Unjárggas, Gáivuonas ja Porsáŋggus. *Nyborg* lea sámegillii *Rovvejohka*, *Skardalen*-nama buohtalasnamma lea *Skárvággi* ja *Stabbursnes* lea *Rávttošnjárga*.

Ovdal go báikenammaláhka bodii fápmui, de olles sámi guovllu gilinamat leat leamaš dohkkehuvvon almmolaš galbaide dušše fal dárogillii. Dán dillái leat historjjálaš, nammapolitikhalaš sivat, muhto dán oktavuođas ii leat vejolaš vuodjut duogášdillái dárkileappot (gč. eanet omd. Helander 2008; 2009a, 2009b; 2013a; 2013b). Dát nammapolitikhalaš historjá váikkuha ain erenoamážit luoddagalbbaid giellaválljemii nugo kapihtala 5.4 kvantitatiivvalaš analysa čájeha.

Báikenammalága § 9-1 mielde almmolaš orgánat galget atnit báikenamaid mearriduvvon čállinvugiid. Jus man nu báikenammii ii leat ovddežis juo virggálaš anus dohkkehuvvon čállinvuohki, de báikenammalága § 5 mielde čállinvuohki galgá álggos mearriduvvot. Dat mearriduvvon čállinvuohki galgá dasto válđojuvvot almmolaš atnui. Norgga beale Sámis lea ain dat dilli eanaš guovlluin, ahte suohkanat galget vuos giedahallat báikenammalága § 5-2 mielde giliid ja eará ássanguovlluid sámegiel nmaid ja mearridit daid čállinvugiid. Dan dihte jus luoddagalbbas lea dušše fal dárogiel namma, de sivvan sáhttá leat dat, ahte

suohkan ii leat vel mearridan sámegiel gilinama čállinvuogi. Gova 4 namat *Nyborg* ja *Skardalen* leat dakkár ovdamearkkat, ahte suohkanat eai leat mearridan gilinamaid sámegiel čállinvugiid *Rovvejohka* ja *Skárvággi* báikenammalága mielde, vaikko nammaášshit leat dan lága mielde sáddejuvpon daidda suohkaniidda máŋga jagi dassái juo mearrideapmái.

Nuppe dáfus fas sáhttá leat nu, ahte suohkan lea juo mearridan gilinammii buohtalas sámegiel nama čállinvuogi, muhto geaidnodoaimmahat ii leat váldán vuhtii dan sámegiela čállinvuogi almmolaš galbbain. Dakkár ovdamearka lea govas 4 namma *Stabbursnes*, masa Porsáŋgu gielda lea mearridan juo jagi 1993 buohtalas sámi nammaan *Rávttošnjárga*. Nammamearrádusas leat gollan juo guoktelogi jagi, muhto dát sámegiel namma ii leat velge váldon vuhtii galbemis (vrd. maiddái Helander 2013a).

Norggas lea almmolaš báikenammaregisttar (ng. SSR), mii lea báikenammalága gáibádusaaid mielde ásahuvpon (vrd. báikenammalága § 12). Dán registararis leat dohkkehuvvon ja mearriduvvon báikenamaid čállinvuogit. SSR lea rabas buohkaide(gč.<http://www.statkart.no/Kart/Stedsnavn/Sentralt-stadnamnregister-SSR>).

Báikenammavorkká ulbmlin lea, ahte buot almmolaš orgánat ja earát, geat galget atnit dohkkehuvvon ja mearriduvvon nammahámiid, galget dárkkistit báikenamaid dán registararis ja atnit nmaid báikenammalága mielde. Dán artihkkalis lea nmaid mearrideami stáhtus dárkkistuvvon aiddo fal SSR-registararis.

5.2.3 Suohkanláhka ja suohkaniid guovtte- ja golmmagielat namat

Sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin leat virggálaš namat guovtti gillii, ja Porsáŋgu gieldda namma lea golmma gillii.

Govva 5. Sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin leat virggálaš namat guovtti dahje golmma gillii.

Suohkaniid namat eai mearriduvvo báikenammalága mielde, muhto suohkanlága mielde (Kommuneloven 1992). Suohkanlága § 3-3 mielde suohkana nama rievadadeami mearrida Gonagas. Geavadis suohkaniid guovtte- ja golmmagielat

namaid lea mearridan Gielddadepartemeanta. Ovdal go suohkana namat mearriduvvojít, de berre viežžat cealkámušaid dan suohkanis dahje din suohkaniin, maidda ášši guoská. Suohkannamaid virggálaš atnui váikkuhit sámelága giellajuolggadusat (vrd. maiddái Helander 2001).

5.2.4 Luoddaeiseválldiid råvvehusat: galbanormála

Báikenamma- ja giellalágaid lassin johtolatgalbbaid giellaatnui váikkuhit ng. luoddaláhka ja dan láhkaásahusat. Luoddaláhkaásahusaid vuodul ráhkaduvvon njuolggadusat leat čohkkejuvvon ng. galbanormálii (dár. skiltnormalen), man Luoddadirektoráhtta mearrida. Galbanormála galget luoddaeiseválldit, suohkanat ja politiija čuovvut (Trafikkskilt 2012a, 3).

Dán oktavuođas guorahallat oanehaččat, makkár njuolggadusat leat sámegiela ja sámi báikenamaid ektui galbanormálas. Čielga rávvagat, mo sámelága giellajuolggadusat berrešedje válđojuvvot vuhtii erenoamážit dakkár johtolatgalbbain, main leat gielalaš tearpmat dahje makkár nu dieđut, orrot vailume luoddaláhkateavsttas ja råvvehusain. Galbanormála oppalaš mearrá-dusain guorahallojuvvo galbbaid giellaatnu, muhto das giddejuvvo fuomášupmi girje- ja ođđadárogiela atnui (Trafikkskilt 2012b, 37–38). Guovttegielat tearbmaatnu sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin sámi giellalága vuodul ii oba namuhuvvoge galbanormálas.

Máŋggagielat báikenamaid atnu gal lea váldon vuhtii luoddaeiseválldiid råvvehusain. Galbanormálas addojuvvojít sihke rávvagat ja ráddjehusat máŋggagielat báikenamaid anu birra. Dat mearrádusat leat báikenammalága vuodul ráhkaduvvon (Trafikkskilt 2012a, 54–57). Galbanormála råvvehusaid mielde báikenammagalbbain sáhttá atnit golbma giela, muhto diehtotávvaliin, luodda- ja gaskačujuhangalbbain ii galgga atnit eambbo go guokte giela (Trafikkskilt 2012a, 57).

Báikenammalága láhkaásahusain § 7-4 celko, ahte jus praktikhalaš sivaid geažil lea erenoamáš váttis atnit máŋga nama, de sáme-, dáro- ja kveanagiela gaskkas nama válljedettiin galgá deattuhit, guđemuš namas lea guhkimus árbevierru ja guđemuš nama dovdet buoremusat dan báikkis. Dát láhkaparagráfa giellaválljenprisihppa lea namuhuvvon maiddái galbanormálas, muhto láhkaásahusaid § 7–4 deattuhus “*praktikhalaš sivaid geažil erenoamáš váttis*” ii leat galbanormálas namuhuvvon. Das celko baicce ná: Go lea *dárbašlaš* válljet dáro-, sáme- ja kveanagiela nama gaskkas, de galgá deattuhit, guđemuš namas lea

guhkimus árbevierru ja guđemuš nama dovdet buoremusat dan báikkis (Trafikkskilt 2012a, 57). Dát njuolggadus lea dan dihte čielgasit láivvit go mii lea báikenammalága láhkaásahusaid § 7-4.

Galbanormálas čuvvojuvvo maiddái báikenammalága láhkaásahusaid § 7 njeajlát oasi njuolggadus, man mielde dárogiela namanai sáhttá guođđit eret virggálaš anus čuovvovaš dáhpáhusain: dárogiel namma ii dárbaš leat mielde, jus dat namma lea sámi dahje kveana namas dáruiduhttojuvvon hápmi, earrána unnán das iige leat dábálaš anus dárogiel hámis, omd. dárogiel *Skaidi* sámi namas *Skáidi*. Sajáiduvvan dárogiel namaid, nugo omd. *Kautokeino* ja *Karasjok*, ii sáhte válljet eret.

Galbanormálas leat maiddái njuolggadusat namaid meari ja ortnega birra (Trafikkskilt 2012a, 57). Go adnojuvvojit máŋggagielat galbbat ja dain leat mearriduvvon atnit sihke doppit ja lagat guovllu báikkiid namat, de berre dábálaččat dušše juoppá goappá guovllu namma adnojuvvot. Go galbbas adnojuvvo eanet go okta namma, de mearridanorgána mearrida namaid ortnega. Báikki giellaatnu berre váldot dás vuhtii. Sámegiela hálldašanguovllus galget namat leat dán ortnegis: sáme-, dáro- ja kveanagiella. Báikenamaid ortnegii guoskevaš njuolggadus čuovvu báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3.

Lea mearkkašan veara, ahte galbanormálas ii namuhuvvo, ahte máŋggagielat báikenamaid atnu ii guoskka dušše fal sámegiela hálldašanguovllu suohkaniidda, muhto buot eará guovlluide maiddái, gos nammaatnu deavdá báikenammalága § 9-2 eavttuid (gč. maiddái kapihtala 5.2.2).

5.3 Luoddagalbbaid luohkkájuohku Statens Vegvesen galbameroštallama mielde

Dán artihkkala kvantitatiivvalaš analysas guorahallojuvvo, makkár galbbain ja man mánga galbbas adnojuvvojit sámegiella ja sámi báikenamat. Galbbaid klassifiserema vuodđun leat Stáda geaidnodoaimmahaga siskkáldas råvvehusat (Trafikkskilt 2012a ja b). Dás vuollelis čilgejuvvo oanehaččat galbajoavkkuid juohku, mii lea analysa vuodđun.

Nubbi vuohki lahkonit dán fáttá livččii analyseret, makkár sámegiel tearpmat ja báikenamat leat adnon ja man gallii guhgege tearbma ja báikenamma lea biddjon galbii. Dát lahkonanvuohki gáibidivččii mihá viidát suokkardallama, go massa dán oktavuođas lea vejolaš vuoddjut. Muhtin tabeallaid buohta leat lokten

ságastallamii ovtaskas namaid anu. Dan lassin govus 5.1 kapihtalis 5.4.9 lea ráhkaduvvon ovdamearkan, mo galbbaid kvantitatiivvalaš guorahallama sáhttá lahkonit maiddái nu, ahte ovtaskas báikenamat leat vuolggasadjin ja daid atnu guorahallojuvvo iešguđegelágan galbajoavkkuin.

Ii-geográfalaš galbbaid guorahallan lea ráddjejuvvon nu, ahte analyseret tearmaanu. Báikenamaid guorahallan lea dan joavkkus guđđojuvvon eret. Bálvalusgalbbain leat tabeallat sirrejuvvon nu, ahte báikenamaid atnu ja gielalaš tearpmaid atnu guorahallojuvvoj it sierra. Analysas leat čuldojuvvon eret galbbat, mat čujuhit priváhtta fitnodagaide, dainingo fitnodagaid namaid vállje priváhta riektesubjeakta. Dakkár tearbma- ja nammaválljen ja maiddái giellaatnu ii gula giellalága iige báikenammalága njuolggadusaide.

Analysas leat mielde čuovvovaš galbajoavkkut, ja dás leat daid galbbaid váldodovdomearkkat namuhuvvon oanehaččat:

Rádjegalbbat, mat leat: **Riikkarádje-, fylkkarádje- ja suohkanrádjegalbbat**. Sihke fylkkarádje- ja suohkanrádjegalbbat lea alihat, dain lea vilges teaksta ja juogo fylkka dahje suohkana vearjogovva.

Tuneallanammagalbbat: Galbbat leat alihat, ja dain lea vilges čála ja tunealla symbola.

Dábálaš báikenammagalbbat: Galbbat leat alihat ja teaksta lea vielgat.

Luoddačujuhangalbbat: Galbbat leat fiskadat ja teaksta lea čállon čáhppes bustávaiguin. Dán joavkkus leat mánga vuollejoavkku Stáda geaidnodoaimmahaga klassifiserenvuogi mielde, muhto dán analysas giedžhallojuvvoj it luoddačujuhangalbbat oktan joavkun.

Gaskacjuuhangalbbat: Galbbat leat fiskadat ja čála lea čáhppat. Galbbain almmuhuvvo gaska dábálaččat stuoribuš báikkiide dahje hierárkkalaččat nu, ahte doppimus báiki almmuhuvvo bajimusas ja lagat báikkit dan vulobealde.

Bálvalusgalbbat: Galbbat leat alihat ja čála lea vielgat. Bálvalusgalbbain sáhttet leat maid symbolat, ja dat merkejuvvojit čáhppadin vilges vuodú ala. Dán analysas leat mielde bálvalusgalbbat, main sáhttet leat sihke báikenamat ja tearpmat. Maiddái nationála turistaluottaid galbbat leat dán joavkkus mielde.

Ii-geográfalaš galbbat: Galbbat leat vielgadat ja teaksta lea čáhppat. Ii-geográfalaš galbbain sáttá almmuhuvvot maiddái gaska. Dáin galbbain sáhttet leat tearpmat, báikenamat ja fitnodagaid namat. Dán analysii leat válljejuvpon galbbat, main leat gielalaš tearpmat.

Diehtotávvalat: Galbbain dahje távvaliin leat muittuhusat omd. čuovggaid anu, militeara guovlluid dahje muohtapluvenáiggiid birra. Galbbain lea dábálaččat alit ivdni ja vilges teaksta, muhto sáhttet leat maid rukses galbbat, main lea čáhppes teaksta.

5.4 Galbagiella – galbbaid giellaanu analysa

5.4.1 Hálldahuslaš rájiid galbbat: riikkia-, fylkka- ja suohkanrágjegalbbat

Analysas guorahallojuvvojit golmmalágan hálldahusrágjegalbbat: riikkia-, fylkka- ja suohkanrágjegalbbat. Guorahallanguovllu suohkaniin leat oktii buot 5 riikkarágjegalbba. Buot galbbain lea riikkia namma dušše fal dárogillii.

Dutkanguovllu riikkarágjegalbbaide lea mihtilmas, ahte dat eai leat galbejuvpon ovttalágan vuogi mielde. Guovdageainnu suohkanis lea fylkka- ja suohkanrágjegalbbaid lágan alit-vilges galba ja guokte dábálaš báikenammagalbba málle

mielde ráhkaduvvon galbba. Kárášjoga gielddas leat fas guokte fiskes-čáhppes galbba. Deanu gielddas leat guokte riikarastildanbáikki, muhto dain eai leat makkárge riikkarádjegalbbat.

Galbanormála mielde berrešii riikkarádjegalbbas leat riikka veajogovva ja namma goappáge dárogillii dahje girjedárogillii ja sámegillii (Trafikkskilt 2012c, 96).

Govva 6. Riikkarádjegalba Guovdageainnu suohkanis. Galbas lea riikka namma sihke girje-ja ođđadárogillii, muhto sámegiel riikkanamma *Norga* ii leat dohkkehuvvon mielde.

Govas 6 čájehuvvon galba Guovdageainnu suohkanis čuovvu hámi dáfus luoddaeiseválddiid råvvehusaid. Nammaválljen ii leat dattetge dán galbbasge råvvehusaid mielde, daningo riikkanamma ii leat čállon sámegillii muhto ođđadárogillii. Analysaguovllu eará riikkarádjegalbbain lea riikka namma čállojuvvon dušše fal girjedárogillii. Dutkanguovllu suohkaniid riikkarádjegalbbain lea ain dievaslaš eahpesystemáhtalašvuhta sihke galbbaid hámis ja nammaanus.

Golmma suohkanis leat fylkkarádjegalbbat. Buot dát galbbat leat seammás maiddái riikkarájiid alde, namalassii go Suomas boahtá Norgga beallái dán golmma suohkanii. Dán analysii gullá maiddái Gáivuona suohkan Romssa fylkkas, muhto dan suohkanis ii leat fylkkarádji. Danin Romssa fylkkarádjegalba ii leat mielde analysas.

Tabealla 5.1 Fylkkarádjegalbbat

	Dáru	
	N	Oassi
Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune	1	1/1
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	1	1/1
Deanu gielda/Tana kommune	2	2/2

Finnmárkku fylkka namma namuhuvvo oktii buot njealji galbbas. Buot galbbain lea fylkka namma dušše fal dárogillii iige ovttage fylkkarádjegalbbas leat

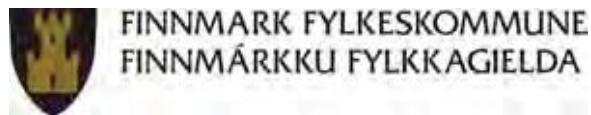
sámegiel buohtalasnamma dohkkehuvvon mielde.

Govva 7. Finnmárkku fylkka namma lea guorahallanguovllu almmolaš fylkkarádjegalbbain dušše dárogillii.

Sámelága giellanjuolggadusaid mielde gullet njeallje davimus fylkkasuohkana, Finnmárku, Romsa, Nordlánđa ja Davvi-Trøndelága, sámeigela hálddašanguvlui (FAK 2013). Lea mearkkašan veara, ahte omd. Finnmárkku fylkkagielda geavaha sámi buohtalasnama iežas logoin omd. reiveárkkain ja Finnmárkku fylkkagielda ruovttusiiddus interneahtas nugo govas 8 čájehuvvo. Johtolatgalbbain ii leat sámi buohtalasnamma váldon vel atnui.

Govva 8. Finnmárkku fylkkagielda namma guovtti gillii.

Goalmmát hálddahuslaš rájiid galbajoavku, mii lea mielde dutkamušas, leat suohkanrájiid galbbat.

Tabealla 5.2 Suohkanrádjegalbbat

	Sámi/ dáru		Dáru/ sámi/ kveana		Dáru	
	N	Oassi	N	Oassi	N	Oassi
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune	2	2/2				
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	3	3/3				
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	4	4/4				
Porsáŋgu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					3	3/6
Deanu gielda/ Tana kommune	5	5/6			1	1/6
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	4	4/4				
Oktii buot	18	18/25	3	3/25	4	4/25

Guorahallanguovllu suohkaniin leat oktii buot 25 suohkanrádjegalbba, ja 18 dain galbbain leat guovtti gillii, golbma (3) galbba leat golmma gillii ja njealji (4)

galbbas lea suohkana namma merkejuvvon dušše dárogillii.

Porsáŋggu gielda lea áidna gielda dán guða suohkanis, mas lea suohkannamma virggálaččat golimma gillii (gč. gova 5). Dattetge suohkanrádjegalbbaid atnu juohkása Porsáŋggus nu, ahte bealli (3/6) galbbain leat galbejuvvon golimma gillii, ja bealli (3/6) leat ain dušše dárogillii. Porsáŋgu lea maiddái áidna suohkan, gos dárogiel namma lea bajimusas suohkanrádjegalbbain. Eará suohkaniin lea sámegiela suohkannamma bajimusas. Galbenvuohki, mas sámegiela namma lea bajimusas, čuovvu báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3, man mielde sámegiela hálddašanguovllus galget báikenamat merkejuvvot dán ortnegis: sáme-, dáro-, kveanagiella. Galbanormála mieldenai dát ortnet berre čuvvojuvvot (Trafikkskilt 2012a, 57). Gáivuonas, Guovdageainnus, Kárášjogas ja Unjárggas leat suohkaniid virggálaš guovttagielat namat váldon vuhtii suohkanrádjegalbbain daningo buot suohkanrádjegalbbat leat galbejuvvon guovtti gillii. Suohkana namat leat maiddái merkejuvvon galbbaide báikenammalága láhkaásahusain ja galbanormálas namuhuvvon ortnega mielde. Deanu gielddas leat guhtta suohkanrádjegalbba, ja viða galbbas (5/6) lea suohkana namma guovtti gillii, muhto ovtta galbbas (1/6) lea Deanu gieldda namma ain dušše dárogillii.

5.4.2 Tuneallaid galbbat

Dutkanguovllus leat Gáivuonas ja Porsáŋggus guokte tunealla. Dain tuneallain leat oktii buot njeallje galbba.

Tabealla 5.3 Tuneallanammagalbbat

	Sámi/dáru		Dáru	
	N	Oassi	N	Oassi
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune	4	4/4		
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			4	4/4

Tuneallaid namaid merken juohkása nu, ahte Gáivuonas lea goappáge tunealla namma guovtti gillii ja fas Porsáŋggus lea goappáge tuneallas namma dušše dárogillii. Bealli (4/8 dahje 50 %) tuneallanamaain, namalassii Gáivuona suohkana tuneallanammagalbbat, čuvvot danin sámelága giellanjuolggadusaid ja báikenammalága. Nubbi bealli, namalassii Porsáŋggu gieldda tuneallanammagalbbat, eai čuovo báikenammalága njuolggadusaid.

5.4.3 Dábálaš báikenammagalbbat

Dábálaš báikenammagalbbaid joavkkus leat stuorámus oassi galbbain dakkárat, mat čujuhit giliide, ja danin dain galbbain leat gilinamat. Dábálaš báikenammasgalbbaid jovkui gullet maiddái galbbat, mat čujuhit omd. luonddubáikkiide nugojhki, várreguvlui dahje artefávttaide nugó šaldái.

Govva 9. Dábálaš báikenammagalbbat Unjárggas, Kárásjogas ja Deanus. Gurutbealde govas lea galbejuvvon gilli, gaskamuš govas johka ja olgešbealde lea šaldi.

Stáda geaidnodoaimmahaga dieđuid mielde maiddái galbbat, main lea omd. diehtu, man máŋga metera meara bajábealde mii nu báikkiid lea, gullet dábálaš báikenammagalbbaid jovkui. Danin dakkár galbbaid báikenamat leat dán analysas rehkenastojuvvon mielde dán jovkui. Dutkanguovllu galbbain lea maiddái okta galba Deanu gielddas, mas lea diehtun *Riksgrense Finland 300 m*. Dát galba muittuha bálvalusgalbbaid ja diehtotávvaliid, muhto geaidnodoaimmahaga dieđuid mielde dát galbanai meroštallojuvvo dábálaš báikenammagalban. Dán galbbas leat rehkenastán riikkanama *Finland* mielde tabellii 5.4.

Tabealla 5.4 Dábálaš báikenammagalbbat

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru/ sámi/ kveana		Dáru	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			1	8			11	92
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	20	91	2	9				
Kárásjoga gielda/ Karasjok kommune	9	69	4	31				
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	1	4			16	55	12	41
Deanu gielda/ Tana kommune	27	46	12	20			20	34
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune			13	87			2	13
Oktii buot	57	38	32	21	16	11	45	30

Tabealla logut čájehit, man galle dábálaš báikenammagalbba leat oktii buot dan guda suohkanis. Dát logut eai njuolga muital dan, galle nama leat dain galbbain, daningo muhtumin sáhttá leat seamma namma máŋgga galbbas, jus omd. gilli lea galbejuvvon guovtti dahje máŋgga guovllus. Vuorddehahhti livčii, ahte jus

seamma báikenamma lea biddjon mágga galbii, de daid galbbaid nammaatnu livčii merkejuvvon ovtta vuogi mielde. Ná ii dattetge álo leat, go omd. Deanu gielddas leat njeallje dábálaš báikenammagalbba, mat čujuhit gillái, man sámi namma lea *Deanušaldi* ja dárogiel namma *Tana bru*. Golmma galbbas lea gilinamma dušše fal dárogillii, ja ovtta galbbas lea gili goabbáge buohtalasnamma dohkkehuvvon mielde. Danin dán galbajoavkku galbendilis leat ain eahpesystemáhtalašvuodat.

Gáivuona suohkanis ja Unjárgga gielddas ii leat oktage dábálaš báikenammagalba, mas lea namma čállojuvvon dušše sámegillii. Dán suohkaniin leat ovttaglielat galbbat, main lea namma čállojuvvon dárogillii. Unjárgga gielddas leat guokte galbba dahje 13 % dán joavkku galbbain dárogillii. Giláža namma *Nyborg* (gč. gova 4) lea áidna namma dán galbajoavkkus, mii ii leat vel guovtti gillii galbejuvvon, daningo Unjárgga gielda ii leat vel mearridan buohtalasnama *Rovvejohka* giláža virggálaš čállinvuohkin.

Gáivuona suohkanis lea stuorámus oassi dábálaš báikenammagalbbain ain dušše fal dárogillii, namalassii 92 % dahje 11 galbba. Dán suohkanis ii leat dáid galbbaid nammaanus vel váldon vuhtii báikenammaláhka, mii geatnegahttá suohkana mearridit maiddái sámi báikenamaid čállinvugiid ja dan maŋjá luoddaeiseválddiid atnit maiddái sámi buohtalasnamaid galbemis. Sihke Unjárggas ja Gáivuonas leat guovttagielat galbbat, main leat namat sihke sáme- ja dárogillii. Gáivuona suohkanis lea dattetge dušše fal okta guovttagielat, dábálaš báikenammagalba (nammabárra *Olmmáivággi* ja *Manndalen*), mii lea 8 % suohkana dán joavkku galbbain. Unjárggas fas eanaš oassi dán joavkku galbbain (87 %) leat juo galbejuvvon guovtti gillii, mii čuovvu báikenammalága njuolggadusaid. Dán galbbain nammaortnet čuovvu báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3 ja galbanormála.

Njealji suohkanis, namalassii Guovdageainnus, Kárášjogas, Porsáŋggus ja Deanus, leat dábálaš báikenammagalbbat, main báikenamma lea čállojuvvon dušše fal sámegillii. Nugo juo kapihtalis 5.2.2 čilgejuvvui, de dat báikenamat, mat leat biddjon galbbaide dušše fal sámegillii, leat dakkár namat, maidda eai leat buohtalasnamat dáro- dahje kveanagillii (gč. gova 3). Eanaš oassi dain ovttaglielat sámegiel galbbain leat biddjon dál maŋimuš jagiid áigge, go sihke sámelága giellanjuolggadusat ja maiddái báikenammaláhka leat juo leamaš fámus moaddelogi jagi.

Guovdageainnu suohkanis lea 20 galbbas báikenamma sámegillii, mii lea 91 % dán joavkku galbbain dan suohkanis. Guovtti galbbas (9 %) lea báikenamma guovtti gillii. Dát lea guovddášgili *Guovdageainnu* namma, mas lea dárogiel nammahápmi *Kautokeino* maiddái mielde.

Kárásjogas leat 9 galbbas dahje 69 % dán joavkku galbbain sámegiel namma. Dan lassin leat njeallje galbba dahje 31 % galbbain guovtti gillii. Dán njealji galbbas lea okta ja seamma nammabárra, namalassii gilinamma *Kárásjohka* ja *Karasjok*. Deanu gielddas lea measta bealli, namalassii 27 galbba dahje 46 % dábálaš báikenammagalbbain dakkárat, main lea báikenamma sámegillii. Porsáŋgu gielddas lea okta dábálaš báikenammagalba dahje 4 % buot dán joavkku galbbain dušše sámegillii.

Porsáŋgu gielda lea áidna dán guorahallanguovllu gielldain, gos dábálaš báikenammagalbbat leat golmma gillii. Gielddas leat 16 galbba dahje 55 % galbbain golmma gillii. Dáin galbbain leat dohkkehuvvon buot golbma, mearriduvvon nama almmolaš atnui, mii čuovvu sihke báikenammalága ja galbanormála njuolggadusaid. Porsáŋgus lea vel 12 galbbas dahje 41 % galbbain báikenamma dušše dárogillii. Dán joavkkus leat namat, maid čállinvuogit leat mearriduvvon sihke sáme- ja kveanagillii, muhto dát buohtalasnamat eai leat vel váldon vuhtii báikenammagalbbain.

Deanu gielddas leat ain 20 galbba dahje 34 % buot dábálaš báikenammagalbbain dárogillii. Sámi buohtalasnamat eai leat váldojuvvon daidda galbbaide. Deanu gieldda dábálaš báikenammagalbbaid dárkilis guorahallan čájeha, ahte gielddas lea ain čielga geográfalaš erohus, gos sámi báikenamat leat váldojuvvon vuhtii dán joavkku galbbain ja gos fas eai. Deanu gielddas Deanušaldi gilis bajás, namalassii ovddeš Buolbmága gieldda hálldahusguovllus, leat manjimuš jagiid áigge galbejuvvon olu gilážat ja sámi báikenamat leat váldon almmolaš atnui. Eará guovlluin Deanu gielddas eai leat gilážiid sámi báikenamat vel váldon vuhtii dábálaš báikenammagalbbain, vaikko sámi namaid čállinvuogit livčege juo dohkkehuvvon nugo omd. *Vestertana ~ Deanodat* dahje mearriduvvon nugo omd. *Torhop ~ Gohppi* (1994). Oassi dán joavkku galbbain leat dakkárat, ahte Deanu gielda ii leat vel mearridan sámi buohtalasnamaid čállinvugiid báikenammalága mielde.

Olles guorahallanguovllus (earret Porsáŋgu gielddas) leat dábálaš báikenamma-galbbain sullii viðadas dahje 21 % dakkár galbbat, mas lea sihke sámegiel ja dárogiel namma mielde galbbas. Dáidda galbbaide lea mihtimas, ahte báikkiid

namat leat álgoálggus sámegillii ja ovddeš nammapolitikhalaš doaimmaid boäusin leat báikkiide dađistaga sajáidahttojuvvon maiddái dárogiel namat, omd. nu ahte sámi namma lea jorgaluvvon dárogillii (nugo omd. *Fanasgieddi* > *Båteng* Deanu gielddas ja *Ođđajohka*³¹ > *Nyelv Unjárgga* gielddas) dahje nu ahte namma, mii adnojuvvo dárogillii, lea rievtti mielde sámi nama boares čállinvuohkeivehus, nugo omd. *Buolbmát* > *Polmak* (eanet dán áššis omd. Helander 2008; 2009c; 2013b). Dárogiel namat leat guhká leamaš dohkkehuvvon áidna naman johtolatgalbbaid. Go sámi namat leat dál dohkkehuvvome virggálaš atnui, de válđojuvvojít sámiid gielalaš rievttit vuhtii ja báikenammalága ulbmilat leat ollašuvvame nugo dat galget.

Dábálaš báikenammagalbbaid joavkkus leat sámegillii oktii buot 57 galbba dahje 38 %, mii lea stuorámus oassi dán joavkku galbbain. Sámegillii ja dárogillii leat 32 galbba dahje 21 %, dáro-, sáme- ja kveanagillii leat 16 galbba dahje 11 % ja 45 galbba dahje 30 % galbbain leat dain suohkaniin dušše fal dárogillii.

Lea fuomášahtti, ahte suohkaniid mielde leat mearkkašahtti erohusat nugo tabealla 5.4 čájeha. Gáivuona suohkanis Romssa fylkkas lea dušše ovtta galbbas, mii vástida 8 % galbbain, válđojuvvon vuhtii báikenammalága gáibádus dohkkehít maiddái sámi buohtalasnáma almmolaš atnui. Oktii buot 92 % Gáivuona suohkana dán joavkku galbbain leat ain dušše fal dárogillii. Dán suohkana dilli orošii čujuheame maiddái fylkkaid gaskasaš erohusaide. Finnmárkku fylkka geaidnodoaimmahat lea guorahallanguovllu suohkaniin válđigoahztán vuhtii báikenammalága njuolggadusaid dábálaš báikenammagalbbaid giellaanus, muhto nu ii oro dahkon vel Romssa fylkkas, ii Gáivuona suohkanisge, mii lea gullan sámegiela hálddašanguvlui juo jagi 1992 rájes.

5.4.4 Luoddačujuhangalbat

Luoddačujuhangalbat leat dábálaččat luoddaearuin, ja dán analysa galba-joavkkus leat rievtti mielde guovttelágan galbbat. Nuppi jovkui gullet dat galbbat, mat čujuhit báikkálaččat suohkana giliide dahje eará lagašbirrasa báikkiide. Dat galbbat oahpistit dávjá válđoluottas earotbeallái. Nuppi jovkui fas gullet galbbat,

³¹ Sámi namma lea mearriduvvon riekta *Ođđajohka*, muhto dábálaš báikenammagalbbas lea ain čállinmeattáhus, daningo namma lea čállojuvvon galbii *Ođđajohka*. Davvisámegiela čállinvuogis leat sihke *d* ja *đ*, mat leat sierra grafemat.

mat čujuhit dobbelii ja danin dat leat rávan luoddaearuin, guđe guvlui berre vuoddját dahje joatkit mátkki.

Luoddačujuhangalbaid vuodul leat ráhkaduvvon golbma tabealla. Galbbaid válđojuogu vuodđun lea dat, čujuhitgo galbbaid báikenamat dakkár báikkiide, mat leat sámegiela hálđdašanguovllu suohkaniin vai dakkár báikkiide, mat leat hálđdašanguovllu olggobealde. Goalmmát tabeallas leat mielde báikenamat, mat čujuhit báikkiide Davvi-Suomas. Go luoddačujuhangalbaid juohká hálđdašanguovllu siskko- ja olggobeallái čujuheaddji galbbaide, de lea das seammás maid erohus báikkalaš dási lokalitehtaid ja doppit guovllu báikkiid namaid anu gaskkas.

Ovtta galbbas sáhttet leat máŋga nama ja muhtumat dain sáhttet čujuhit hálđdašanguovllu siskkobeale suohkaniidda ja nuppit fas báikkiide hálđdašanguovllu olggobealde. Dan dihte tabeallaid logut čujuhit báikenamaide ja dasa, mainna lágiin báikenamat leat daidda galbbaide merkejuvvon. Dát logut eai čujut njulgestaga galbbaid reála mearrái, muhto buorebutge báikenamaid mearrái ja giellaatnui dain galbbain. Tabellain ii leat viidáseappot sirrejuvvon guđe suohkana báikkiide namat čujuhit, muhto juogu kriteran lea, gullágo báiki hálđdašanguovllu suohkanii vai ii.

Lea fuomášan veara nugó juo kapihtalis 5.2.2 lea čilgejuvvon, ahte báikenamma-láhka guoská maiddái sámegiela hálđdašanguovllu olggobeale suohkaniidda. Dan dihte dakkár suohkaniinnai berrejít sámegiel báikenamat válđojuvvot vuhtii virggálaš oktavuođain báikenammalága njuolggadusaid mielde.

Tabealla 5.5 Luoddačujuhangalbaid namat dakkár báikkiide, mat leat sámegiela hálđdašanguovllus

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru/ sámi		Dáru	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune							54	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	28	70					12	30
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	24	63	8	21			6	16
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	4	7			3	5	54	88
Deanu gielda/ Tana kommune	6	11	16	28			35	61
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune							13	100
Oktii buot	62	23	24	9	3	1	174	67

Luoddačujuhangalbbain, mat čujuhit hálldašanguovllu siskkobeale suohkaniid báikkiide, lea stuorámus oassi namain merkejuvvon dušše fal dárogillii, oktii buot 174 báikenama. Dat lea 67 % dahje guokte goalmádasoasi galbbain adnojuvvon namain. Dán nammajoavkkus leat máŋga dakkár nama, maid sámeigela buohtalasnamat leat juo mearriduvvon báikenammalága mielde nugo omd. namat *Kolvik ~ Sarvvesvuotna* Porsáŋggus ja *Høyholmen ~ Suoidnesuolu* Deanus. Luoddačujuhangalbbaid nammaanus eai leat dattetge váldon vuhtii sámeigela buohtalasnamat, ja danin báikenammalága ja galbanormála njuolggadusat eai leat čuvvojuvvon.

Gáivuona suohkanis leat buot luoddačujuhangalbbain dušše fal dárogiel namat, oktii buot 54 nama. Ii ovttage galbbas leat váldojuvvon vuhtii sámeigela buohtalasnamma. Nugo kapihtalis 5.4.3 čilgejuvvui, de Gáivuona suohkanis lea dušše fal okta dábálaš báikenammagalba guovtti gillii, namalassii nammabárra *Olmmáivággi ~ Manndalen*. Luoddačujuhangalbbain ii dátge sámi namma leat vel dássái dohkkehuvvon almmolaš atnui.

Unjárgga gielddasnai leat buot luoddačujuhangalbbaid namat ain dušše fal dárogillii, oktii buot 13 nama. Dán joavkkus leat buohtalasnamat, mat leat juo mearriduvvon báikenammalága mielde ja leat biddjon dábálaš báikenammagalbbaide eará suohkaniin, muhto luoddačujuhangalbbaide eai leat dakkár buohtalasnamat vel biddjon. Dákkár namat leat omd. *Deanušaldi ~ Tana bru* Deanus ja *Leavdnja ~ Lakselv ~ Lemmijoki* Porsáŋggus. Unjárgga gielddas lea galbejuvvon luoddačujuhanvugiin gilinamma *Karlebotn*. Gielda lea mearridan dán báikki sámi buohtalasnama *Stuorravuonna* čállinvuogi juo jagi 1995. Dát namma ii leat merkejuvvon vel makkárge galbii buohtalagaid *Karlebotn*-namain.

Deanu, Porsáŋgu ja Kárášjoga gielddain leat luoddačujuhangalbbat, main leat namat juogo sámegillii, sámegillii ja dárogillii dahje dušše dárogillii. Porsáŋgu gielddas leat 88 % luoddačujuhangalbbaid báikenamain ain dušše fal dárogillii, oktii buot 54 nama. Dán joavkkus leat maiddái namat, maid čállinvugiid Porsáŋgu gielda lea mearridan sámegilliinai juo 1990-logu álggus, nugo omd. *Snekkernes ~ Snihkkárnjárga* (1993), *Sandvik ~ Njárga* (1994) ja *Kolvik ~ Sarvvesvuotna* (1994). Sámi buohtalasnamat eai leat váldojuvvon vuhtii luoddačujuhangalbbain, vaikko čállinvuogit leat báikenammalága mielde mearriduvvon juo 20 jagi dassái. Áidna namma, mii Porsáŋggus lea guovtti gillii merkejuvvon luoddačujuhangalbbain, lea nammabárra *Karasjok ~ Kárášjohka*. Dat lea golmma galbbas, mii lea 5 % galbbain. Dárogiel namma lea merkejuvvon bajimussii dain galbbain ja danin namaid ortnet ii čuovo báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3

iige galbanormála njuolggadusaid. Porsáŋgu gielddas leat luoddačujuhangalbbaid namain 7 % sámegillii. Geavadis dat lea dušše fal ovtta giláža namma *Suovdi*, mii lea njealji galbbas. Dán gilis lea namma dušše fal sámegillii ja danin luoddačujuhangalbba namma sáhttá leat dušše sámegillii.

Porsáŋgu gielddas lea maiddái luoddačujuhangalba, mas lea nammahápmi *Igeldas*. Dán analysas nammahápmi lea dulkojuvvon dárogielas adnojuvvon namman daningo sámegiela rievttes nammahápmi lea *Ikkaldas*. Lea čielggas, ahte jura luoddagalbbas adnojuvvon cállinvuohki *Igeldas* lea áiggi mielde leamaš doarjjan sajáidahttime addo dan nammahámi dárogiela atnui. Porsáŋgu gielda lea lagi 1993 mearridan, ahte giláža namat leat dárogillii *Igeldas* ja sámegillii *Ikkaldas*. Sámi namma ii leat 20 jagis vel válđojuvvon vuhtii luoddačujuhangalbba nammaanus.

Deanu gielddas lea guđa galbbas dušše sámi namma, mii lea 11 % buot dán joavkku galbbain. Namma *Kárášjohka* lea guovtti galbbas ja namma *Gárgogeahči* lea njelljii galbejuvvon. Muđuid lea Deanu gielddas ain stuorámus oassi, 61 % dahje 35 nama hálldašanguovllu luoddačujuhangalbbain dušše fal dárogillii. 16 nama dahje 28 % namain leat guovtti gillii, sihke sáme- ja dárogillii. Lea mearkkašahti, ahte Guovdageainnu suohkanis leat 12 galbbas (28 %) namma dušše fal dárogillii. Ovcci galbba báikenamma čujuha sámegiela hálldašanguovllu suohkaniid guovddáš giliide, *Kautokeino* 5 galbbas ja *Karasjok* 4 galbbas. Dáid giliid dárogiel namaide leat mearriduvvon álgoálgošaš sámegiel namat *Guovdageaidnu* ja *Kárášjohka* juo ovdal go báikenammaláhka bođii fápmui. Gilinamma *Guovdageaidnu* lea dohkkehuvvon virggálažjan juo lagi 1979 ja namma *Kárášjohka* lagi 1989. Dát sámi namat eai leat velge (jagi 2013) váldon systemáhtalaččat vuhtii luoddačujuhangalbbain.

Guovdageainnu suohkanis juohkásit dán joavkku luoddačujuhangalbat nu, ahte galbbaid báikenamat leat merkejuvvon juogo dušše sámegillii dahje dušše dárogillii. Dakkár luoddačujuhangalbat, main livčče buohtalas sáme- ja dárogiel namat nugo omd. *Kárášjohka ~ Karasjok*, eai Guovdageainnu suohkanis vel leat.

Sihke Kárášjogas ja Guovdageainnus leat eanemustá galbbat, mat čujuhit dakkár giliide, main lea namma dušše fal sámegillii nugo omd. *Vullošnjárga* Kárášjogas ja *Čunovuohppi* Guovdageainnus. Kárášjoga gielddas leat 24 nama sámegillii ja dat lea 63 % galbbain. Guovdageainnu suohkana luoddačujuhangalbbain lea oktii buot 28 galbbas dahje 70 % galbbain namma dušše sámegillii. Dáid galbbaid giellaatnu addá rievttes gova sámi báikenamaid anus dain sámi suohkaniin, go

gilážiid namat leat álgoálggus jura sámegillii ja dáidda báikkiide eai oba leatge buohtalasnamat eará gillii.

Mánga dain namain leat mearriduvvon rievttes sámeigela čállinvugiin juo ovdal go báikenammaláhka bodii fápmui. Jagi 1984 Kulturdepartemeanta mearridii Sis-Finnmárkkus muhtin gilážiid namaid čállinvugiid riekta davvisámegillii, nugo omd. *Gárggoluoppal* ja *Goaskinnjavvi* (Kulturdep. 1984). Dát Kulturdeparte-meantta mearridan sámi gilinamaid čállinvuogit, mat biddjojuvvojedje dađistaga 1980-logus johtolatgalbbaide, leat áidna dákkár luoddačujuhangalbbat olles sámi guovllus Norggas, main sámi báikenamat leat rievttes čállinvugiin merkejuvvon galbbaide ovdal go báikenammaláhka bodii fápmui.

Tabealla 5.6 Luoddačujuhangalbaid namat dakkár báikkiide, mat leat sámeigela hálldašanguovllu olggobealde

	Dáru/kveana		Dáru	
	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			37	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune			9	100
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune			7	100
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			32	100
Deanu gielda/ Tana kommune			54	100
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	4	24	13	76
Oktii buot	4	3	152	97

Dán joavkku luoddačujuhangalbbaide leat čállojuvvon dárogillii 152 nama oktii buot 156 namas. Dat lea 97 % dán joavkku báikenamain. Lea hui mearkkašahti, ahte buot eará suohkaniin earret Unjárggas, leat visot sámi hálldašanguovllu olggobeale báikkiid namat luoddačujuhangalbbain aivve fal dárogillii.

Unjárgga gielddas lea okta nammabárra dohkkehuvvon luoddačujuhangalbbaide guovtti gillii. Dát namma čujuha gillái Mátta-Várjjaga gielddas, ja gili namma lea merkejuvvon galbii dárogillii *Bugøynes* ja kveanagillii *Pykeijä*. Nugo kapihtalis 5.2.4 namuhuvvui, de galbanormála njuolggadusaid mielde luoddačujuhangalbbain sáhttá atnit guokte nama (Trafikkskilt 2012a, 57). Dán gili sámeigel namma lea *Buodggát*, muhto Mátta-Várjjaga gielda ii leat vel mearridan dán sámi nama čállinvuogi virggálažjan.

Dán galbajoavkku báikenamain leat dakkár namat sámeigela hálldašanguovllu olggobealde, maidda leat juo mearriduvvon sámeigel buohtalasnamat, nugo omd.

Čáhcesuolu (mearr. 1993) ja Áltá (mearr. 2005). Dát namat eai leat váldon vuhtii luoddačujuhangalbbaid giellaanus. Suohkaniid dábálaš báikenammagalbbain dát seammá sámi buohtalasnamat leat gal juo mielde.

Dán joavkku galbbain lea maiddái namma *Kirkenes*, masa lea báikenammalága mielde evttohuvvon sámi ja kveana buohtalasnamma juo 1990-logus. Mátta-Várjjaga gielda ii leat vel dássáige mearridan daid árbevirolaš buohtalasnamaid. Dan sajis gávpoga dárogiel namma *Kirkenes* lea čállojuvvon kyrillalaš alfabehtain Mátta-Várjjaga gielddas.

Govva 10. 2000-logu álggus biddjon luoddačujuhangalbbat Mátta-Várjjaga gielddas.

Gova 10 galbbat eai gula dán dutkamuša analysaoassái, daningo dát galbbat leat Mátta-Várjjaga gielddas. Dát govva lea dattetge ovdamearkan, mo báikenammaláhka rihkkojuvvo. Deanu gielda lea mearridan juo 1990-logus *Tana bru* buohtalas sámi namman *Deanušaldi*, muhto namma ii leat dohkkehuvvon dás mielde luoddačujuheapmái. Kyrillalaš alfabehtain čállojuvvon *Kirkenes*-namma lea dohkkehuvvon galbii, vaikko dasa ii leat makkárge vuodđu báikenammalágas. Luoddaeiseválddiid rávvehusain leat oppalaš rávvagat, mo sáhttá čujuhit báikkiide, mat leat eará riikkain (Trafikkskilt 2012a, 57).

Rávvehusain namuhuvvojit maiddái Ruošša beale báikkit ná:

For visning til russiske mål skal skiltelementet vise stedsnavnet med både latinske og kyrilliske skrifttegn.

Gova 10 vuolit galbba báiki, *Girkonjárga*, lea Norgga bealde Mátta-Várjjaga gielddas, iige dat galba čujut Ruošša beallái. Danin dán galbbas lea galbanormála njuolggadus boastut dulkojuvpon. Dákkár galben rihkku báikenammalága, daningo guovllu árbevirolaš gielat eai leat dohkkehuvvon galbbaide, muhto baicce nama merken kyrillalaš alfabehtain lea vuoruhuvpon. Dát ovdamearka čájeha, mo fylkka luoddaeiseválddit ovttas ovttaskas suohkaniin sáhttet rihkkut sihke sámelága giellanjuolggadusaid ja báikenammalága.

Luoddačujuhangalbaide gullá maiddái čuovvovaš galbajoavku, mas leat mielde dakkár báikenamat, mat čujuhit Davvi-Supmii.

Tabealla 5.7 Luoddačujuhangalbat Suoma beale báikkiide

	Sámi/ suoma		Suoma/ sámi		Suoma	
	N	%	N	%	N	%
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	2	100				
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune			4	100		
Deanu gielda/ Tana kommune	15	100				
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	3	75			1	25
Oktii buot	20	80	4	16	1	4

Kárášjoga, Deanu, Guovdageainnu ja Unjárgga gielddas leat 25 luoddačujuhangalbba, mat čujuhit stuorábuš báikkiide Davvi-Suomas. Galbbaid nammaatnu čájeha, ahte fylkka luoddaeiseválldit leat eanaš háviid dohkkehan maiddái sámi namaid luoddačujuhangalbbaide. Dát lea galbanormála njuolggadusaid mielde daningo rávan lea atnit daid čállinvugiid, mat adnojuvvoyit dan riikkas, gosa galbbat čujuhit (Trafikkskilt 2012a, 57):

For vegvisning til mål i andre land skal vedkommende lands skrivemåte benyttes for de aktuelle stedsnavn, hvis ikke annet er fastsatt i visningslista.

Dán joavkku luoddačujuhangalbaid báikkit leat sámiid ruovttuguovllus Suomas, ja danin dain báikkiin leat virggálaš namat sihke sámegillii ja suomagillii (Sámi giellaláhka 2003). Suoma beale báikkit, mat leat Norgga beale galbbain, leat davvisáme- ja suomagillii *Eanodat ~ Enontekiö, Ohcejohka ~ Utsjoki, Avvil ~ Ivalo*. Ovtta galbbas Kárášjoga gielddas lea *Ivalo* buohtalasnamman anáraš namma *Avveel* iige davvisámegiel namma *Avvil*, mii livččii vuorddehahtti daningo galbbat leat Norgga bealde davvisámeigela guovllus.

Deanus, Guovdageainnus ja Unjárggas leat Suoma beale namat čállojuvvon báikenammalága váldonjuolggadusa mielde nu, ahte sámegiel namma lea vuosttažin ja dasto suomagiel namma. Kárášjoga gieldda luoddačujuhangalbbain lea dattetge eará ortnet, daningo suomagiel namma lea čállojuvvon bajimussii ja dasto sámi namma. Unjárgga gielddas lea nammabárra *Avvil ~ Ivalo*. Golmma galbbas lea goabbáge buohtalasamma mielde, muhto ovttä galbbas lea dušše suomagiel namma *Ivalo* merkejuvvon galbii.

Olles luoddačujuhangalbaid joavkku nammaanus lea ain stuora eahpesystemáhtalašvuhta. Dalle go báiki lea sámi hálddašanguovllu siskkobealde, de lea muhtumin sámi buohtalasamma dohkkehuvvon mielde galbii. Muhtumin fastten

sullasaš galbbain seammá buohtalasnamma ii leat váldon mielde. Danin luoddačujuhangalbbain ii leat vel oppanassiige systemáhtalaš vuohki, goas sámi báikenamma biddjo galbii ja goas ii, vaikko májgga nama čállinvuohki lea mearriduvvon juo 1990-logus. Dan lassin lea mearkkašan veara, ahte sámi hálldašanguovllu olggobeale báikkiide čujuheaddji galbbain váilot systemáhtalaččat sámi buohtalasnamat. Dakkár galbenvuohki lea báikenammalága vuostá, daningo dat láhka ii leat ráddjejuvvon guoskat dušše fal sámegiela hálldašanguovllu suohkaniidda.

Suoma beale báikkiid nammabárat leat áidna namat Norgga beale sámi hálldašanguovllu olggobealde, mat leat luoddačujuhangalbbain čállojuvvon guovtti gillii ja main lea sámegiela báikenammanai dohkkehuvvon galbii. Dát nammabárat čájehit čielgasit, ahte luoddaeiseválddit sáhttet atnit nammabáraid maiddái luoddačujuhangalbbain, muhto das fuolakeahttá Norgga beale báikkiid namat eai leat galbejuvvon guovtti gillii báikenammalága njuolggadusaid mielde. Dan lassin Norgga beale suohkanatge eai leat vel dohkkehan buot buohtalasnmaid, mat berrešedje dasto adnojuvvot luoddačujuhangalbbain.

5.4.5 Gaskačujuhangalbbat

Gaskačujuhangalbbaid analysas guorahallojuvvorit báikenamat golmma tabeallas seamma láhkai go luoddačujuhangalbbainnai. Tabeallaid juohku čuovvu maiddái seammá málle go luoddačujuhangalbbaid tabeallain.

Tabealla 5.8 Gaskačujuhangalbbat báikkiide, mat leat sámegiela hálldašanguovllus

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru/ sámi		Dáru	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune							1	100
Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune	22	48					24	52
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	4	11	7	18			27	71
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					1	5	18	95
Deanu gielda/ Tana kommune	1	2	10	19			41	79
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune			1	25			3	75
Oktii buot	27	17	18	11	1	1	114	71

Gáivuona suohkanis lea okta gaskačujuhangalba, man báiki lea sámeigela hálldašanguovllus. Dát leat *Olderdalen*, mii lea Gáivuona suohkanis. Galba lea dušše dárogillii. Gáivuona gaskačujuhangalbbain eai leat hálldašanguovllu eará suohkaniid namat mielde daningo dat suohkan lea geográfalaččat sierra viđa eará suohkanis, mat gullet dán analysii.

Porsáŋgu lea nubbi gielda, gos ii leat oktage gaskačujuhangalba, mas sámi hálldašanguovllu báikenamma livččii adnojuvvon guovtti gillii riekta báikenammalága mielde. Ovtta galbbas lea nammabárra *Karasjok ~ Kárášjohka*, muhto namaid ortnet ii čuovo báikenammalága láhkaásahusaid váldon-njuolggadusa iige galbanormálage. Porsáŋgu gielddas lea maiddái gaskačujuhangalba, mas lea dušše dárogiel namma *Karasjok*.

Porsáŋgu gielddas lea guovddášgili namma *Lakselv* merkejuvvon 14 gaskačujuhangalbii. Dán gilinamas leat juo 1990-logus mearriduvvon golmma gillii virggálaš namat, muhto ain, 20 lagi nammamearrádusa maŋnjá, lea dušše dárogiel namma anus gaskačujuhangalbbain.

Lea mearkkašahti, ahte gaskačujuhangalbbain leat sámi guovllu guovddáš giliid báikenamat nugo *Guovdageaidnu* ja *Kárášjohka* hui eahpesystemáhtalaš vuogi mielde váldon vuhtii galbemis. Eanaš háviid leat dáid giliid dárogiel namat *Kautokeino* ja *Karasjok* adnojuvvon gaskačujuhangalbbain.

Guovdageainnu suohkanis lea namma *Karasjok* adnojuvvon 5 gaskačujuhangalbbas. Maiddái gilinamma *Kautokeino* lea ain dušše dárogillii 18 galbbas. Kárášjoga gielddas leat namat adnojuvvon eahpesystemáhtalaččat ná: namma *Karasjok* lea 9 gaskačujuhangalbbas ja nammabárra *Kárášjohka ~ Karasjok* lea 4 galbbas. Nugo ovddabealde juo namuhuvvui, Porsáŋgu gielddas lea namaid ortnetges nuppe gežiid *Karasjok ~ Kárášjohka*, mii lea ovtta gaskačujuhangalbbas.

Guovdageainnu suohkanis leat oktii buot 22 nama dahje 48 % dán joavkku namain, mat leat merkejuvvon gaskačujuhangalbaide sámegillii. Lea dehálaš fuomáshit, ahte galbbaide leat merkejuvvon golbma báikki, namalassii *Gievdneguoika*, *Šuoššjávri* ja *Biedjovággi*. Namma *Šuoššjávri* lea čállojuvvon njelljii Kárášjoga gielddas gaskačujuhangalbaide.

Deanu gielddas lea 41 gaskačujuhangalbbas báikenamma merkejuvvon dárogillii. Dat lea 79 % dahje measta njeallje viđadasoasi dán joavkku galbbain. Gosii ovtta

viđadasoasis, namalassii 19 % galbbain dahje 10 galbbas leat báikenamat merkejuvvon guovtti gillii. Ovtta galbbas lea namma sámegillii.

Deanu gielddas lea mearkkašan veara, ahte buohtalas báikenamat leat adnojuvvon erenoamáš eahpesystemáhtalaččat: 21 galbbas lea namma *Tanabru*, muhto 4 galbbas guovtti gillii *Deanušaldi* ~ *Tanabru*. 5 galbbas lea nammabárra *Kárásjohka* ~ *Karasjok*, ja 9 galbbasges lea namma dušše fal dárogillii *Karasjok*. Sihke *Deanušaldi* ja *Kárásjohka* leat mearriduvvon buohtalasnamat, muhto luoddaeiseválddit eai leat váldán vuhtii buohtalasnamiid oppanassiige konsekveanta vuogi mielde. Deanu gieldda gaskačujuhangalbbain lea maiddái báikenamma *Levajok* oktii buot 8 galbbas. Gielda lea mearridan juo jagi 1994 gilážii maiddái álgoálgošaš sámegiela nama *Leavvajohka*. Dábálaš báikenammagalbbas gal lea dán báikki namma *Leavvajohka* čállon riekta, muhto gaskačujuhangalbbain atnet luoddaeiseválddit ain dušše fal boares dáruiduhhton nammahámi.

Tabealla 5.9 Gaskačujuhangalbbat báikkiide, mat leat sámegiela hálldašanguovllu olggobealde

	Dáru	
	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune	12	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	9	100
Kárásjoga gielda/ Karasjok kommune	7	100
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	56	100
Deanu gielda/ Tana kommune	38	100
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	22	100
Oktii buot	144	100

Sámi hálldašanguovllu guđa suohkanis leat gaskačujuhangalbbain oktii buot 144 báikenama, mat čujuhit báikkiide sámegiela hálldašanguovllu olggobealde. Buot dát namat leat merkejuvvon dárogillii. Galbbain ii leat obanassiige váldojuvvon vuhtii, ahte báikenammaláhka guoská maiddái sámegiela hálldašanguovllu olggobeale suohkaniidda. Sámi buohtalasnamat berrešedje váldojuvvot vuhtii maiddái dákkár galbbain. Dán joavkku galbbain leat báikenamat nugo *Vadsø*, *Alta* ja *Skibotn*, ja daidda namaide leat juo mearriduvvon sámi buohtalasnamat (gc. kapihtala 5.4.4). Dan lassin galbbain leat máŋga nama, maidda suohkanat eai leat vel mearridan sámegiela čállinvugiid, nugo omd. *Kirkenes* ja *Ifford*.

Guovdageainnu suohkanis leat golbma gaskačujuhangalbba, main ii leat báikenamma muhto dárogiel tearbma *Riksgrensen*. Dát galbbat eai leat mielde 5.9 tabealla loguin, daningo galbbain ii leat báikenamma. Mearkkašahtti lea, ahte galbbain adnon tearbma lea dušše dárogillii eaige sámelága giellanjuolggadusat leat váldon vuhtii.

Tabealla 5.10 Gaskačujuhangalbbat Suoma beale báikkiide

	Sámi/suoma		Suoma	
	N	oassi	N	oassi
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune			4	4/4
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune			2	2/2
Deanu gielda/ Tana kommune	6	6/7	1	1/7
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	1	1/1		
Oktii buot	7	7/14	7	7/14

Gaskačujuhangalbbain, maid namat čujuhit Suoma beallái, leat bealli namain (7 nama) čállojuvvon sáme- ja suomagillii ja bealli namain (7 nama) leat merkejuvvon suomagillii. Dat namat, mat leat dušše suomagillii, leat dattetge dakkárat, maidda leat buotalasnamat sámegillii ja mat leat Suoma bealde virggálaš anus maiddái sámegillii, nugo omd. *Gáregasnjárga ~ Karigasniemi* dahje *Avvil ~ Ivalo*. Norgga beale galbbain leat buotalasnamat nugo omd. *Avvil ~ Ivalo* muhtumin adnojuvvon galbbain, muhto eai systemáhtalaččat.

Nugo kapihtalis 5.4.4 tabealla 5.7 analysas čájehuvvui, de luoddačujuhangalbbain leat sáme- ja suomagiel namat adnojuvvon juo oalle systemáhtalaččat. Gaskačujuhangalbbain eai leat nammabárat vel konsekveanta váldon vuhtii. Suoma bealde čuvvojuvvo sámi giellaláhka systemáhtalaččat almmolaš luoddagalbemis (gč. omd. Helander 2013a). Danin Norgga bealdenai berrejít Davvi-Supmii čujuheaddji báikenamat merkejuvvot seamma láhkai go mo dat adnojuvvojit Suoma bealde, namalassii goappáge gillii (vrd. maiddái Trafikkskilt 2012a, 57).

5.4.6 Bálvalusgalbbat

Bálvalusgalbbaid joavkkus guorahallojuvvojit sihke galbbat, main leat báikenamat ja galbbat, main leat tearpmat. Fitnodagaid namat leat čuldojuvvon eret analysas nugo juo kapihtalis 5.3 lea čilgejuvvon.

Tabealla 5.11 Bálvalusgalbbaid báikenamat

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru		Eangals	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			2	50	2	50		
Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune	12	75	4	25				
Kárásjoga gielda/ Karasjok kommune	2	25	4	50	2	25		
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni							21	88
Deanu gielda/ Tana kommune	2	15			11	85	3	12
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	6	35	6	35	5	30		
Oktii buot	22	27	16	19	41	50	3	4

Bálvalusgalbbain lea 22 galbbas sámegiel báikenamma. Dat lea badjelaš okta njealjádasoassi dahje 27 % galbbain. Dat galbbat leat Guovdageainnus, Kárásjogas, Deanus ja Unjárggas nugo omd. *Ássebákti* Kárásjogas. Dáin namain eai leat buohtalasnamat dáro- dahje kveanagillii.

16 galbbas, mii lea 19 % namain, lea sihke sáme- ja dárogiel namma mielde. Dalle go báikkis lea maiddái dárogiel namma, de sámi báikenamma ii leat álo dohkkehuvvon mielde buohtalasnamman. Dat mearkkaša, ahte luoddaeiseválddit eai čuovo dán joavkkusge konsekveanta nammaanu, muhto erohusat orrot dás manname suohkaniid mielde. Guovttagielat namat leat bálvalusgalbbain Gáivuonas, Guovdageainnus, Kárásjogas ja Unjárggas. Gáivuona galbbain lea rievtti mielde ásahusa namma, mii lea galbejuvvon guovtti gillii. Deanu ja Porsáŋggu gieldaid bálvalusgalbbain eai leat váldon sámi buohtalasnamat mielde, vaikko namat livče muđuid anus guovtti gillii nugo omd. *Rávttošvuopmi ~ Stabbursdalen ja Vuollegeavvynis ~ Storfosson.*

Deanu gielddas leat báikenamat dárogillii 85 % galbbain ja Porsáŋggus lea 88 % namain dárogillii. Dáid suohkaniid bálvalusgalbbaid nammaválljemis eai leat dan dihte čuvvojuvvon báikenammalága ja galbanormála njuolggadusat. Porsáŋggu gielddas lea golmma galbbas namma *Silfar Canyon*. Dát namma lea ráhkaduvvon turisttaid váste eangalsgillii. Guovllu gielat eai leat dán galbbas obanassiige váldon vuhtii.

Tabealla 5.12 Bálvalusgalbbaid tearpmat

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru	
	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune					2	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	4	50			4	50
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune			4	50	4	50
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					6	100
Deanu gielda/ Tana kommune					18	100
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune					9	100
Oktii buot	4	8	4	8	43	84

Bálvalusgalbbaid tearbmaatnu lea eanaš dušše dárogillii sámegiela hálldašanguovllu suohkaniin, daningo 43 tearpmat 51 tearpmas leat dárogillii. Dat lea 84 % dán galbajoavkku tearbmaanus. Guovdageainnu suohkanis lea njealji galbbas giellan sámegiella, mii vástida 8 % bálvalusgalbbain. Kárášjoga gielddas leat njealji galbbas buohtalagaid sáme- ja dárogiella. Dat mearkkaša, ahte easkka 8 % bálvalusgalbbain lea sihke sáme- ja dárogiella váldon vuhtii galbbaid tearbmaanus.

Dutkanguovllus leat ain suohkaniid mielde erohusat dađi mielde, makkár sámegiel tearpmat leat váldon atnui bálvalusgalbbain ja leago sámegiella dohkkehuvvon dan galbajoavkkus buohtalagaid dárogielain vai ii. Kárášjoga gielddas leat bálvalusgalbbat, main tearpmat leat biddjon sihke sáme- ja dárogillii, nugo omd. *kulturmuitut ~ kulturminner* (gč. gova 2). Seammá tearbma Unjárgga bálvalusgalbbain lea merkejuvvon dušše dárogillii. Kárášjoga gielddas lea maiddái *sámi musea ~ samisk museum* čállojuvvon bálvalusgalbbaide guovtigillii. Eará suohkaniid sullasaš galbbain lea adnon dárogiel tearbma *museum* iige sámegiel tearbma *musea* leat váldon mielde. Dát ovdamearkkat čájehit, ahte bálvalusgalbbaid tearbmaanus eai čuvvojuvvo sámelága giellanjuolggadusat vel systemáhtalaččat.

5.4.7 Ii-geográfalaš galbbat

Dán analysas leat ráddjen guorahallat ii-geográfalaš galbbain dušše tearpmaid giellaanu. Maiddái ii-geográfalaš galbbain berre váldit vuhtii sámelága giellantuolggadusaid § 3–2 sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin.

Tabealla 5.13 Ii-geográfalaš galbbaid tearbmaatnu

	Sámi		Sámi/ dáru		Suoma/ dáru/ eangl		Sámi/ eangl		Dáru	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune									16	100
Guovdageainnu suohkan Kautokeino kommune			7	16					36	84
Kárásjoga gielda/ Karasjok kommune	2	7	8	28					19	65
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni									38	100
Deanu gielda/ Tana kommune			4	8	2	4	4	8	41	80
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune									11	100
Oktii buot	2	1	19	10	2	1	4	2	161	86

Ii-geográfalaš galbbain leat tearpmat adnojuvvon ain eanemustá dárogillii sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin, 86 % dahje 161 galbbas. Tearpmat nugo omd. *taxi* ja *radio* adnojuvvojit olu gielain eaige dat leat rievtti mielde dušše dárogiel tearpmat, muhto buorebutge riikkaidgaskasaš tearpmat. Go galbbain leat dárogiel tearpmat nugo omd. *vegkirke*, *eldresenter* ja *idrettsplass*, de sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin galggaše sámelága giellantuolggadusaid mielde váldit vuhtii maiddái sámegielat tearbmaanu.

Dán galbajoavkku áidna tearbma, mii lea galbejuvvon dušše sámegillii, lea *golfsána* Kárásjoga gielddas (7 %). Guovdageainnu, Kárásjoga ja Deanu gielddain leat muhtin ovdamearkkat das, ahte tearbmaatnu lea dohkkehuvvon muhtumin guovtta gillii ii-geográfalaš galbbaide. Kárásjoga gielddas leat tearpmat nugo *rádddeviessu ~ rádhhus*, *apotehka ~ apotek* ja *kulturmuittut ~ kulturminner*. Guovdageainnu suohkanis lea guovtta gillii omd. *boazonjuovahat ~ reinslakteri*.

Guovttagielat galbbaid oassi ii leat go vuos 10 % galbbaid tearbmaanus. Nugo tabealla čájeha, de ii-geográfalaš galbbaid giela válljemis leat erohusat suohkaniid mielde, daningo Gáivuona suohkanis ja Porsáŋggu ja Unjárgga gielddain ii leat

dain galbbain vel váldon vuhtii sámegiel tearbmaatnu. Unjárgga gielddas lea guovtti ii-geográfalaš galbbas nammabárra *Enarestien* ~ *Anarášmáđii*, muhto danin go dát leat báikenamat, de dat eai leat tabealla loguin mielde. Unjárgga gieldda ii-geográfalaš galbbain eai leat sámegiel tearpmat vel váldojuvvon atnui. Danin lea dilli ain nu, ahte sámelága giellantuolggadusat eai leat vel mangeláhkai systemáhtalaččat válton vuhtii sámeigela hálldašanguovllu suohkaniid ii-geográfalaš galbbain.

5.4.8 Diehtotávvalat

Diehtotávvaliid tabeallas eai leat Gáivuona suohkan ja Unjárgga gielda mielde, daningo dain suohkaniin eai leat diehtotávvalat.

Tabealla 5.14 Diehtotávvalat

	Dáru/ suoma		Dáru/ eaŋgals/ ruošša		Dáru/ eaŋgals/ duiskka/ suoma		Dáru	
	N	oassi	N	oassi	N	oassi	N	oassi
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune					3	3/3		
Kárásjoga gielda/ Karasjok kommune	1	1/2			1	1/2		
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			4	4/6			2	2/6
Deanu gielda/ Tana Kommune	4	4/8			2	2/8	2	2/8
Oktii buot	5	5/19	4	4/19	6	6/19	4	4/19

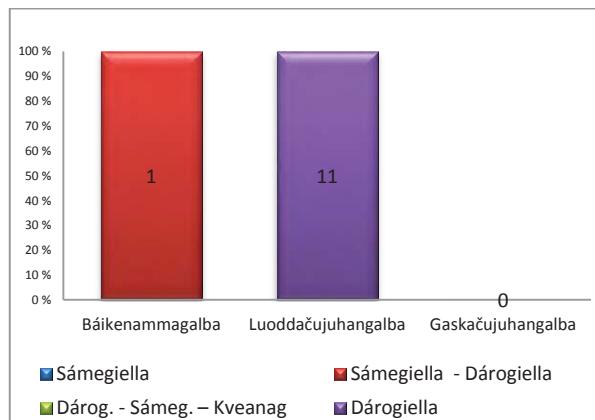
Dutkanguovllu suohkaniin leat oktii buot 19 diehtotávvala. Ii ovttage diehtotávvalis leat diehtu čállojuvvon sámegillii, mii mearkkaša, ahte sámelága giellantuolggadusaid § 3–2 giellagáibádus ii leat válton vuhtii. Mearkkašan veara leat diehtotávvalat Kárásjoga ja Deanu gielddas, mat leat riikkaráji lahka. Dain galbbain lea diehtu Suoma ja Norgga ráji tuollostašuvnnaid birra, ja nu dát diehtu guoská sihke Norgga ja Suoma beale olbmuide. Sihke Norggas ja Suomas lea fámus sámi giellaláhka, muhto ii dainge galbbain leat diehtu biddjon sámegillii.

5.4.9 Sámi báikenamaid atnu dábálaš báikenamma-, luodda- ja gaskačujuhangalbbain

Dán kapihtalis buohtastahttojuvvo, mo sámeigela hálldašanguovllu guđasuohkana guovddášgiliid namat leat galbejuvvon golmma galbajoavkkus: dábálaš báikenamma-, luoddačujuhan- ja gaskačujuhangalbbain. Dán oasi analysisii leat válljejuvvon Romssa fylkkas *Olmmáivággi ~ Manndalen* ja Finnmárkkus *Guovdageaidnu ~ Kautokeino, Kárášjohka ~ Karasjok, Lakselv ~ Leavdnja ~ Lemmijoki, Deanušaldi ~ Tana bru ja Vuonnaabhta ~ Varangerbotn.*

**Govus 5.1 Johtolatgalbbat sámeigela hálldašanguovllu guđa suohkanis.
Ovdamearkan leat suohkaniid guovddáš giliid namat.**

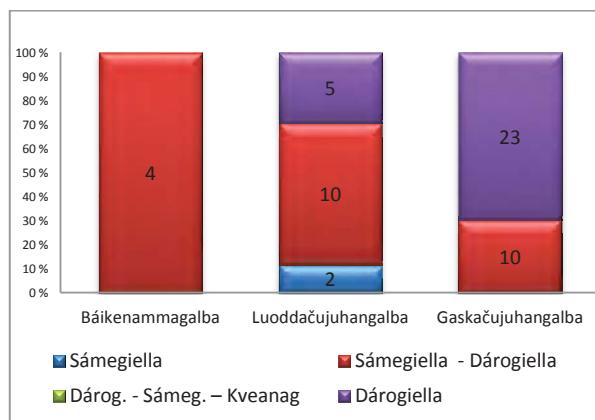
Olmmáivággi – Manndalen

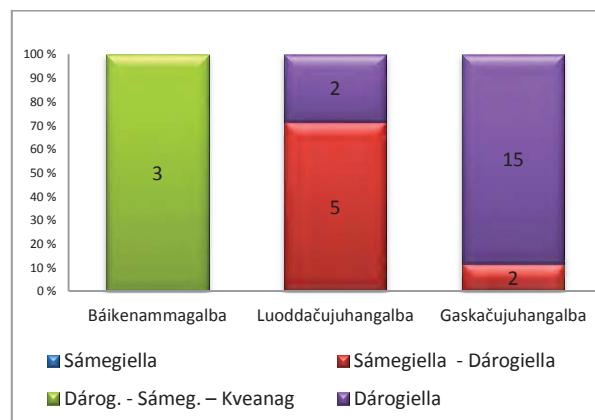
Guovdageaidnu – Kautokeino

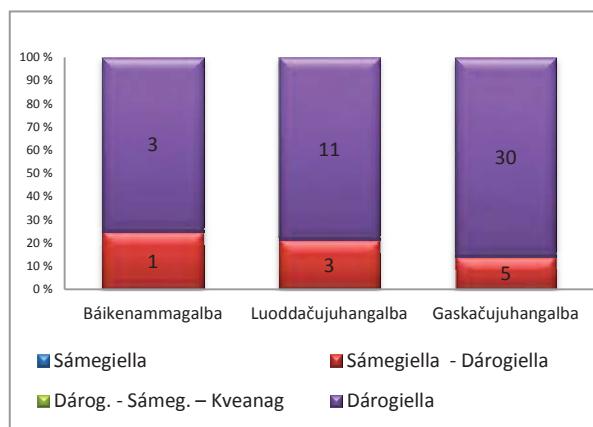
Kárášjohka – Karasjok

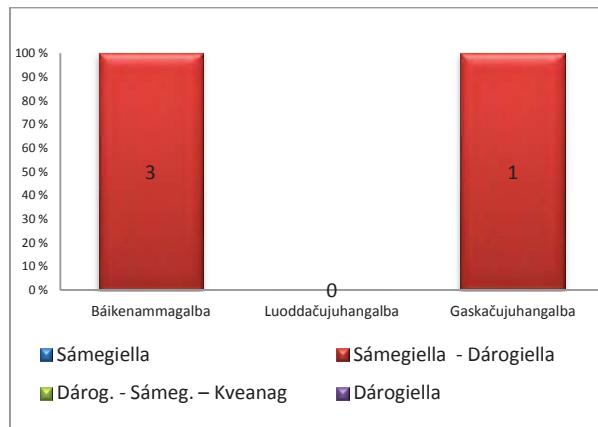
Leavdnja – Lakselv – Lemmijoki

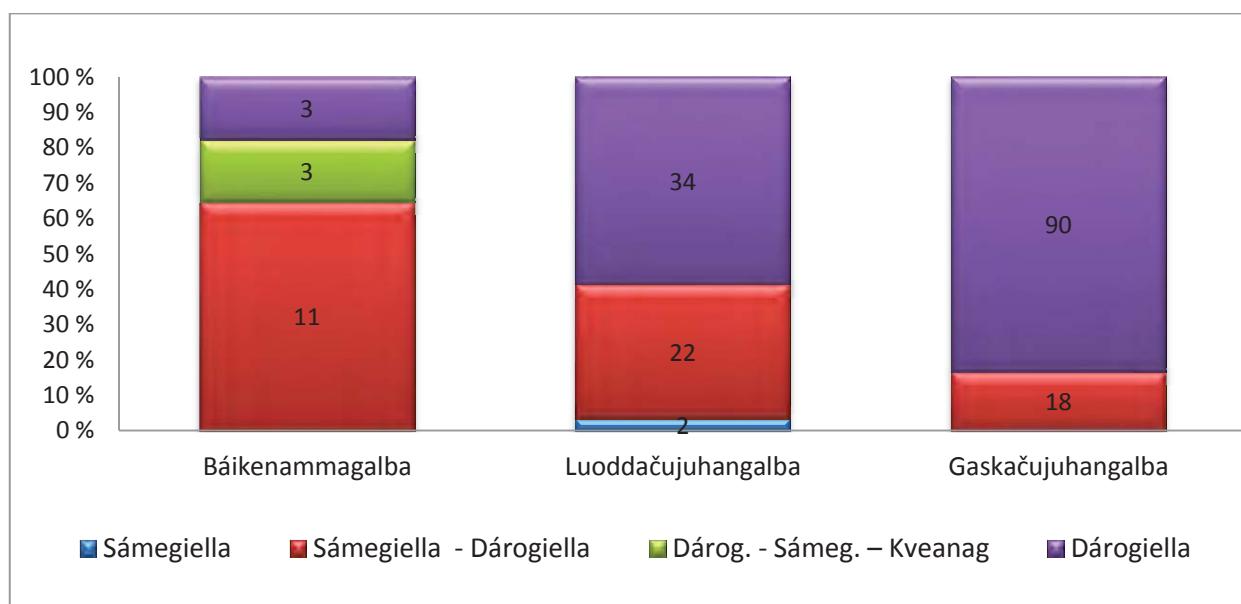
Deanušaldi – Tana bru

Vuonnabahta – Varangerbotn

Oktii buot sámielia hálldašanguovllu guđa suohkanis

Ovttaskas nammabáraid analysa čájeha, ahte *Kárásjohka* lea áidna namma, mii lea dušše sámegillii galbejuvvon guovtti luoddačujuhangalbbas. Muđuid leat buot eará namat adnojuvvon juogo buohtasnamman, dahje dušše fal dárogiel namma lea adnojuvvon galbbas.

Go buohtastahttá dán govvosa dábálaš báikenamma-, luoddačujuhan- ja gaskačujuhangalbbaid, de sámi namaid mearri dađistaga unnu luodda- ja gaskačujuhangalbbain. Dábálaš báikenammagallbain lea sámeiel buohtasnamma 11 guovttagielat ja 3 golmmagielat galbbas. Dat lea 80 % dán nammajoavkku dábálaš báikenammagallbain. Áidna namma, mii ii leat systemáhtalaččat dábálaš báikenammagallbass, lea *Deanušaldi*, mii lea vel golmma galbbas dušše dárogillii.

Romssa bealde lea gal dábálaš báikenammagalbbas 100 % guovtti gillii, muhto dás lea sáhka dušše ovta galbbas, masa lea biddjon namma *Olmmáivággi* ~ *Manndalen* báikenammalága mielde guovtti gillii.

Luoddačujuhangalbbain lea sámi buohtalasnamma mielde sullii 40 % galbbain, namalassii 24 galbbas oktii buot 58 galbbas. Romssa fylkkas fas luoddačujuhangalbbain lea 100 % nammaatnu dušše fal dárogillii. Geavadis dat mearkkaša, ahte namma *Manndalen* lea 11 luoddačujuhangalbbas, iige sámi buohtalasnamma *Olmmáivággi* leat dain galbbain váldojuvvon mielde. Ii ovttage gaskačujuhangalbbas leat Romssa fylkkas báikenamma guovtti gillii.

Nammabáraid dárogiel namma adnojuvvo áidna namman eanemustá gaskačujuhangalbbain, oktii buot 90 galbbas. Sáme- ja dárogillii leat namat merkejuvvon 18 geardde, mii lea badjelaš 10 % gaskačujuhangalbbaid mearis.

Lea mearkkašahhti, ahte omd. sámi namma *Guovdageaidnu* ii adnojuvvo ovttage gaskačujuhangalbbas, muhto dárogiel namma *Kautokeino* lea oktii buot 22 galbbas dán dutkanguovllus. Galbanormálas lea čielga ráva, ahte guovttegielat namat sáhttet adnojuvvot sihke luodda- ja gaskačujuhangalbbain (gč. kap. 5.2.4 ja maiddái Trafikkskilt 2012a, 57). Dát njuolggadus ii leat dattetge dássázii čuvvojuvvon systemáhtalaččat.

Govus 5.1 čájeha čielgasit, ahte vaikko dát sámi buohtalasnamat lea juo máŋga lagi dassái mearriduvvon, de dat illá váldojuvvojat virggálaš atnui, dahje ahte nammabáraid atnu ii leat Norgga beale Sámis vel lahkage systemáhtalaš.

5.5 Oktiigeassu: Mo luodda dás ovddosguvlui ?

Dán artihkkalis lea čájehuvvon, ahte vaikko sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjel 20 lagi, de sámegiela hálddašanguvlui gullevaš guđa suohkanis eai leat dát lábat vel systemáhtalaččat vuhtii váldojuvvon almmolaš johtolatgalbbain.

Sámelága giellanjuolggadusain § 3-2 celko, ahte diedáhusat, mat leat oaivvilduvvon juogo olles dahje oassái hálddašanguovllu álbmogis, galget leat sihke sáme- ja dárogillii (Sámeláhka 2008). Johtolatgalbbaid terminologija gullá dakkár dieđuide, mii lea guovllu álbmogii oaivvilduvvon, ja danin sámelága giellanjuolggadusaid berre váldit vuhtii maiddái johtolatgalbbaid giellaválljemis ja tearbmaanus. Analysa čájeha, ahte sámegiella dahje sámegielat tearpmat leat hui sporádalaččat váldon vuhtii johtolatgalbbain. Ii-geográfalaš galbbaid ja

bálvalusgalbbaid tearbmagiela válljemis leat erohusat suohkaniid mielde. Diehtotávvaliin ii leat sámegiella váldon vel vuhtii obanassiige.

Luoddaeiseválddiin vailot njuolggadusat, mo sámelága giellanjuolggadusat berrejít váldojuvvot vuhtii johtolatgalbbain, dalle go sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin adnojuvvoyit tearpmat dahje gielalaš dieđut. Galbanormálas leat namuhuvvon girje- ja ođđadárogiella, muhto ii sámegiella eaige sámelága giellanjuolggadusat (vrd. Trafikkskilt 2012b, 37).

Johtolatgalbbaid sámegiela terminologijabargu ii sáhte leat dušše ovttaskas suohkana ovddasvástádussan, muhto terminologalaš gažaldagat galget dárkkistuvvot ja guorahallojuvvot sámi giellaorgánain, vai almmolaš galbbain adnojuvvoyit normerejuvvon ja dohkkehuvvon sámegiel tearpmat. Galbanormálii berre dan dihte lasihit njuolggadusaid, mo sámegiella galgá váldojuvvot vuhtii sámegiela hálddašanguovllus ja ahte tearpmaid ja sámegiel dajaldagaid galget sámi giellaorgánat dárkkistit ja dohkkehit. Sámegiela vuhtiiváldin maiddái almmolaš galbemis lea oassi sámi álbmoga gielalaš vuogatvuodaid ollašuhttimis. Dan dihte almmolaš orgánaid geatnegasvuhta lea fuolahit, ahte maiddái dat giellaláhka čuvvojuvvo. Sámi báikenamaid virggálaš atnu lea regulerejuvvon báikenamma-lágas. Analysa čájeha, ahte dábálaš luoddagalbbain leat sámiid gielalaš rievttit dássázii ollašuvvan buoremusat, daningo ovtagielat sámi namaid ja buohtalanamaid leat dađistaga galbegoahztán.

Analysa čájeha dattetge, ahte sámi báikenamat eai adnojuvvo johtolatgalbbain vel systemáhtalačcat. Vaikko máŋggat galbbat leat biddjon maŋimuš 20 jagi áigge go báikenammaláhka lea leamaš fámus jagi 1991 rájes, de muhtumin leat sámi namat dohkkehuvvon mielde, nuppe vuoro fas seammalágan galbbain lea anus dušše dárogiel namma. Analysaguovllus leat maiddái erohusat suohkaniid mielde, daningo muhtumin nammabárra lea váldon vuhtii ovta suohkana galbbain, muhto ii nuppi suohkana seammalágan galbbain. Danin sámegiel báikenamaid anus leat ain eahpesystemáhtalašvuodat dan guđa suohkanis. Fylkkaid luoddaeiseválddiin orrot vailume buori siskkáldas rutiinnat, mo nannet johtolatgalbbaid giellaanu čuovvuma ja dárkkistami, daningo dálá dilli ii leat dohkálaš lágaid ulbmiliid ektui.

Lea čielggas, ahte ii sáhte vuordit, ahte go man nu báikenama čállinvuohki mearriduvvo, de dat galgášii dakkaviđe biddjot galbbaide. Lea dattetge gažaldat, man guhká dahje man galle jagi galgá vuordit ovdal go mearriduvvon čállinvuohki váldojuvvo vuhtii báikenamaid almmolaš anus. Báikenammaláhki

dárbbašuvvojít čielgasat njuolggadusat dan birra, makkár áiggis mearriduvvon cállinvuogit galget leat almmolaš anus.

Galbanormálas leat njuolggadusat, ahte báikenamaid galgá kontrolleret ovdal go ođđa galbbat biddjojuvvojít (Trafikkskilt 2012a, 56). Njuolggadusain čuožžu ná:

Ved all utskifting av gamle vegvisningsskilt og oppsetting av nye skilt skal det kontrolleres om skrivemåten av visningsmålene er i samsvar med reglene i stadnamnlova. Den viktigste kilden er Sentralt stedsnavnregister ved Statens kartverk.

Dát guorahallan lea čájehan, ahte luoddaeiseválldit eai čuovo álo dán njuolggadusa erenoamážit luodda- ja gaskačujuhangalbbaid giellaanus, daningo mearriduvvon sámi buohtasnamat eai biddjo álo ođđa galbbaide. Dat mearkkaša dan, ahte ođđa galbbat biddjojuvvojít báikenammalága njuolggadusaid vuostá. Sámi hálddašanguovllu suohkaniin leat manjimuš jagiid áigge ođastuvvon erenoamážit luodda- ja gaskačujuhangalbbat nugo gova 11 ovdamearkkat čájehit. Galbbain leat ain báikenamat dušše fal dárogillii.

Gova 11. 2000-logus ođastuvvon luodda- ja gaskačujuhangalbbat Guovdageainnus ja Kárášjogas.

Gova 11 galbbat čájehit, ahte juo 1990-logus mearriduvvon sámegiel báikenamaid cállinvuogit eai leat dohkkehuvvon galbbaide báikenammalága ja galbanormála njuolggadusaid mielde. Dát leat ovdamearkkat, mo báikenamma-láhka ja galbanormála eai čuvvojuvvo.

Báikenammalága láhkaásahusain § 7-4 celko, ahte jus lea praktikhalaš sivaid geažil earenoamáš váttis atnit máŋga nama, de sáhttá válljet namaid gaskkas dihto kriteriaid mielde. Nugo galbbaid nammaatnu lea dálá dilis, de sámi namat eai leat dábálaččat guđđojuvvon eret dán paragráfa vuodul. Ii sáhte leat praktikhalaččat erenoamáš váttis atnit omd. luoddačujuhangalbbas sámi buohtasnama, go seammalágan luoddačujuhusain lea muhtumin biddjon sámi buohtasnamma galbii. Gova 11 galbbain lea maiddái veadjemeahttun dulkot, ahte livččii praktikhalaš sivaid geažil erenoamáš váttis atnit maiddái sámegiel namaid dain galbbain nugo eaktun lea láhkaásahusaid mielde. Dát galbenvuohki čujuha baicce

dasa, ahte lea ain sáhka eahpesystemáhtalašvuodas dan hárrái, mo sámi báikenamat váldojuvvojit vuhtii johtolatgalbbain.

Lea dattetge mearkkašahtti, ahte galbanormálas lea njuolggadussan, ahte go lea dárbbašlaš válljet dáro-, sáme- ja kveanagiela nama gaskkas, de galgá deattuhit, guđemuš namas lea guhkimus árbevierru ja guđemuš nama dovdet buoremusat dan báikkis. (Trafikkskilt 2012a, 57). Dát njuolggadus, ahte go lea dárbbašlaš válljet nama, ii čuovo báikenammalága láhkaásahusaid § 7-4, man mielde galgá leat praktikhalaš sivaid geažil earenoamáš váttis atnit máŋga nama, ovdal go sáhttá válljet eret buohtalasnamaid. Galbanormála njuolggadus berre danin rievdaduvvot čavgabun nu, ahte dat čuovvu láhkaásahusaid.

Dán artihkkala analysa čájeha maiddái, ahte sámi báikenamat, mat leat sámegiela hálldašanguovllu olggobealde, illá váldojuvvojit vuhtii johtolatgalbbain. Báikenammaláhka ii guoskka dušše fal sámi hálldašanguovllu suohkaniid sámi namaide, muhto buot sámi namaid virggálaš atnui, go dat devdet báikenammalága § 9-2 kriteriaid. Galbanormálii lea dárbu lasihit čielga dieduid dán ášši birra, daningo dat ii leat oba namuhuvvonge dálá njuolggadusain. Galbbaid analysa orru čujuheame dasa, ahte fylkkaid luoddadoaimmahagat dulkojít báikenammalága nu, ahte dat guoská dušše sámi hálldašanguovllu suohkaniidda. Dát dulkojupmi ii leat báikenammalága mielde, ja berre danin deattuhuvvot ja čilgejuvvot buorebut galbanormálas.

Guovtte- ja máŋggagielat tearpmaid ja báikenamaid anus johtolatgalbbain leat maiddái ekonomalaš konsekveanssat. Go Norggas leat gielaide guoskevaš lágat fámus, de guovddáš eiseválddit berrejít dáhkidit, ahte leat maiddái ekonomalaš rámmat bidjat fápmui lágaid mielde gáibiduvvon doaimmaid, nugo jura omd. ođastit galbbaid nu, ahte dat devdet lágaid gáibádusaid. Fylkkaid luoddadoaimmahagaide berre ekonomalaččat dáhkiduvvot vejolašvuhta dađistaga ođastit johtolatgalbbaid giellalága ja báikenammalága njuolggadusaid mielde.

Suohkaniin lea maiddái geatnegasvuhta čuovvut Norgga lágaid ja fuolahit, ahte sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojit ee. johtolatgalbbaid tearbmaanus ja ahte sámi báikenamat váldojuvvojit virggálaš atnui báikenammalága gáibádusaid mielde. Báikenammalága § 5-2 mielde suohkanat mearridit ee. gilinamaid čállinvugiid. Dát analysa lea čájehan, ahte leat máŋggat namat, mat leat sáddejuvvon suohkaniidda mearrideapmái, muhto suohkanat eai leat dássái mearridan buohtalas sámi namaid čállinvugiid. Dákkár dáhpáhusain suohkanat eai

čuovo báikenammalága, muhto baicce easttadit sámi báikenamaid beassamis virggálaš atnui (gč. maiddái Helander 2013a, b).

Suohkanat berrejít maiddái aktiivvalaččat čuovvut, ahte mearriduvvon sámi namat válđojuvvojít systemáhtalaš atnui. Go omd. namain nugo *Karasjok*, *Kautokeino*, *Manndalen*, *Karlebotn*, *Lakselv*, *Tana bru* eai leat vel sámi buohtalasnamat válđojuvvon systemáhtalaš atnui, de berrejít suohkanat maiddái ásahit buoret rutiinnaid čuovvut, ahte nammamearrádusat vuhtii válđojuvvojít almmolaš oktavuođain.

Báikenammalága § 10-1 mielde lea váidinvejolašvuhta, mii guoská sihke nama čállinvuohkái ja nama atnui. Jus namma adnojuvvo boastut dahje dat ii adnojuvvo virggálaš oktavuođain, de ášši sáhttá váidit dan departementii, man vuollái ášši gullá. Jus fas nama čállinvuohki ii mearriduvvo, de dan sáhttá váidit báikenammaváiddalávdegoddái. Ná celko báikenammalágas:

Feilbruk eller manglande bruk av stadnamn etter § 9 kan påklagast til overordna departement. Klage over manglande vedtak kan påklagast til klagenemnda.

Nugo dát analysanai čájeha, de leat olu báikenamat, mat eai leat vel válđojuvvon virggálaš atnui. Dasa lassin leat olu sámi namat, maid čállinvuogit eai leat vel mearriduvvon. Das fuolakeahttá sámi báikenamaide guoskevaš áššit leat unnán váidojuvvon. Dat sáhttá čujuhit ee. dasa, ahte omd. organisašuvnnat main lea váidinvoigatvuhta, eai dovdda báikenammalága doarvái bures, vai diedášedje váidinvejolašvuoda birra. Sámediggediedáhusas sámegiela birra lea čilgejuvvon, ahte sámelága giellajuolggadusatge eai čuvvojuvvo, muhto ovttaskas olbmuide orru leame váttis diehtit, mo galget váidit giellalága rihkkumiid. Sámediggi evttoha árvvoštallat ásahit bearráigeahčcoortnega, mii bearráigeahččá almmolaš etáhtaid (Sámediggediedáhus 2012, 23). Lea čielggas, ahte dákkár gozihanorgána doibmii galggašii gullat sihke sámelága giellajuolggadusaid čuovvun ja dan lassin maiddái báikenammalága goziheapmi.

Norggas lea buorre giellapolitikhka, mii váldá vuhtii maiddái sámi álbmoga gielalaš rivttiid. Váttisuohtan lea dattetge ain, ahte oppalaš giellapolitikhka ii leat vel bures implementerejuvvon báikkálaš dássái daningo almmolaš orgánat nugo máŋggat suohkanat ja fylkaid luoddaeiseválldit eai čuovo vel systemáhtalaččat lágaid. Sihke sámelága giellajuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjelaš 20 jagi, muhto báikkálaš ja guovllolaš dásí almmolaš orgánain orrot ain váilume buorit rutiinnat, mo dát lágat galget

váldojuvvot vuhtii geavatlaš doaimmain. Luoddaeiseválldiid iežaset rávvehusain (Trafikkskilt 2012a, 54) deattuhuvvo, ahte

stedsnavnene er en viktig del av landets kulturarv. Skiltmyndighetene har et særlig ansvar for å forvalte denne kulturarven ved bruken av stedsnavn på offentlige trafikkskilt. Vegvisningsskiltene er særlig iøynefallende og formidlere av stedsnavn.

Maiddái sámi báikenamain lea seammaárvoasaš riekti kulturárbin go dárogiel báikenamain. Danin luoddaeiseválldiid geatnegasvuhta lea atnit fuola, ahte maiddái sámi báikenamat fuolahuvvojít luoddagalbendoaimmain seamma prinsihpaid mielde go dárogiel namatnai.

Gáldut

FAK 2013: Sámelága giellanjuolggadusat ja sámegielaid hálddašanguovlu. –

– <http://www.regjeringen.no/se/dep/fad/fadd/samepolitikhkka/samegiela-geavaheapmi/samelaga-giellanjuolggadusat-ja-samegiel.html?id=633281>

FOR 2005: Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk. FOR 2005-06-17 nr 657.

– <http://www.lovdata.no/cgi-wifit/ldles?doc=/sf/sf/sf-20050617-0657.html>

Helander, Kaisa Rautio 2001: Samiske og norske kommunenavn i Norge - dobbeltnavn eller tospråklige navn? – Namn i en föränderlig värld. Rapport från den tolfte nordiska namnforskarkongressen. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. 246–259.

Helander, Kaisa Rautio 2008: Namat dan nammii. Sámi báikenamaid dáruiduhttin Várjjaga guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas. Diedut 1, 2008. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.

Helander, Kaisa Rautio 2009a: Sámi báikenammadutkan – gielladiehtaga ja fágaidrassttideaddji bálgáid alde. – Sáhkavuoruin sáhkan. Diedut 1, 2009. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu. 22–41.

Helander, Kaisa Rautio 2009b: Toponymic Silence and Sámi Place Names during the Growth of the Norwegian Nation State. – Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming. Eds Berg, Lawrence D. & Vuolteenaho, Jani. Ashgate, Surrey. 253–266.

Helander, Kaisa Rautio 2009c: Renaming Indigenous Toponymy in Official Use in the Light of Contact Onomastic Theories. – Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. Toronto, Canada. 492–500.

Helander, Kaisa Rautio 2013a: The Power of Administration in the Official Recognition of Indigenous Place Names in the Nordic Countries. – Names: People, Places, Perceptions and Power. Multilingual Matters. Almmustahattojuvvome.

Helander, Kaisa Rautio 2013b: Om samiske stedsnavn i Norge. – Med namn i famn. Namn i det fleirspråklege Noreg. Universitetet i Tromsø. Almmustahattojuvvome.

Kommuneloven 1992: LOV 1992-09-25 nr 107: Lov om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven).

Kulturdep. 1984: Brev 9.7.1984 fra Det kongelige kultur- og vitenskapsdepartement til Statens vegvesen i Finnmark. (ref. 4369 Ku 84 OGU: MSL)

Sámediggediedáhus 2012: Sámediggediedáhus sámejela birra.
<http://www.samediggi.no/Giella/Samediggediedahus-samegiela-birra>

Sámeláhka 2008: LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven). Sist endret: LOV-2008-06-27-51

Sámi giellaláhka 2003: Nr 1086 Sámi giellaláhka. Addojuvvon Helssegis juovlamánu 15 beaivve 2003. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>

SSR = Sentralt stedsnavnregister (Guovddáš báikenammaregisttar).
<http://www.statkart.no/Kart/Kartdata/Stedsnavndata/>

Stadnamnlova 1990: LOV-1990-05-18-11: Lov om stadnamn. Sist endret: LOV-2005-06-17-90, LOV-2005-06-10-53.

Trafikkskilt 2012a: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 4A *Vegvisningsskilt: Planlegging og anvendelse*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet. http://www.vegvesen.no/_attachment/69071/binary/637615

Trafikkskilt 2012b: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 1 *Fellesbestemmelser*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet. http://www.vegvesen.no/_attachment/69062/binary/635049

Trafikkskilt 2012c: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 4B *Vegvisningsskilt: Detaljert utforming*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet. http://www.vegvesen.no/_attachment/69066/binary/637616?fast_title=H%C3%A5ndbok+050+Trafikkskilt%2C+del+4B+%2822MB%29.pdf

6 Biebmodorvvolašvuohta davvin

Magritt Brustad, Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa Universitehta
Ammar Ali Hassan, Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa Universitehta

Torkjel M Sandanger, Servodatmedisiinnalaš instituhtta, Romssa Universitehta

Čoahkkáigeassu

Guorahallamat čájehit ahte muhtin lágan árbevirolaš borramušaid, nappo lagasbirrasa biepmuid, ávkkástallet relatiivalaččat ollu Davvi- Norgga ruovttudoaluin. Báikkálaš biepmuin lea dávjá biebmoávnasvallji, muhto soames biepmuin sáhttet leat, lassin ollu biebmoávdnasiidda, maiddái birasmirkkot. Dat gusto dávjá biepmuide maid mearas viežzá.

Dokumentašuvnnat leat leamaš váilevaččat persisteanta orgánalaš birasmirkkuid ja lossametállaid sisdoalu dáfus bohccobierggus. Odđa dutkamat leat aŋkke čájehan ahte bohccobierggus iešguđet orohagain Norggas leat hui unnán birasmirkkot ja ii leat vuodđu jáhkkit ahte bohccobierggu borran lea dearvvašvuodavárran olbmuide birasmirkkuid geažil. Baicca lea nuppe lágje, ahte ollu biebmoávdnasat leat bohccobierggus mearkkašahti eanet go buohtastahttá vuoksábierguin.

Mullju, dahje varas dorski, vuovvas ja meadđemmat, leat leamaš ja leat ain dehálaččat doalahit buori D vitamiinna dási däviguovlluid mearraálbmogis skábman. Álbumga leat aŋkke váruhan borramis vuotnaguliid guolle vuovivasa, birasmirkosisdoalu geažil.

Gealdda gaskal árktaš biebmodoalu positiiva beliid, nugo alla biebmoávnashivvodat, ja negatiiva beliid, mat fas muitalit birasmirkkuid gávdnoštumis dán biebmodoalus, bájuhit dávjá Árktaš dilemman. Ii leat diehtu man mađe eahpesihkarvuohta čadnon biebmodorvvolašvuodagažaldahkii árbevirolaš biebmodoalu dáfus lea váikkuhan sámi álbumga biebmo- ja borramušdábiid válljemii.

6.1 Álgaheapmi

Báikkálaš biebmu lea árbevirolaččat leamaš dehálaš oassi davviguovllu álbmoga biebmodoalus. Ođđa biebmodoallodutkamat čájehit ahte biebmu, maid leat bivdán, čoaggán dahje guolástan lagasbirrasis, ain sáhttá dakhamin mealgadaš oasi davviguovllu álbmoga biebmodoalus.

Davviguovllu árbevirolaš biebmodoalu guovddášlaš biepmuid biebmoávdnasiid guorahallamat leat vuosihan alla meriid ollu essensiála biebmoávdnasiin. Seammás lea lassánan fuolastuvvan das go davviguovlluid biepmuide lea erenoamážit čuohcan guhkemátkkiid fievriduvvon nuoskkideapmi gálduin mealgat lullelis. Meara biepmuid, nugo meara njičehasaid, ja maiddái guollevoivasa ja buoiddes guoli, ávkkástallan lea maiddái leamaš fuolastuvvama ággan birasmirkosisdoalu geažil.

Gealdda gaskal árktaš biebmodoalu positiiva beliid, nugo alla biebmoávnashivvodat, ja negatiiva beliid, mat mualit luonddumirkkuid gávdnomis dán biebmodoalus, bájuhuvvo dávjá *Árktaš dilemma* namahusain.

Eanaš dutkamiid dán fáttás leat dahkan riikkain nugo Ruonáeatnamis, árktaš Kanadas ja USA:s, ja de áinnas eamiálbmotkonteavstas, daningo biebmodoaluid maid leat čalmmustahttán árktaš dilemma olis dávjá leat assosieren dáid guovlluid guhtet eamiálbmotjoavkkuid árbevirolaš biepmuide.

Dát artihkal mualta árktaš dilemmas, ja válдоčalmmustahttimin lea čoahkkáigeassit makkár dieđut ja dutkamat gávdnojít biebmodorvvolašvuodas čadnon árbevirolaš biepmuide sámi ja dáčča ássanguovlluin Norggas.

6.2 Árktaš dilemma

Biebmodorvvolašvuohta lea guovddáš fáddá davviguovlluid eamiálbmogiid biebmodoalu ja biepmuid dutkamis.

Árktaš dilemma dávjá atnet namahussan gaskkustanhástalusaide mat leat čadnon biebmodorvvolašvuhtii davviguovlluin.

Ollu biepmus maid leat viežjan luonddus davvin, erenoamážit mearas vižžon biepmus, leat alla essensiála biebmoávnnesmearit. Biebmodoalloguorahallamat árktaš Kanada eamiálbmotjoavkkuin leat čájehan ahte guorahallamiid oasheváldit ožžo mearkkašahti eanet essensiála biebmoávdnasiid daid beivviid go borramuššan lei dábálaš árbevirolaš biebmu, buohtastahttojuvpon beivviiguin go borramuššan lei eanet “ođđaáigášaš biebmu”. Biebmoávdnasiid D vitamiinna, ruovddi ja siňkka ávkkástallan lei eanet go duppalduvvon daid beivviid go biebmu bodii lagasbirrasis. Guorahallamat Ruonáeatnama inuihtain čájehit ahte go biebmodoallu lea rievdan árbevirolaš biepmuin ja lagasbirrasis vižžon biepmuin eanet oarjemáilmomi biebmodollui, de lea muhtin biebmoávdnasiid

ávkkástallan njiedjan. Báikkálaš biepmu geavaheami njiedjan leat maiddái assosieren sohkardávdda tiipa 2 lassáneapmái ja buoidumii. Lassin dasa ahte báikkálaš bibmui leat čadnon ollu positiiva dearvvašvuodabealit danin go das lea alla biebmoávnashivvodat ja unnán “guoros kalorijat”, de dakkár biepmuid ávkkástallamis maiddái seastá ruhtaolggosgoluid. Báikkálaš biepmuid ávkkástallan lea nai veahkkin doalahit ja viidásit doalvut máhtu movt báikkálaš biebmoriggodagain ávkkástallá, seammás go daid biepmuid sáhttá atnit sosiála ja kultuvrralaš árvvuid dovdomearkan.

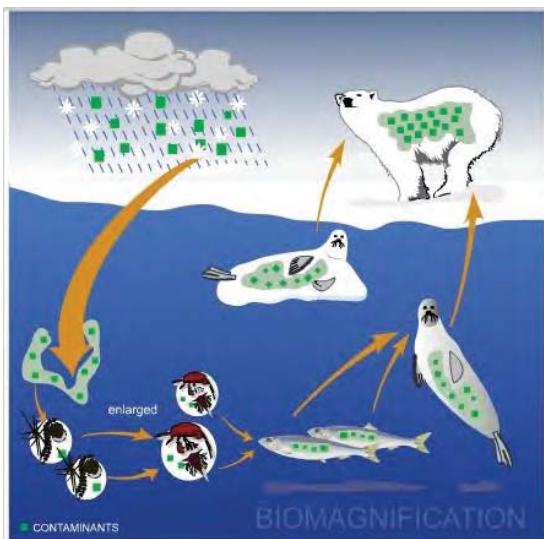
Iešguhtetlágan birasmirkkuid gávdnon lea aŋkke dagahan iešguđet dását eahpesihkarvuoda čadnon dasa man dorvvolaš báikkálaš biepmu lea ávkkástallat dearvvašvuoda dáfus. Hástalusat mat gusket dasa movt balanserejuvvon vugiin gaskkustit dieđuid ášsis, mas positiiva beliid vihkdedallet negatiiva beliid ektui, leat vuodđun dan nu gohčoduvvon árktaлаš dilemmas.

6.3 Birasmirkkot davviguovlluid biepmuin

6.3.1 Persisteanta orgánalaš birasmirkkot (POPs)

Persisteanta orgánalaš birasmirkkot (dárogillii oaniduvvon POPs) leat amasávdnasat mat hui njozet suddet luonddus. Eanaš dain ávdnasiin leat buoiddis suddi ávdnasiat, mii dagaha ahte sáhttet vurkejuvvot erenoamážit buoidevallji mariinna biebmogollosii. Danin go mariidna biebmogollosis leat nu ollu lađđasat, de čoaggása eanemus mirko biebmogollosa bajimus oassái, gos dát buoiddis suddi ávdnasiat lasket buoidevallji gođđosiin ja orgánain (fig. 1). Dat dagaha ahte mariidna biebmogollosis lea eanet POPs go terestalaš biebmogollosis (fig. 2). Ovdamearkkat POPs ávdnasiin leat dioksiinnat, polyklorerejuvvon bifenylat (PCB) ja pesticiidat (DDTs).

Figuvra 6.1 Mariidna biebmogoallus lea buoidevalljái ja das leat ollu lađdasat. Juohke lađdasis gollosis lassána buoiddis suddi birasmirkkuid hivvodat.

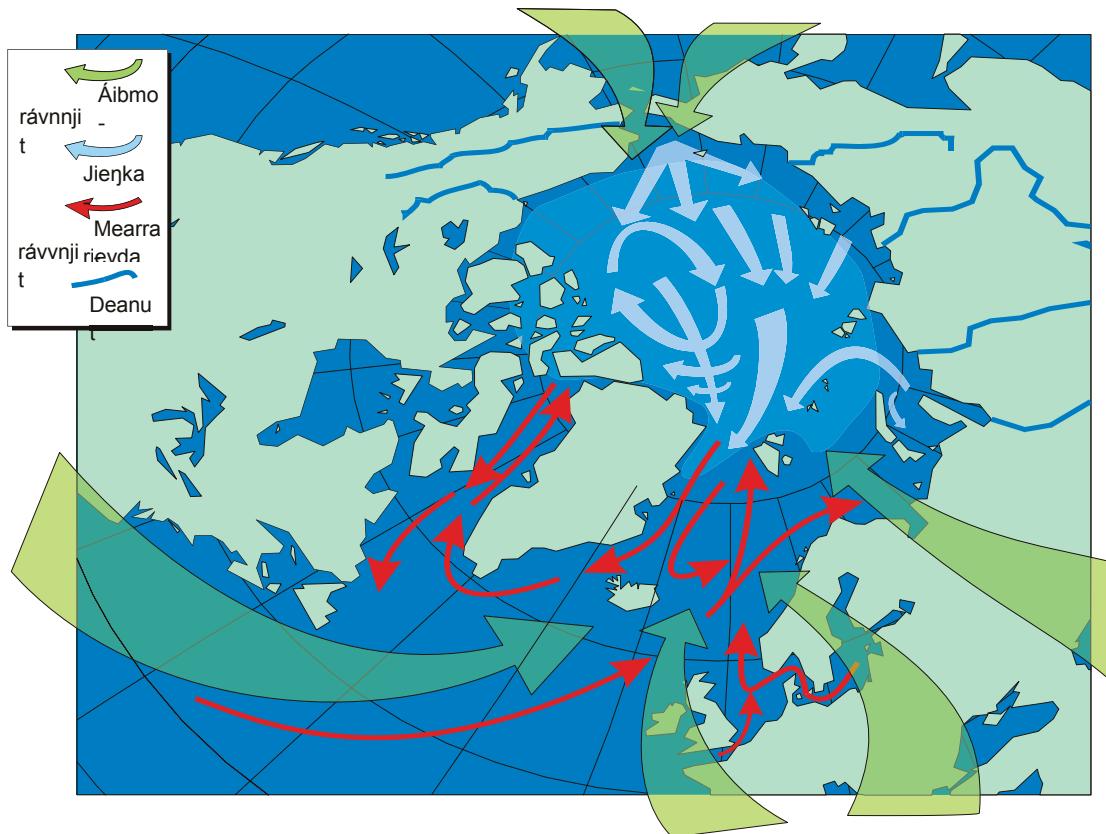
Figuvra 6.2 Terestalaš biebmogollosis eai leat lihka ollu lađdasat go mariidna biebmogollosis, ja danin birasmirkot eai čoaggás seamma made.

Ollu ain eat dieđe POPs:a váikkuhusain olbmuid dearvvašvuhtii, erenoamážit go jurddaša veahážiid eksponerema áiggi badjel, mii boahtá biepmu bokte. Struktuvrralaččat lea dain birasmirkkuin hápmi mii sulastahttá muhtun goruda iežas hormovnnaid, ja lea ballu ahte daid ávdnasiid nu gohčoduvvon hormonáđastaahtti beavttut leat vahágín dearvvašvuhtii.

Davvin leat unnán báikkálaš POPs-gáldut. Dat ávdnasat gávdnojit davviguovlluin eanemusat dan sivas go leat boahtán áibmorávnnjiiguin gálđuin Norgga rájiid olggobealde, allaindustrialiserejuvvon riikkain Eurohpás, Davvi-Amerihkás ja Asias (fig. 3).

Figuvra 6.3 Persisteanta orgánalaš birasmirkkot (POPs) fievrriduvvojít Árktalaš guvlui meara ja áibmorávnnjiid bokte. Deanut mat golget Árktalaš guvlui maiddái váikkuhit.

Ollu birasmirkuid, nugo PCB, DDT ja dioksiidaid, mearit birrasis ja olbmuin leat njiedjan sakka manjemus 20 jagis. Nu ollu go 70 % njiedjan lea geažuhuvvon. Dán estimáhta vuodđun leat POPs mihtideamit olbmuid čižžemielkkis ja varraiskosiin. Sivvan njiedjamii leat gildosat ja garra njuolggadusat dáid ávdnasiid atnima ja luoitima dáfus luonddus. Eará birasmirkokoavkkuid dássi orru lassánan gitta dáid gieskkaid rádjái, ovdamearkka dihte dollaárri ávdnasat ja soames perfluorerejuvvon ovttastusat. The Arctic Monitoring Programme bohtosat jagiin 1998, 2002 ja 2009 leat čájehan ahte persisteanta orgánalaš birasmirkuid dásit leat obbalaččat vuollegaččat davviguovlluin, go buohtastahttá tempererejuvvon guovlluiguin máddelis.

6.3.2 Lossametállat

Lossametállat gávdnojit lunddolaččat luonddus dahje sáhttet olbmuid geažil iittán. Lunddolaš lossametállagáldut sáhttet leat iešguđetlágán bákteslájat, eanagiera dahje dollaváriid jamahus, ja dábáleamos olmmošdagahuvvon gáldut leat eanandoallodoaimmat, ruvkedoaimmat, iešguđethámat industriijat ja

doapparbeaitagat. Biebmu lea olbmuide lossametállaid dáfus válndoekspónerengáldu, ja eksponeren áimmu bokte dahje njuolggoguosaikkahusain liikái dahje čalmmiide váikkuha unnibus.

Eallisilba, ladju, nihkkel ja kadium leat guovddáš lossametállat main beare alla dásit sáhttet negatiivalaččat váikkuhit olbmuid dearvvašvuhtii. Doivot ahte dain ávdnasiin, doarvái stuora meriin, galgá sáhttit leat ea.ea. neurologalaš beaktu ja lasihit šattohisvuoda vára.

Molsun lajoheames bensiidnii lea sakka unnidan áibmogearddálaš ladjogahčama Eurohpá ja Davvi-Amerikhá badjel, ja kodium ges čájeha iešguđetlágán trendaid. Alimus lossametállamearit davviguovlluin leat lahka veiske-/nihkkelsuddadanbáikiid Nihkkelis ja Monchegorskas Guoládatnjárggas, ja Norilskas Sibirjás.

6.4 Davvi-Norgga báikkálaš biepmut ja árktaš dilemma

Gávdnojit duššo moadde guorahallama main leat geahčadan sihke birasmirko- ja biebmoávnassidoalu Davvi-Norgga báikkálaš biepmuin nu gohčoduvvon *arktalaš dilemma-perspektiivvas*. Dat gusket mullju nammasaš guolleborramuššii (varas dorski, vuovvas ja meađđemmat) ja bohccobirgui ja eará buktagiidda bohccos. Dát kapihtal čoahkkáigeasságe danin bohtosiid dutkamiin maid leat dahkan Davvi-Norggas dán fáttás, dáid biepmuid guovdu.

6.4.1 Bohccobiergu ja eará bohccoorgánaid borran

Bohccobiergu ja eará orgánat bohccos leat leamaš ja leat ain guovddáš gáhppálagat muhtin oasi Norggabale sámi álbuma biebmodoalus. Biebmodoalloguorahallamat leat čájehan ahte ollu borret bohccobiergu erenoamážit sápmelaččat geat orrot nannámis, muhto maiddái riddoguovlluin ávkkástallá sámi álbumot veaháš eanet bohccobiergu go sii geat eai leat sápmelaččat. Borrat ollu bohccobiergu leat navdán unnidit varrasonahatvára álbumogis. Dieđut sihke birasmirkkuin ja bohccobiergu biebmoávnassidoalus lea guhká leamaš váilevaš Norggas. Dat lei guovddáš oalgguhussan “Bohccobiergu biebmoávdnasat/Reinkjøtt som næringsmiddel” prošeavtta álffaheapmái. Jagis 2012 válganii prošeavttas doavttergrádačalus. Dutkanbohtosat maid čuovvovaččat namuhit leat oaivenjuolggaduslaččat viežjan dán doavttergrádačalus.

Bohccobiergu ja POPs

Bohccuin leat váldonjuolggaduslaččat gávdnan vuollelis persisteanta orgánalaš ovttastusaid (POPs) meriid, earet guovlluin maidda báikkálaš industriija guoská. Aliduvvon dioksindási leat mihtidan soames ovttaskas bohccos Várnjárggas.

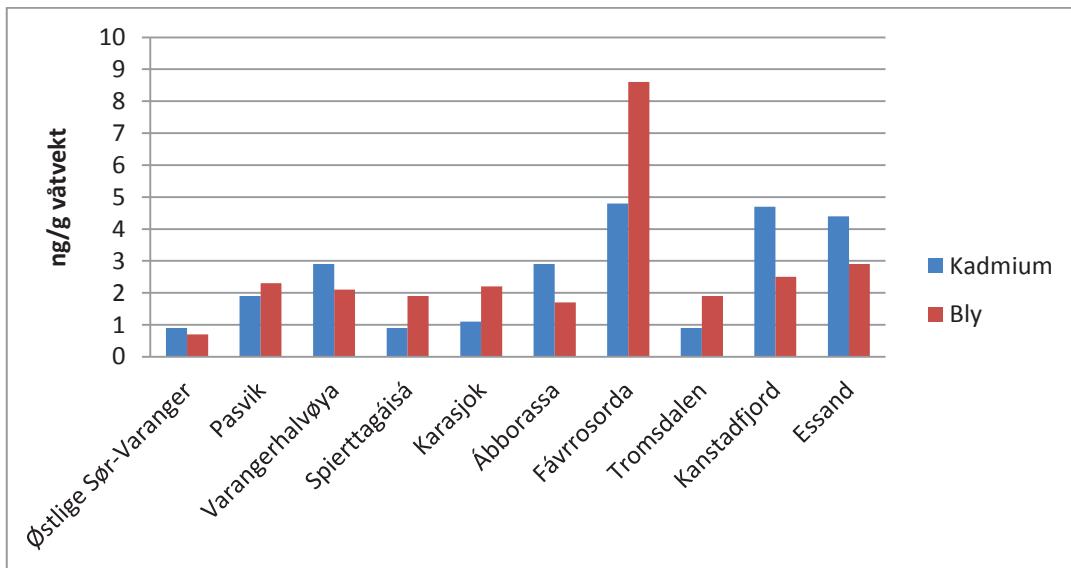
Easkabáliid almmuhuvvui čálus bohccuid ja bohccuid iešguđetlágán orgánaid (vuoivasa, buoiddi, ađđama ja deahki) POPs-dási mihtuin, maid leat dahkan datačoakkáldaga vuodul iešguđetlágán boazodoaloorohagain Norggas. Konklušuvdna čállosis lea ahte POPs-dássi bohccuin lea hui vuollegaš, iige nagot dahkat mihtidanveara dearvvašvuodavára konsumeanttaide, ii sidjiide ge geat ollu borret biergu.

Bohccobiergu ja lossametállat

Elliide, mat eanas áiggi jagis dahje olles jagi guhtot olgun, sáhttet lossametállat leat stuorát váttisuohutan go POPs. Leat gávdnan oalle alla kadium- ja ladjodásiid Norgga bohccuid monemuččain ja vuoivasiin (Biebmobearráigeahču, 2003). Lea maiddái čájehuvvon ahte lea mihtilmas davvi-lulli gradieanta, mas oaidnit ahte vuollegeamos dásit leat Norgga davit osiin. Namuhuvvon doavttergrádabarggus “Bohccobierggua biebmoávdnasat” prošeavtta olis duođaštuvvui dát davvi-lulli erohus kadiuma guovdu, muhto geográfalaš erohusat eai aŋkke buot čujuhan ovta guvlui. Figuvra 4 vuosiha geográfalaš erohusaid bohccobierggua kadium- ja ladjodásiin guhgege orohagas Norggas. Fávrrosordda gorálaš alla dási sáhttá vejolaččat čilget dainna ahte lossametállat, mat bohtet rukvedoaimmas ránnjáorohagas Ábboráššas, fievrriduvvojit biekain orohahkii ja akkumulerejuvvojt eanet dáppe go gáldoorohagas. Dat lea albmoneapmi maid maiddái leat oaidnán eará davvirikkalaš riikkain, ahte guovllus lagamusas rukvedoibmarusttega leat vuollegeappot lossametállaárvvut go ránnjáorohagain. Doavttergrádabarggus loahppaboadusin lea ahte bohccobierggua, sorjjasmeahttumit guđe riikkas boahtá, lea dorvvolaš konsumeanttaide borrat, danin go lossametállaárvvuid maid leat gávdnan leat ollu vuollegeappot go rádjeárvvu maid leat bidjan vejolaš dearvvašvuodavahágahti beaktun olbmuide.

Doavttergrádabarggus gávdne muhtin muddui alla kadiumdásiid bohccovuoivasis. Muhto goitge konkluderejuvvo ahte dat ii ovddas dearvvašvuodavára, danin go ollet badjel ávžžuhuvvon rádjeárvvu mii lea bidjon dearvvašvuodavahággin kadiuma dáfus, dasa gáibiduvvo ahte borrá máđoheames ollu bohccovuoivasa, namalassii 2,7 kg juohke mánu ovta jagis.

Figuvra 6.4 Geografalaš variašuvnnat kadium- ja ladjosisdoalus boazodoalloorohagain (Gáldu: Hassan A, 2012)

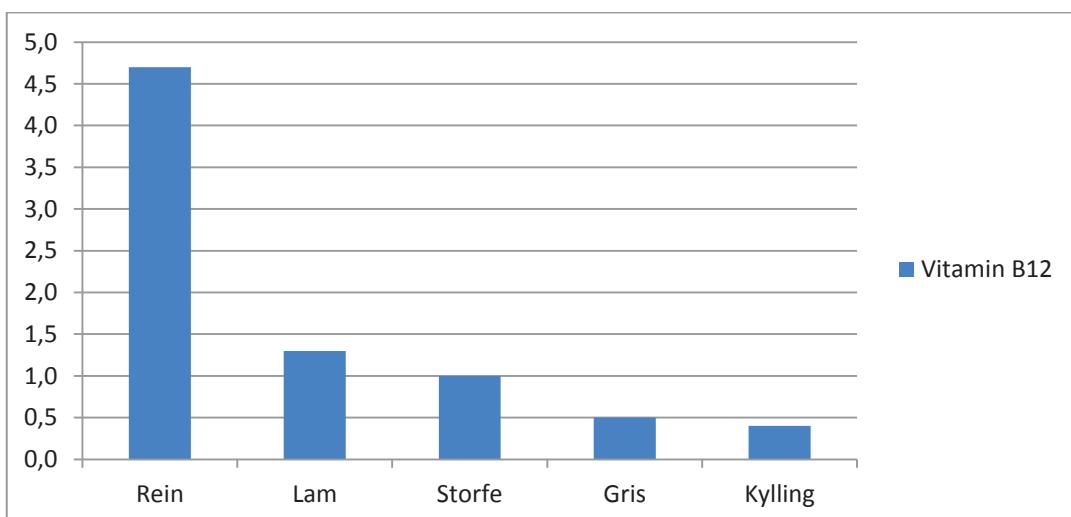

(ng/g njuoskadeaddu. Nuorttit Máttavárjjat, Báhčaveadji, Várnjárga, Spierttegáisá, Kárášjohka, Áborášša, Fávrrosorda, Sálašvággi, Kanstadfjord, Essand. Kadium. Ladju.)

Biebmoávdnasat bohccobierggus

Norgga biebmogálvotabeallas leat leamaš veaháš váilevaš dieđut bohccobierggu biebmoávnassidoalus. “Bohccobierggu biebmoávdnasat” doavttergrádaproseavtta bokte leat háhkan nanu duođaštusaid das makkár iešguđetlágán biebmoávdnasat leat bohccobierggus. Dan barggus leat oassin analysas iskosat 100 heakkas, iešguđetlágán boazodoalloorohagain.

Figuvra 6.5 B12 vitamiinna ($\mu\text{g}/100 \text{ g}$ njuoskadeaddu) sisdoallu iešguđetlágán elliid bierggus (Gáldu: Hassan A, 2012)

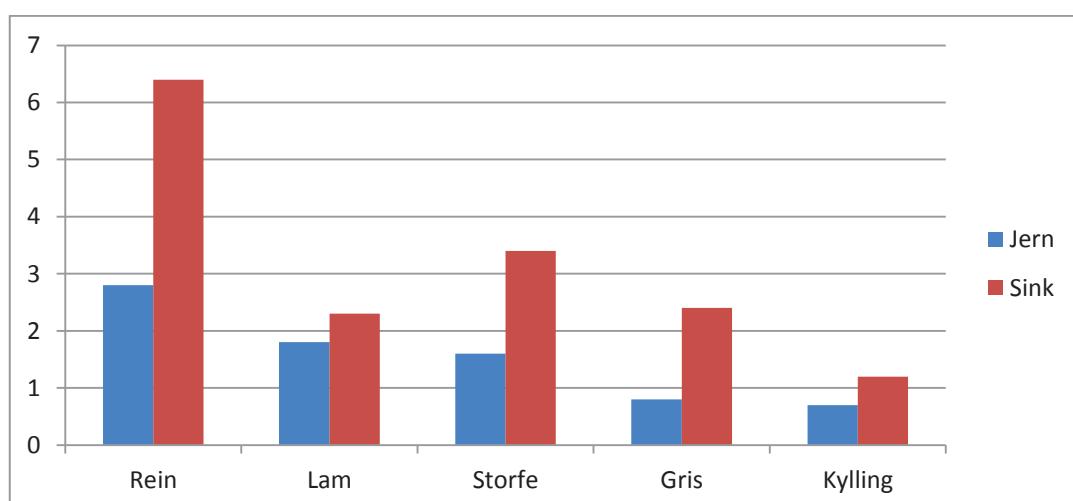
(Boazu, Láppis, Šibit, Spiidni, Vuonccis. Vitamiidna B12)

Figuvrrat 6.5-6.7 vuosihit essensiála³² biebmoávdnasiid1 B12, ruovddi, siŋkka ja selena sisdoalu bohccobierggus buohtastahttojuvpon eará biergošlájaiguin. Daid figuvrraid vuodul oaidnit ahte biebmoávnassidoallu bohccobierggus lea mearkkašahtti alladeappot buot namuhuvpon biebmoávdnasiid dáfus, buohtastahttojuvpon eará elliidšlájaiguin mat dávjá leat oassin biebmodoalus Norggas.

Dábálaččat lea gulustuvpon ahte fuođđobuktagiin, nugo bohcco- ja sarvvabierggus, lea alladeappot biebmoávnashivvodat go omiin. Duođašusat das leat ain váilevaččat sarvvabierggu hárrái.

Stuorámus erohus gaskal bohccobierggua ja eará biergošlájaid gávdnui B12 vitamiinnas, mas erohus lei njealjegeardánit, dahje eanet (fig. 6.5).

Figuvra 6.6 Ruovddi ja siŋka sisdoallu (mg/100 g njuoskadeaddu) iešguđetlágán elliid bierggus (Gáldu: Hassan A, 2012)

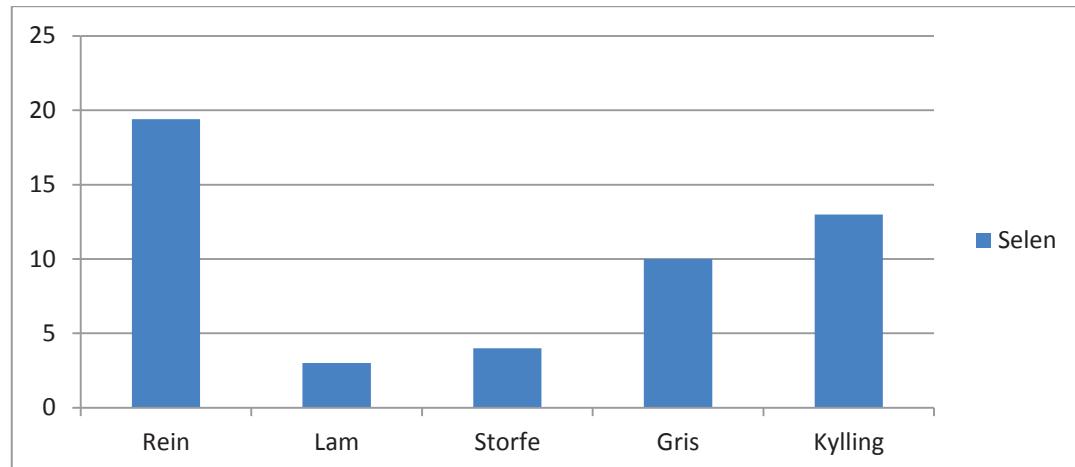

(Boazu, Láppis, Šibit, Spiidni, Vuonccis. Ruovdi, Siŋka)

Ruovdeárvvut ledje veaháš badjelis bohccobierggus go dain eará biergobuktagiin, muhto ii lean nu mearkkašahtti erohus go dain eará namuhuvpon biebmoávdnasiin. Duššo okta dutkamuš lea dahkkon biebmoávdnasiid árvvuin ja bohccobiergorramis, mas gávnnahedje ahte ollu bohccobiergororan assosierejuvvo vuollegeappot varrasonahat várain. Seammalágán dutkamušaid eai leat dahkan eará biebmoávdnasiin.

³² Essensiála biebmoávnasin oaivvilduvvojít biebmoávdnasat maid olmmoš gáibida biepmu bokte oažžut, daningo gorut ii ieš nagot daid ávdnasiid doarvái ráhkadit. Essensiála biebmoávdnasiid váilevašvuhta guhkit áiggi dagaha iešguđet duođalašvuodenását vátnedávddaid, čadnon dasa man guhka vátni bistá ja man vuollegris mearit dain biebmoávdnasiin leat gorudis. Eanas vátnedávddaid dálkkoda go oažžu eanet biebmoávdnasiid, vaikko muhtin vátnedávddat guhkitáiggi váilevašvuodas sáhttet dagahit bisteavaš buozalmasuoda dahje vahága.

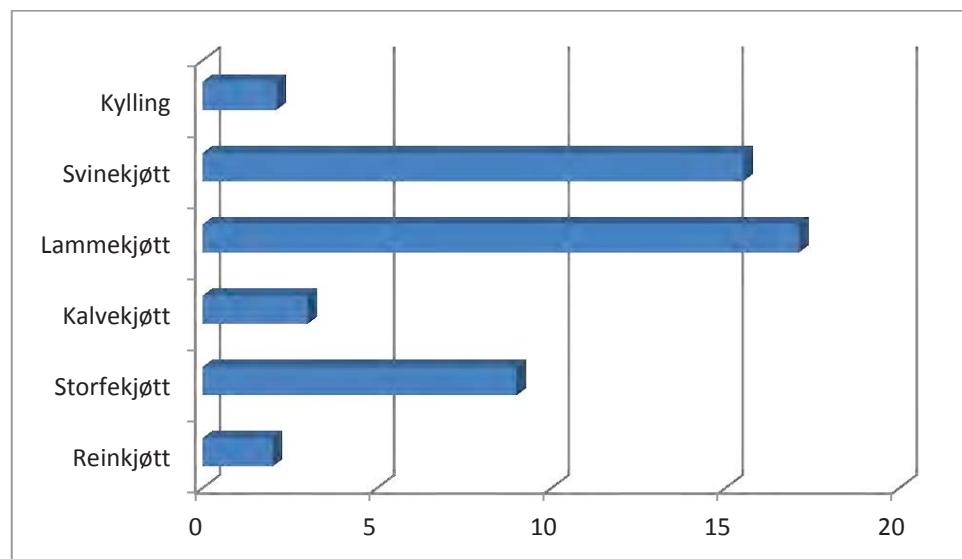
Figuvra 6.7 Selena sisdoallu ($\mu\text{g}/100 \text{ g}$ njuoskadeaddu) iešguðetlágán elliid bierggus (Gáldu: Hassan A, 2012)

(Boazu, Láppis, Šibit, Spiidni, Vuonccis. Selena.)

Bohccobiergu lea silis. Figuvra 8 čájeha ahte buoideproseanta bohccobierggus lea seamma go vuoncábierggus. Norgga biebmoeiseválddit leat álbmoga ávžžuhan unnidit animálalaš buoiddi borrama, vai eastadit buozalmasvuodaid. Bohccobiergu orru danin dearvvašlaš válljejupmin, ja bohccobierggu atnit biergomolssaeaktun sáhttá leat ávkin olaheamis biebmodoalu mii čuovvu almmolaš biebmorávvagiid.

Figuvra 6.8 Buoidesidoallu bohccos eará elliid biergu ektui

(Vuonccis, Spiinnebiergu, Lábbábiergu, Gálbbebiergu, Šibitbiergu, Bohccobiergu)

Radioaktiivvalašvuohta bohccuin

Mañjel lagi 1986 Tsjernobyla likuhisvuoda čuozai radioaktiiva gahčan garrasepmosit Nordlándda fylkka lulimus oassái ja Trøndelagai. Radioaktiiva cesiuma (^{137}Cs) lea leamaš duoðaleamos váttisvuohtan dan sivas go das lea guhkes beallidanáigi, birrasiid 30 lagi. Biebmobearráigeahču jeavddalaččat iská radioaktiivvalaš sisdoalu bohccobierggus. Iskosiid bohtosat čájehit ahte radioaktiivvalaš sisdoallu bohccuin lea sakka njiedjan ja lea mealgat vuollegeappot go maid mihtidedje vuosttaš jagiid mañjel Tsjernobyl-likuhisvuoda. Bohccuin geográfalaš guovlluin gos vel sáhttá radioaktiivavárra, sáhttet aŋkke ain leat alla árvvut. Danin lea áigeguovdil joatkit gozihemiin ja doaibmabijuiguin, nugo ealli elliin iskat radioaktiivadási, biebmáit ovdal njuovadeami ja duos dás ain iskat gorudiid, vai hehtte beare alla eksponerema.

Biebmobearráigeahču lea almmuhan biebmodoallorávvagiid bohccobierggu borrama hárrái. Tabealla 1 čájeha man ollu bohccobierggu sáhtát borrat, čadnon dasa man nuoskiduvvon biebmu lea. Olbmuide lea rádjeárvun bidjon eanemusat 80 000 becquerela jahkái.

Tabealla 6.1 Biepmu radioaktiivvalašvuoda rádjeárvvut (Gáldu: matportalen.no)*

Radioaktiivvalašvuohta biepmus	Bohccobierggu borran	
600 Bq/kg (becquerel j. kilos)	100 kg j. lagi	10 borrama vahkus
1 000 Bq/kg	60 kg j. lagi	6 borrama vahkus
2 000 Bq/kg	30 kg j. lagi	3 borrama vahkus
3 000 Bq/kg	20 kg j. lagi	2 borrama vahkus
4 000 Bq/kg	15 kg j. lagi	3 borrama j. 14. b.

* Rehkenastimis leat vuhtii váldán ahte oažžut maiddái muhtin mađe radioaktiiva ávdnasiid eará biebmogálvvuin.

6.4.2 Mullju – árbevirolaš biebmu davin

Gođdadorskemullju lea guollemális mas lea varas dorski, vuovvas ja meađđemát, ja lea nanu árbevierru Davvi-Norggas. Mulju borret dábálaččat odđajagimánus njukčamánnui go dorski boahtá vuonaide gođdit. Historjjálaš válldahusat Finnmarkkus muallit ahte dán biepmu leat ollu borran ja ahte vuovvas aktan vuovvasbuiddiin lei goasii váldogáldun riddoálbmoga buoideborramii. Sáidemullju, maid dávjá geasset borre, lei maiddái guovddáš gáldu buoiddi ja ollu essensiála biebmáávdnasiid hákamii. Čuovvovaš válldahusa leat viežan Láhpi doaktára medisiinnalaš muallusain jagis 1866

.....Okta, erenoamážit sápmelaččaid gaskas, hui árvvusadnon biebmu lea borramuš mas lea sáiddi vuovvas, maid mollejít báhtái čáhppesmurjiid fárus ja návddašit sullii nu go buvrru; dat lea muhtin guovlluin goasii váldobiebmun geasset...”

Odđa biebmodoallodutkamušat Davvi-Norggas leat čájehan ahte mulju ain orru dehálaš oassi álbumga biebmodoalus, erenoamážit riddoguovlluin. Ollu riddosuohkaniin västidit gitta 70 proseanta álbumogis ahte borret mulju čieža gearddi dahje dávjjibut juohke áigodagas.

Mulju biebmoávdnasat

Dorskevuoivasis, maŋnel go lea vušon, leat mihtidan biebmoávnnassisdoalu buoiddis-suddi A, D ja E vitamiinnaid dásiid, lassin buoiddesuvriide. Iskosiid bohtosat čájehedje ahte gaskamearálaš mulljoborramis oažžu *guoktenuppelohkái* ávžžuhuvvon D vitamiidna beavemeari, *oktanuppelohkái* ávžžuhuvvon A vitamiidna beavemeari ja ovttá ávžžuhuvvon E vitamiidna beavemeari, lassin 14 g guhkesviđjját omega-3 buoidesuvriide. Jus buohtastahttá, de sistisdoallá okta mánáidbaste dievva medisiinnalaš guollevoudja 1,2 grámma omega-3 ja ovttá beavemeari diein eará vitamiinnain.

Erenoamážit D vitamindili dáfus álbumogis lea mullju-árbevierus leamaš ollu mearkkašupmi, sihke historjjálačcat ja maiddái gitta min áigái. D vitamiidna ráhkaduvvo váldonjuolggaduslačcat liikkis go beaivi goardá. Dálvet, go ii leat beaivvádat dahje unnán oidno beaivváš, de lea D vitamiinna borran mulju bokte čájehuvvon sáhttit buhtadit váilevaš beaivečuovgga ja nu eastadit D-vitaminváilli álbumogis. D vitamiidna lea dehálaš bisuhit dávttiid dearvvašin, muhto doivot ahte dán vitamiinas sáhttet maiddái leat ollu eará buorit váikkuhusat dearvvašvuhtii. Ollu čujuha dasa ahte dát árbevirolaš biebmu, mullju, varas dorskiin, vuovasiin ja meadđemiin, ja biebmoávnnasvalljodagainis, ain odne lea áigeguovdil ja árvvolaš go lea sáhka olbmuid D vitamiidnadilis davvin.

Mullju ja POPs

Guorahallamat main POPs dásiid leat mihtidan, leat čájehan ahte gaskamearálaš mulljuvitku addá, lassin ollu essensiála biebmoávdnasiidda, maiddái oktiibuot 24 µg PCB. Dásiid leat iskan vuovasis ja vuovvasbuoiddis. Joatkevaš guorahallamat leat čájehan ahte olbmuin, geat ollu borret guollevoivasa ja vuovvasbuoiddi, eai leat lassánan POPs árvvut varas, go buohtastahttá olbmuiguin geat unnán dahje eai obanassiige bora daid.

Leat leamaš digaštallamat das galgágo ávžžuhit heaitit mulju borramis daningo das leat birasmirkkot. Vitenskapskomiteen for mattrygghet (VKM) meannudii jearaldaga "Et helhetssyn på fisk og annen sjømat i norsk kosthold" nammasaš rapporta olis 2006:s. Das namuhit earet eará ahte guollevoivasa váldonjuolggaduslačcat borret Davvi-Norggas ja ahte iskosat Barentsábi guliid vuovasiin čájehit mealgat unnit birasmirkodásiid go guliin máddelis. VKM:a risikoguorahallamis válljejedje guođdit guollevoivvasoasi, daningo obbalaš geavahus lea unnán ja bárisgeavaheaddjít ásset guovluin gos báikkálaš guliin leat vuollegeappot dásit dain birasmirkkuin. Namuhan veara lea ahte Biebmobearráigeahču váruha olbmuid borramis guollevoivasa dorskiin maid

ieža leat bivdán, earet dorskiin maid bivdá fávlelis ábis. Várrehus boahtá daningo leat ođđa guorahallama dahkan 15 hápmana ja vuonaid dorskevuoviasiid vuodul, ja go guollevoivasii lea bidjon rádjemeearri dioksiinnaid ja dikosinsullásáš PCB supmis.

Guorahallamat maid dahke Davvi-Norggas čájehedje baicca ahte guollevoivvasborramis leat unnán váikkuhusat olbmuid birasmirkodásiide.

Birasmirkoeksponeren biepmu bokte sámi álbumogis

Eai leat dahkon álbmotbaserejuvvon guorahallamat sámi álbumogis čearddalaš joavkun birasmirkkuid (orgánalaš ja lossametállat) dásiid dáfus. Dieduin, mat leat Sámeguovllu luonduu birasmirkkuid dásiin, vuordit olbmuin leat vuollegris árvvuid ollu dain ovttastusain. Go geahččá dieduid mat muitalit ahte bohccobierggus leat vuollegris birasmirkoárvvut, de livččii hui gelddolaš geahččat leat go bohccobierggu bárisgeavaheddjiin vuollegeappot birasmirkoárvvut go muđui álbumogis, ja leatgo báikkohagaaid erohusat. Ságaškuššamis mii guoská davviguovlluid biebmodorvvolašvuhtii ja nuoskideapmái, lea bohccuid, ja olbmuid mat daid borret, dásiid bienalaččabut kárten hui dehálaš, ja áinnas vel go čatná dan daidda alla biebmoávnasárvvuide mat leat dain seamma orgánain ja osiin dán eallis.

Risikoperspektiiva ja risikogaskkusteapmi

Okta hástalus dain dilálašvuodain go eiseválldiide lea leamaš áigeguovdil várughit olbmuid dihto biepmuin beare alla birasmirkodásiid dihte, lea ahte biebmu mii lea molssaeaktun ii leat leamaš buorre dearvvašvuhtii. Soames eamiálbmotjoavkkuide árktaš guovlluin main lea ráddjejuvvon biebmoválljenvárri, dáidet borranrávvagiin, mat ovdamearkka dihte várughit borramis iešguđetlágán mearranjiččehasaid, leat heajos váikkuhusat jus álbumogis dat leat goasii váldobiebmun, daningo buorit molssaevttolaš biepmut eai leat bálljo olámmuttus. Vel dain nai álbumogiin main stuora biebmoválljenvárri, nugo Norggas lea dilli, de sáhttá govahallat ahte doppe maiddái borranrávvagat mat várughit báikkálaš biepmuid borramis dahje daid borrama unnidit, sáhttet dagahit ahte eanebut borret biepmuid mat eai leat dearvvašlaččat ja nu čuvvot maid dat dearvvašvuodaváikkhuhusat maid dat addet. Borrandábiid gáidan ovdamearkka dihte mearrabiepmus eanet prosseserejuvvon dahje buoiddes biergobuktagiidda ii leat ávkin álbmotdearvvašvuhtii.

Dán fáddái gullevaš dieđalaš girjjálašvuodas lea leamaš sávahahti nagodit juohkit álbumogii dieđuid mat leat balanserejuvvon risikoipmárdusa ektui. Fágavierut čadnon birasmirkorájiide ja toksikologijai leat dábálaččat leamaš čadnon nu gohčoduvvon “nolla-gierdilvuhtii” ja “ovddalgihtii várughit -prinsihppii”. Dan sáhttá čatnat dasa go ollu dutkan ja guorahallan dán fáttás lea leamaš gullevaš eastadanbargui čadnon birasmirkkuid eksponeremii bargodilálašvuodain. Birasmirkodásit mat leat biepmuin leat dávjá nu vuollegaččat ahte vejolaš dearvvašvuodaváikkhuhsaid ii sáhte mihtidit. Nuppe dáfus leat ollu duođaštusat

mat čájehit ahte rievadagit biebmodoallodábiid silis buktagiin buoiddibut, áinnas prosesserejuvvon, biebmogálvvuide, sáhttá dagahit čielga vahága dearvvašvuhtii, maid sáhttá mihtidit. Jus birasmirkkuin ballamis lonuha davviguovllu árbevirolaš biepmuid, nugo bohccobierggu dahje mulju, eará biebmogálvvuiguin main lea unnit biebmoávnnašlaš ja eanet dielgná buoidi, de obbalaš dearvvašvuodåabeaktu sáhttá leat unnit ávkkálaš go vejolaš dearvvašvuodaáitta maid birasmirkkot ovddastit.

6.5 Dárbašlaš eanet dutkat

Logut birasmirkodásiin maid leat Norgga sámeálbmoga varraiskosiin mihtidan eai leat almmuhuvvon. Dearvvašvuoda- ja eallinlágidutkamis, maid Sámi dearvvašvuodåadutkama guovddáš dál lea jođiheame, lea birasmirkoeksponeren álbmogis okta fáddán dutkamušas. Doaivumis dat guorahallan bukte dieđuid sámi álbmoga birasmirkodásiin.

Radioaktiiva nuoskkideapmi Tjernobyllihkuhisvuoda geažil lea čuohcan erenoamáš garrisit lullisámi álbmogii Gaska-Norggas. Dieđut likuhisvuoda dearvvašvuodåabeavttuin Norggas leat hui váilevaččat. Radioaktiiva eksponeren lei eanemusat biepmu bokte; dat váikkuhii erenomážit muhtin gielddaid sávza- ja bohccobiergobuvttadeapmái. Likuhisvuoda majnel eai leat goassege dahkan álbmotbaserejuvvon guorahallamiid borasdávdagávdnoštumis suonjareksponerema ektui Norgga lullisámi guovllus. Dutkamušat eará dearvvašvuodåadilálašvuodain, nugo psykososiála dilis ja olbmuid, geat áasset lullisámi guovllus ja erenoamážit geat leat čadnon boazodollui, iežaset árvvoštallon dearvvašvuodas, lea sávahahti vai galgá sáhttit háhkat eanet dieđuid das man muddui dán álbmogii lea váikkuhan ja ain váikkuha dat dáhpáhus.

Dutkamušat eamiálbmotjoavkkuin earet eará arktalaš Kanadas leat problematiseren birasmirkkuide gullevaš borranrávvagiid ja movt dat čuhcet árbevirolaš borrandábiide ja daid rievdamii. Man muddui eahpesihkarvuhta čadnon biebmodorvvolašvuodåagažaldahkii árbevirolaš biepmuid dáfus lea váikkuhan sámi álbmoga biebmo- ja borrandábiid válljemii ii leat dovddus.

Gáldogirjjálašvuhta

AMAP. AMAP Assessment 2009: Human Health in the Arctic. Arctic Monotoring and Assessment Programme (AMAP). Oslo, Norga; 2009.

Bjerregaard P, Young TK, Dewailly E, Ebbesson SO. Indigenous health in the Arctic: an overview of the circumpolar Inuit population. Scand J Public Health 2004;32(5):390-5.

Broderstad AR, Melhus M, Brustad M, Lund E. Iron stores in relation to dietary patterns in a multiethnic population: the SAMINOR study. Public Health Nutr 2011 Jun;14(6):1039-46.

Brustad M, Parr CL, Melhus M, Lund E. Dietary patterns in the population living in the Sami core areas of Norway-the SAMINOR study. Int J Circumpolar Health 2008 Feb;67(1):82-96.

Brustad M. Vitamin D security in Northern Norway in relation to marine food traditions. 2004.

Hassan AA. Nutrients and toxic elements in semidomesticated reindeer in Norway - Nutritional and food safety aspects University of Tromsø; 2012.

Ammar Ali Hassan, Charlotta Rylander, Magritt Brustad , Torkjel M. Sandanger, Persistent organic pollutants in meat, liver, tallow and bone marrow from semi-domesticated reindeer (*Rangifer tarandus tarandus L.*) in Northern Norway *Acta Veterinaria Scandinavica. In press.*

Kuhnlein HV, Receveur O, Soueida R, Egeland GM. Arctic indigenous peoples experience the nutrition transition with changing dietary patterns and obesity. J Nutr 2004 Jun;134(6):1447-53.

Mattilsynet. Fraråder fiskelever fra selvfangst. http://www.matportalen.no/matvaregrupper/tema/fisk_og_skalldyr/ikke_spis_fiskelever_fra_selvfangst-2 2011 [gávdnan miessemánu 8.b. 2013];

Nilsson A, Huntington H. Arctic Pollution 2002. Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), 2002. Oslo, Norga: AMAP; 2002.

7 Sámi logut

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

7.1 Álgu

Dán kapihtalis čájehit muhtin guovddáš tabeallaid mat govvidit dilálašvuodja dehálaš surrgiin sámi duoh tavuođas. Dát leat fásta tabeallat, mat bohtet leat juohke almmuhuvvon čállosis ja mii maid čájeha movt áššit rievddadit áiggi mielde.

Váldoášsin dás lea ahte tabeallat eai čielggaduvvo dađi eambbo. Dát galget leat dakkárat mas lohkkit ieža galget beassat viežžat dieđuid njuolga álkis ja čorgadis tabeallain. Dán čállosis leat 16 tabealla juhkkojuvvon 7 guvlui, mat buohkat čuvgejit mávssolaš temáid sámi servodagas. Vuosttás temá lea álbmot, mas deattuhuvvo čájehit movt olmmošloku rievddada ja makkár dilálašvuodat daguhit olmmošlogu rievddadeapmái (riegádan/jápmán/sisafárren/eretfárren). Čohkkehkus agi ja sohkabeale vuodul čájehuvvo ja dat dilálašvuhta čuvgejuvvo iešguđege geografalaš dásiin.

Oahpahus addá loguid oahpahusdássái, gos SED-guovlu buohtastahtto eará guovlluiguin Sáltoduoddara davábealde ja Norggain. Dás čájehit tabealla mii čájeha man oallugat heitet joatkkaskuvllain, ja de leat golbma tabealla mat čájehit movt sámegilla ovdána, nugó mánáidgárddiin, vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas.

Sisaboantu ja Barggolašvuhta čájehuvvo guovtti tabeallas, gaskamearálaš sisaboantu ja vearru olbmuin, ja bargiolbmot agi ja ealáhusa mielde. Dasa lassin leat guokte ealáhustabealla, mat čájehit fitnodagaid ealáhusaid váldosurggiid vuodul ja nubbi mii earenoamážiid guoskkaha boazoealáhusa.

Loahpas leat guokte válgatabealla, mat čájehit bellodagaid/válgalisttuid dohkkehuvvon jienaid ja Sámedikki válljejuvvon áirasat. Logut 2013 válggain eai lean gárvásat go dát čálus deaddiluvvui, nu ahte dás leat 2009 Sámediggeválgga logut mielde.

7.2 Álbmot

Tabealla 7.2.1 Olmmošloku oððajagimánu 1. beaivvi, riegádan, jápmán ja fárremat. SED-guovlu* oktiibuot

	Olmmošloku oððajagimánu 1.beaivvi	Eallinaga riegádan*	Jápmán * ami badjebáz a	Riegáde mat***	Sisafárre mat***	Eretfárre mat***	Netto Álbmotlassáneapmi**	Álbmotlassáneapmi**
	Oktiibuot	Dievdool bmot	Nissonolb mot				Oktiibuot	Proseant taid mieldie
1990	65 147	33 955	31 192					
1995	63 850	33 160	30 690					
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291
2013	55 652	28 921	26 731	...	...	...	...	...

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiidoaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodđun.

** Eallinaga riegádan rehkenastojit ogit, main lea leamaš heagga go riegádedje.

*** Guoská sisa-/eretfárremiidda Norgga bálikkin ja olgoriikkas.

**** Álbmotlassáneapmin rehkenasto erohus mii lea gaskal oððajagimánu 1. beaivvi ja jagis rájes gitta oððajagimánu 1. beaivái jagi manjjil. Registrerendábiid dihte ja spiekastemiin fárendieduid kvalitehta dihte vođđobirrasin muhtin suohkanuin, de čájehit riegádan-jápmán-sisafáren-eretfárren logut čájehit eará loguid. Suohkanuid dásis leat diet erohusat smávvát, muhsto sáhettet leat mearkkašahti muhtin suohkanuin, nugo SED-guovluid statistihkas.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 7.2.2 Olmmošloku oððajagimánu 1. beaivvi SED-guovllus*, sohkabeale ja agi vuodul

Sohkabealli Ahki	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	proseanta mieldie
Oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 635	55 631	55 652	100,0
0-9 lagi	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 602	5 583	5 496	9,9
10-19 lagi	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	7 507	7 334	7 180	12,9
20-29 lagi	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	5 929	6 092	6 187	11,1
30-39 lagi	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	6 034	5 786	5 693	10,2
40-49 lagi	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 723	7 803	7 828	14,1
50-59 lagi	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 694	7 651	7 659	13,8
60-69 lagi	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	7 706	7 884	7 915	14,2
70-79 lagi	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	4 645	4 657	4 850	8,7
80-89 lagi	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 351	2 379	2 384	4,3
90 lagi ja boarrásit	256	289	335	388	428	444	462	460	0,8
0-5 lagi	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 285	3 248	3 166	5,7
6-15 lagi	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 697	6 519	6 388	11,5
16-66 lagi	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 312	36 318	36 305	65,2
67 lagi ja boarrásit	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	9 341	9 546	9 793	17,6

Dievdoolbmot	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 858	28 862	28 921	100,0
0-9 jagi	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 812	2 806	2 765	9,6
10-19 jagi	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 973	3 866	3 748	13,0
20-29 jagi	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 146	3 260	3 344	11,6
30-39 jagi	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	3 178	3 036	2 986	10,3
40-49 jagi	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 093	4 163	4 180	14,5
50-59 jagi	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 134	4 098	4 110	14,2
60-69 jagi	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 117	4 200	4 202	14,5
70-79 jagi	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 324	2 330	2 447	8,5
80-89 jagi	822	820	828	838	932	964	989	1 011	3,5
90 jagi ja boarrásit	91	110	84	104	111	117	114	128	0,4
0-5 jagi	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 651	1 640	1 578	5,5
6-15 jagi	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 430	3 330	3 275	11,3
16-66 jagi	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 356	19 376	19 386	67,0
67 jagi ja boarrásit	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	4 421	4 516	4 682	16,2
Nissonolbmot	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 777	26 769	26 731	100,0
0-9 jagi	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 790	2 777	2 731	10,2
10-19 jagi	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 534	3 468	3 432	12,8
20-29 jagi	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 783	2 832	2 843	10,6
30-39 jagi	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 856	2 750	2 707	10,1
40-49 jagi	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 630	3 640	3 648	13,6
50-59 jagi	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 560	3 553	3 549	13,3
60-69 jagi	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 589	3 684	3 713	13,9
70-79 jagi	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 321	2 327	2 403	9,0
80-89 jagi	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 387	1 390	1 373	5,1
90 jagi ja boarrásit	165	179	251	284	317	327	348	332	1,2
0-5 jagi	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 634	1 608	1 588	5,9
6-15 jagi	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	3 267	3 189	3 113	11,6
16-66 jagi	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 956	16 942	16 919	63,3
67 jagi ja boarrásit	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	4 920	5 030	5 111	19,1

*Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodđun.

Gáldu: Álbmotstatistikha, Statistikalaš guovddášoaimmahat.

Tabealla 7.2.3 Olmmošlohu ođđajagimánu 1. beaivvi, suohkaniid mielde mat leat ollásii dahje belohahkii definerejuvpon SED-guovlun*

Suohkan	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	Álbmotlassánea pmi 1990-2013, proseanta mielde
SED-guovlu oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 631	55 652	-14,6
2030 Mátta-Várjjat, SED	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 543	1 506	-19,4
2030 Mátta-Várjjat, eará guovllut	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 317	8 462	8,9
2027 Unjárga	1 037	1 048	965	901	884	901	882	-14,9
2025 Deatnu	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 896	2 900	-9,2
2023 Gángaviika	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 008	1 063	-25,4
2022 Davvesiida, SED	501	438	390	379	341	339	338	-32,5
2022 Davvesiida, eará guovllut	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 017	1 001	-20,1
2021 Kárášjohka	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 763	2 721	2,6
2020 Porsáŋgu	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 946	3 968	-11,3
2019 Davvinjárga, SED	757	737	667	629	595	595	579	-23,5
2019 Davvinjárga, eará guovllut	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 633	2 626	-18,4
2018 Muosát, SED	399	334	248	194	170	165	183	-54,1
2018 Muosát, eará guovllut	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 078	1 057	-26,6
2017 Fálesnuorri	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 010	1 036	-25,7
2014 Láhppi	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	1 087	1 070	-36,6
2012 Áltá, SED	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	997	975	-40,0
2012 Áltá, eará guovllut	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 285	18 671	41,1
2011 Guovdageaidnu	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 927	2 923	-1,0
1943 Návuotna	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 284	1 245	-22,9
1942 Ráisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 807	4 850	3,3
1941 Skiervá	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 880	2 905	-5,7
1940 Gáivuotna	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 210	2 208	-21,7
1939 Omasvuotna	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 909	1 942	5,8
1938 Ivgu	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	3 028	3 013	-16,2
1936 Gálsa	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 355	2 317	-16,5
1933 Balsfjord	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 502	5 562	-12,8
1925 Orješ-Ráisa, SED	711	655	626	614	609	609	606	-14,8
1925 Orješ-Ráisa, eará guovllut	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 772	2 801	2,7
1923 Siellatgielda	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 214	2 220	-14,2
1920 Loabát	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 016	1 012	-11,9
1919 Rivttat	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 136	1 119	-24,5
1913 Skánit	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 972	2 940	-13,8
1902 Tromsa, SED	1 416	1 209	1 039	920	845	791	811	-42,7
1902 Tromsa, eará guovllut	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	68 325	69 547	41,6
1853 Evenášši, SED	236	328	295	274	256	256	254	7,6
1853 Evenášši, eará guovllut	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 101	1 122	-24,9
1850 Divttasvuotna	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	1 956	1 978	-24,6
1849 Hamarøy, SED	317	296	277	230	219	221	226	-28,7
1849 Hamarøy, eará guovllut	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 562	1 565	-21,6
1805 Narvíika, SED	454	423	334	324	315	306	300	-33,9
1805 Narvíika, eará guovllut	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 167	18 209	-0,4

*Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid guovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodðun.

Gáldu: Álbmotstatistikha, Statistikalaš guovddášdoaimmahat.

**Tabealla 7.2.4 Olmmošloku oððajagimánu 1. beaivvi 2013 ja rievdadusat 2012,
Norggas davábealde Sáltoduoddara**

Regionála sirren, Norggas davábealde Sáltoduoddara	Folke- mengde 1.1. 2012	Rievddadeamit 2012										Olmmo šloku 1.1. 2013	
		Eallinag riegáda n*	Jápmá a n	Riegáde badjebá za	Sisafárremat**	Eretfárremat**	Netto sisafár ren	Olmmošlogu lassáneapmi ***					
		Oktiibu ot dje olgoriik kas	Fárreje ot	Oktiibu dje olgoriik ii	Fárreje	Oktii buot	Prosea nta						
Norggas davábealde Sáltoduoddara oktiibuot	393 016	4 221	3 477	744	21 567	6 108	18 808	1 287	2 759	3 516	0,9	396 532	
SED- guovlu****oktiibuot	55 631	444	620	-176	2 969	755	2 698	144	271	21	0,0	55 652	
Eará guovllut*****oktiib uot	337 385	3 777	2 857	920	18 598	5 353	16 110	1 143	2 488	3 491	1,0	340 880	
Nuorta-Finnmárku	24 476	238	225	13	1 655	653	1 420	122	235	254	1,0	24 730	
¬SED	3 791	36	43	-7	270	108	231	27	39	-2	-0,1	3 789	
¬Eará guovllut	20 685	202	182	20	1 385	545	1 189	95	196	256	1,2	20 941	
Sis-Finnmárkkus	12 532	92	122	-30	597	119	589	33	8	-20	-0,2	12 512	
¬SED	12 532	92	122	-30	597	119	589	33	8	-20	-0,2	12 512	
Oarje-Finnmárku	36 779	453	278	175	2 290	664	1 959	132	331	513	1,4	37 292	
¬SED	3 854	28	47	-19	289	78	235	3	54	-11	-0,3	3 843	
¬Eará guovllut	32 925	425	231	194	2 001	586	1 724	129	277	524	1,6	33 449	
Davvi-Tromsa	18 473	160	181	-21	913	225	886	36	27	7	0,0	18 480	
¬SED	18 473	160	181	-21	913	225	886	36	27	7	0,0	18 480	
Lulli-/Gaska- Tromsa	140 177	1 624	1 071	553	8 078	2 094	6 863	573	1 215	1 761	1,3	141 938	
¬SED	14 240	111	186	-75	748	186	652	36	96	30	0,2	14 270	
¬Eará guovllut	125 937	1 513	885	628	7 330	1 908	6 211	537	1 119	1 731	1,4	127 668	
Davvi-Nordlánda	160 579	1 654	1 600	54	8 034	2 353	7 091	391	943	1 001	0,6	161 580	
¬SED	2 741	17	41	-24	152	39	105	9	47	17	0,6	2 758	
¬Eará guovllut	157 838	1 637	1 559	78	7 882	2 314	6 986	382	896	984	0,6	158 822	

* Eallinaga riegádan rehkenastojit ogit, main lea leamaš heaggag go riegádedje.

** Guoská sisa-/eretfárremiidda Norgga báikkiin ja olgoriikkas ja muðui fárremat guovllu siskkobealde.

*** Álbmotlassáneapmin rehkenasto erohus mii lea gaskal oððajagimánu 1. beaivvi dan jaigis rájes gitta oððajagimánu 1. beaivái jagi manjil. Registrerendábiid dihte ja spiehkastemii fárrendiedui kvalitehta dihte vuodðobirrasin muhtin suohkaníin, de cájehit riegádan-jápmán-sisafárren-eretfárren logut cájehit eará loguid. Suohkaníid dásis leat diet erohusat smávvát.

**** Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegi doaibmaguovlu. Mearriduvun SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodðun

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii lea olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegi doaibmaguovlu.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 7.2.5 Sisafárren ja eretfárren SED-guvlui/guovllus*, sohkabeali ja agi mielde 2012

Ahki	Sisa- ja eretfárremat											
	Norggas oktiibuoit			Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara**			Muðui Norggas			Olgoriikkas		
	Oktiibu ot	Dievdo olbmot	Nisson olbmot	Oktiib uot	Dievd oolbm	Nissonolb mot	Oktiib uot	Dievdo olbmot	Nisson olbmot	Oktiib uot	Dievd oolbm ot	Nissonol bmot
Sisafárremat oktiibuoit	1 807	958	849	1 154	593	561	653	365	288	755	421	334
0-5 jagi	194	95	99	136	65	71	58	30	28	61	32	29
6-15 jagi	196	104	92	131	67	64	65	37	28	56	33	23
16-19 jagi	112	51	61	68	23	45	44	28	16	52	39	13
20-44 jagi	935	501	434	575	305	270	360	196	164	478	257	221
45-69 jagi	338	192	146	222	125	97	116	67	49	107	59	48
70- jagi	32	15	17	22	8	14	10	7	3	1	1	-
Eretfárremat oktiibuoit	2 147	1 130	1 017	1 374	730	644	773	400	373	144	66	78
0-5 jagi	175	88	87	129	68	61	46	20	26	15	10	5
6-15 jagi	208	119	89	147	84	63	61	35	26	6	2	4
16-19 jagi	192	92	100	124	61	63	68	31	37	14	8	6
20-44 jagi	1 239	643	596	770	400	370	469	243	226	82	33	49
45-69 jagi	293	163	130	176	102	74	117	61	56	26	13	13
70- jagi	40	25	15	28	15	13	12	10	2	1	-	1
Netto sisafárremat oktiibuoit	-340	-172	-168	-220	-137	-83	-120	-35	-85	611	355	256
0-5 jagi	19	7	12	7	-3	10	12	10	2	46	22	24
6-15 jagi	-12	-15	3	-16	-17	1	4	2	2	50	31	19
16-19 jagi	-80	-41	-39	-56	-38	-18	-24	-3	-21	38	31	7
20-44 jagi	-304	-142	-162	-195	-95	-100	-109	-47	-62	396	224	172
45-69 jagi	45	29	16	46	23	23	-1	6	-7	81	46	35
70- jagi	-8	-10	2	-6	-7	1	-2	-3	1	-	1	-1

*Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guvlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodđun.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara, mii lea olgobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid doaibmaguovllu.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

7.3 Oahpahus

Tabealla 7.3.1 16 jahkásáččat ja boarráseappot, geain lea alimus čáđahuvvon oahpahus. Suohkanat mat leat ollásii dahje belohahkii definerejuvvon SED-guovlun*. Golggotmánu 1. beaivvi 2012. Proseanta

Suohkan	Oktiibuot	Vuodđoskuvlad ássi	Joatkkaskuvlad ássi**	Universitehta- ja	
				allaskuvladáss i, oanehis***	allaskuvladássi , guhkes****
SED-guovlu oktiibuot	100,0	41,3	39,7	16,3	2,7
Eará guovllut ***** oktiibuot	100,0	32,1	40,9	21,0	6,1
2030 Mátta-Várjjat, SED	100,0	41,4	39,5	15,3	3,8
2030 Mátta-Várjjat, eará guovllut		31,4	41,0	22,4	5,2
2027 Unjárga	100,0	39,7	40,1	16,1	4,1
2025 Deatnu	100,0	40,9	38,4	17,4	3,3
2023 Gángaviika	100,0	47,3	37,1	13,9	1,7
2022 Davvesiida, SED	100,0	38,7	49,1	11,1	1,1
2022 Davvesiida, eará guovllut	100,0	45,6	34,7	16,9	2,7
2021 Kárášjohka	100,0	39,5	31,9	24,1	4,5
2020 Porsáŋgu	100,0	35,2	42,7	19,0	3,1
2019 Davvinjárga, SED	100,0	57,6	29,7	10,8	2,0
2019 Davvinjárga, eará guovllut	100,0	39,7	41,1	16,1	3,0
2018 Muosát, SED	100,0	58,3	30,5	7,3	4,0
2018 Muosát, eará guovllut	100,0	45,7	38,7	13,4	2,2
2017 Fálesnuorri	100,0	52,7	33,0	13,1	1,2
2014 Láhpi	100,0	43,7	38,1	15,0	3,3
2012 Áltá, SED	100,0	44,6	38,8	14,5	2,0
2012 Áltá, eará guovllut	100,0	32,7	38,4	23,8	5,0
2011 Guovdageaidnu	100,0	43,7	29,8	22,1	4,4
1943 Návuotna	100,0	41,6	41,8	15,2	1,4
1942 Ráisa	100,0	37,6	41,4	17,8	3,1
1941 Skiervá	100,0	44,1	39,3	14,9	1,7
1940 Gáivuotna	100,0	45,8	37,3	14,8	2,1
1939 Omasvuotna	100,0	39,4	40,5	17,8	2,4
1938 Ivgu	100,0	43,2	39,4	15,0	2,4
1936 Gálsa	100,0	50,6	36,3	11,1	2,0
1933 Balsfjord	100,0	43,0	43,1	12,2	1,6
1925 Orješ-Ráisa, SED	100,0	37,9	44,7	16,6	0,8
1925 Orješ-Ráisa, eará guovllut	100,0	31,6	45,4	20,4	2,7
1923 Siellatgielda	100,0	30,7	45,1	19,9	4,4
1920 Loabát	100,0	40,3	39,2	18,1	2,3
	100,0	39,0	42,2	16,6	2,3
1919 Rivttat	100,0	34,2	43,9	19,3	2,7
1913 Skánit	100,0	52,2	37,5	9,5	0,8
1902 Tromsa, SED	100,0	26,2	36,6	24,7	12,5
1853 Evenášši, SED	100,0	35,3	49,1	13,3	2,3
1853 Evenášši, eará guovllut	100,0	31,2	50,1	15,4	3,3

1850 Divtasvuotna	100,0	41,0	42,2	14,4	2,4
1849 Hápmir, SED	100,0	42,2	43,2	14,1	0,5
1849 Hápmir, eará guovllut	100,0	32,2	44,0	19,3	4,5
1805 Narviika, SED	100,0	33,2	50,0	12,9	3,9
1805 Narviika, eará guovllut	100,0	27,9	45,8	21,1	5,2
Eará suohkanat davábealde	100,0	34,0	41,9	19,6	4,5
Sáltoduoddara					

* Sámedíkki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuoddun.

**Dás lea mielde "Joatkkaskuvlla oahpahusa lasáhus", mii mearkkaša oahpahus mii lasiha joatkkaskuvlla, muhto mii ii leat dohkkehuvvon alit oahpahussan

*** Sistisdoallá alit oahpahusa gitta njealji jagi rádjái.

**** Sistisdoallá alit oahpahusa eambba go njeallje jagi ja dutkanoahpahus vel

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara, mii lea olggobealde Sámedíkki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid doaibmaguovlu

Gáldu: Oahpahusstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 7.3.2 Oahppit* geat álge joatkkaskuvlla vuosttáš ceahkkái vuosttaš geardde čakčat 2007, ja geat čadahedje joatkkaskuvla oahpahusa dási manjil vihtta jagi, oahpposuorgi ja sohkabealli. Proseanta

Oahpahusprogramma Joaatkkaskuvillas vuosttáš ceahkis ja sohkabealli	Oahppit oktiibuot	Nagodan oahppo- dahje fidnooahppogelbbolašvuoda**	Li nagodan oahppo- dahje fidnooahppogelbbolašvuoda				
			Čadahan normerejuvvon áiggis	Čadahan, muhto guhkit áiggis go normerejuvvon áiggis	Áin joatkkaskuvla oahpahusas 2010	Čadahan JKII dahje válđán fágareivvegeahč aleami, ii ceavzán	Heitásan oahpahusas
SED-guovlu*** oktiibuot	759	39,7	13,2	10,9	8,0	28,2	
Studerer ráhkkanahtti oahpahusprogramma	286	63,6	10,5	5,2	8,4	12,2	
¬Dievdoolbmot	110	59,1	11,8	5,5	11,8	11,8	
¬Nissonolbmot	176	66,5	9,7	5,1	6,3	12,5	
Oahppospesialiseren	247	64,4	9,7	5,3	8,5	12,1	
Falástallansuorgi	24	66,7	16,7	4,2	4,2	8,3	
Musihkka, dánsun ja dráma	15	46,7	13,3	6,7	13,3	20,0	
Fidnofágalaš oahpposuorggit	473	25,2	14,8	14,4	7,8	37,8	
¬Dievdoolbmot	290	22,8	13,1	14,8	7,2	42,1	
¬Nissonolbmot	183	29,0	17,5	13,7	8,7	31,1	
Dearvvašvuoda- ja sosiálafága	74	37,8	9,5	13,5	9,5	29,7	
Luonddudoallu	33	21,2	36,4	12,1	3,0	27,3	
Design- ja giehtaduodji	36	13,9	19,4	13,9	11,1	41,7	
Elektrovnnašfága	59	20,3	13,6	18,6	15,3	32,2	
Restauranta- ja biebmofága	43	11,6	7,0	18,6	-	62,8	
Bálvalus ja johtalus	33	30,3	21,2	12,1	15,2	21,2	
Teknihkka ja industrija buvttadeapmi	124	28,2	12,9	12,1	4,0	42,7	
Media ja kommunikašuvdna	23	34,8	8,7	4,3	21,7	30,4	

Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara****oktiibuot	4 674	45,8	15,3	7,6	8,0	23,3
Studerer ráhkkanahhti oahpahusprográmma	2 126	65,6	12,6	3,0	9,3	9,5
¬Dievdoolbmot	943	61,0	12,4	3,5	13,0	10,1
¬Nissonolbmot	1 183	69,3	12,8	2,5	6,3	9,1
Oahppospesialiseren	1 676	64,1	12,8	3,3	9,1	10,6
Falástellansuorgi	278	73,7	12,6	0,7	9,7	3,2
Musihkka, dánsun ja dráma	172	66,9	10,5	2,9	9,9	9,9
Fidnofágalaš oahposuorggit	2 548	29,2	17,5	11,5	7,0	34,8
¬Dievdoolbmot	1 492	26,1	18,0	12,1	6,6	37,3
¬Nissonolbmot	1 056	33,7	16,8	10,6	7,6	31,3
Dearvvašvuoda- ja sosiálafága	475	33,3	16,8	11,6	9,1	29,3
Luonddudoallu	103	28,2	13,6	9,7	1,0	47,6
Design- ja giehtaduodji	303	27,4	15,8	8,9	8,6	39,3
Elektrovnalašfága	223	25,6	17,5	9,0	10,3	37,7
Restauranta- ja biebmofága	383	17,8	31,1	18,5	6,5	26,1
Bálvalus ja johtalus	233	24,9	15,0	12,0	4,3	43,8
Teknihkka ja industrija buvttadeapmi	177	32,2	14,1	9,6	4,5	39,5
Media ja kommunikašuvdna	461	25,4	15,4	11,7	5,6	41,9
Studerer ráhkkanahhti oahpahusprográmma	190	62,1	7,9	5,3	8,4	16,3

* Oahppit molssaevtolaš oahpahusas leat mielde.

**Čádahan oahpahusa mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot jahkecehkiid joatkkaskuvla oahpahusas, mas oažu duoðaštusa dahje fága-/sváinnasreivve.

*** Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea dasa biddjon vuodđun.

**** Guovlu davábealde Sáltoduoddara, mii lea olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaaortnegiid doaibmaguovlu.

Gáldu: Oahpahusstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

7.4 Sámegiella

**Tabealla 7.4.1 Mánáidgárddit main lea sámegelfálaldat ja mánáidlohu
geat vuostáiváldet sámegelfálaldaga mánáidgárddis 2005-
2012**

Jahki	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mánáidgárddit main lea sámegelfálaldat oktiibuot	64	67	56	60	71	67	61	63
Mánáidlohu:	925	975	956	940	883	817	823	826
Sámi mánáidgárddit ja sámi mánáidgárdeossodagat dáru mánáidgárddiin	46	47	40	41	37	37	33	30
Mánáidlohu:	882	929	925	905	789	758	728	660
Dáru mánáidgárddit main lea eará sámegielatfálaldat	18	20	16	19	34	30	28	33
Mánáidlohu:	43	46	31	35	94	59	95	166

Gáldu: Sámediggi

**Tabealla 7.4.2 Ohppiidlohku geain sámeigiella lea 1. ja 2. giellan.
Vuodđoskuvllas golggotmánu 1. beaivvi. Miehtá riikka.
2006-2012**

	2006*	2007*	2008*	2009*	2010*	2011*	2012*
Oahppit oktiibuot***	619 038	616 388	614 033	613 928	614 020	614 413	614 894
Oahppit geain sámeigiella lea oahpahusgiellan**oktiibuot	991	938	940	924	893	855	873
Oahppit geain davvisámeigiella lea vuosttašgiellan	971	984	997	964	928	895	879
Oahppit geain davvisámeigiella lea nubbingiellan*	1 508	1 370	1 342	1 194	1 145	1 092	1 054
Oahppit geain julevsámeigiella lea vuosttašgiellan	31	25	27	26	29	25	30
Oahppit geain julevsámeigiella lea nubbingiellan*	46	54	50	55	68	47	68
Oahppit geain lullisámeigiellan lea vuosttašgiellan	18	16	19	20	18	20	21
Oahppit geain lullisámeigiella lea nubbingiellan*	98	89	82	77	72	74	74

* Sámeigela nubbingiela oahppit geat čađahit 1-4 dási ja 1-7 dási sámeigel oahppoplána mielde.

** Oahppit geain sámeigiella lea oahpahusgiella oahpahuvvotit aivve sámegillii. Diet guoská ohppide geat orrot sámi hálldašanguovllu suohkanii.

*** Skuvlajagi 2011/2012 rájes leat earenoamášskuvllat ja dábálaš skuvllat biddjon vuodđoskuvlastatistikain oktii.

Gáldu: Oahpahusstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 7.4.3 Ohppiidlohku geain sámeigiella lea fágasuorgin
joatkkaskuvllas, juhkkojuvvon fylkkaid mielde gos leat
eambbo go vihtta oahppi. 2009-2012**

Miehtá riikka	Skuvlajahki 2009/ 2010			Skuvlajahki 2010/2011			Skuvlajahki 2011/2012			Skuvlajahki 2012/2013		
	1.giell a 215	2.giell a 154	Oktiibu ot 369	1.giell a 248	2.giell a 185	Oktiibu ot 433	1.giell a 267	2.giell a 206	Oktiibu ot 473	1.giell a 236	2.giell a 180	Oktiibu ot 416
Finnmárku	180	103	283	216	125	341	249	135	384	212	120	332
Tromsá Nordlánda	10 21	30 7	40 28	12 18	37 9	49 27	11 16	43 16	54 16	18 15	35 15	53 18
Davvi-Tr.laga Muđui		8	8		9	9		7	7			6
	4**	6	10	2	5	7**	7*	5	12	6***	10**	10

*Muđui riikka guoská maiddái fylkkaid Nordlánda ja Davvi-Trøndelaga

**Muđui riikka guoská maiddái Davvi-Trøndelaga

***Muđui riikka guoská maiddái Nordlánda

Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta

7.5 Sisaboahdu

Tabealla 7.5.1 Gaskamearálaš sisaboahdu ja vearru orru 17 jahkásacčaid ja boarráseappuid livnnegiin. Miehtá riikka ja Norggas davábealde Sáltoduoddara, 2011

	Miehtá riikka	SED-guovlu*	Eará guovllut**
Bruttosisaboahdu	376 300	323 100	354 900
Persovdnasisaboadu bálká	270 000	205 600	256 100
Ealáhussisaboahdu	20 200	18 500	17 800
Penšuvdna ja oadju	64 600	76 700	67 200
Reanttut báŋkoduksa (bankinnskudd)	5 700	4 200	4 500
Vuostáiváldán oasusvuottu#3	8 100	4 100	4 500
 Sisaboahtogeasus	 101 200	 92 600	 100 500
Unnimusgeasus	60 100	58 600	61 200
Vealgereanttut	23 900	21 700	22 900
Vuolláibáza ealáhusas, oktan ovddit jagiiguin	4 400	3 200	2 800
 Allavearrovuođđu	 352 300	 301 500	 339 300
Dábálaš sisaboahdu marjil sierra gessosa	276 100	227 900	253 000
 Sisaboahtoearru oktiibuot	 71 000	 61 700	 61 300
Vearrosuhkan ja fylka	32 700	29 000	28 800
Allavearru	5 400	2 100	3 600
Oktasašvearru	32 900	26 100	29 600
 Miellahttomáksu álbmotodjui	 25 800	 23 600	 24 100
 17 jahkásacčaid ja boarráseappuid lohku	 3 932 300	 45 100	 266 500

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea dasa biddjon vuodđun.

** Guovllut davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid. #3 Sihke vearrogeatnegas ja vearoheames oasusvuottu Gáldu: Persovnaid vearrostatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

7.6 Barggahus

Tabealla 7.6.1 Barggahus olbmot 15-74 jahkásaččat*, sohkabeali ja ealáhusa vuodul. Norggas davábealde Sáltoduoddara, 4. kvartála

Næringsområde								
	Antall				Prosent			
	2010	2012		2010	2012		Menn	Kvinner
		I alt	Menn	Kvinner		I alt	Menn	Kvinner
STN-området i alt	26 751	26 980	14 643	12 337	100	100	100	100
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	2 666	2 575	2 156	419	10,0	9,5	14,7	3,4
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	386	444	406	38	1,4	1,6	2,8	0,3
10-33 Industri	1 451	1 862	1 437	425	5,4	6,9	9,8	3,4
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	419	413	356	57	1,6	1,5	2,4	0,5
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	2 305	2 387	2 245	142	8,6	8,8	15,3	1,2
45-56 Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	5 267	5 130	3 158	1 972	19,7	19,0	21,6	16,0
58-63 Informasjon og kommunikasjon	340	335	200	135	1,3	1,2	1,4	1,1
64-66 Finansiering og forsikring	129	118	63	55	0,5	0,4	0,4	0,4
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	1 510	1 531	905	626	5,6	5,7	6,2	5,1
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	2 074	2 157	1 189	968	7,8	8,0	8,1	7,8
85 Undervisning	2 698	2 612	849	1 763	10,1	9,7	5,8	14,3
86-88 Helse- og sosialtjenester	6 437	6 372	1 188	5 184	24,1	23,6	8,1	42,0
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	832	855	365	490	3,1	3,2	2,5	4,0
Uoppgitt	237	189	126	63	0,9	0,7	0,9	0,5
Øvrige områder i alt	171 828	174 543	92 153	82 390	100	100	100	100
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	7 119	6 581	5 630	951	4,1	3,8	6,1	1,2
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	2 225	2 828	2 434	394	1,3	1,6	2,6	0,5
10-33 Industri	10 285	10 378	7 906	2 472	6,0	5,9	8,6	3,0
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	2 392	2 460	2 003	457	1,4	1,4	2,2	0,6
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	12 949	13 590	12 559	1 031	7,5	7,8	13,6	1,3
45-56 Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	40 088	40 302	23 931	16 371	23,3	23,1	26,0	19,9
58-63 Informasjon og kommunikasjon	3 311	3 368	2 398	970	1,9	1,9	2,6	1,2
64-66 Finansiering og forsikring	2 090	1 985	1 005	980	1,2	1,1	1,1	1,2
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	13 349	13 877	8 218	5 659	7,8	8,0	8,9	6,9
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	14 528	15 294	8 822	6 472	8,5	8,8	9,6	7,9
85 Undervisning	17 006	17 014	6 272	10 742	9,9	9,7	6,8	13,0
86-88 Helse- og sosialtjenester	40 359	40 819	8 329	32 490	23,5	23,4	9,0	39,4
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	5 352	5 333	2 183	3 150	3,1	3,1	2,4	3,8
Uoppgitt	775	714	463	251	0,5	0,4	0,5	0,3

* Fra 2005 ble nedre aldersgrense for å bli regnet som sysselsatt senket fra 16 til 15 år, i tråd med internasjonale anbefalinger. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder ved utgangen av referansestidspunktet.

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

7.7 Ealáhus

Tabealla 7.7.1 Fitnodagat, ealáhusaid váldosurggiid* ja surrodagaid mielde. SED-guovlu oktiibuot. Oddajagimánu 1.beaivvi 2013.

Ealáhus	Fitnodag at oktiibuot	Bargit oktiibuot	Bargiid haga	1-4 bargi	5-9 bargi	10-19 bargi	20-49 bargi	50-99 bargi	100- 249 bargi
SED-guovlu oktiibuot									
A – Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	6 595	18 818	3 946	1 636	515	277	167	47	7
B – Báktedoainba ja daid ávkkástallan	2 098	656	1 797	274	20	4	3	-	-
C -Industriija	21	257	4	10	2	2	1	1	1
D – Elrávdnje-, gásá, lievde- ja lieggačhceávkkástallan	269	1 442	140	63	26	17	17	4	2
E – Čáhcelágadus, luoittahat- ja doapparčorgen	23	154	4	9	7	1	2	-	-
F – Huksen- ja ráhkadusoainba	46	191	21	11	6	6	2	-	-
G – Gávppašeapmi, mohtarvuojániid divodeapmi	632	1 423	337	198	62	26	8	1	-
H – Fievrredeapmi ja rádján	573	1 869	202	223	100	44	4	-	-
I – Idjadan- ja guossohandoainba	338	938	156	132	26	10	14	-	-
J – Diehtojuohkin ja kommunikašuvdna	197	450	107	62	18	6	4	-	-
K – Ruhtadan- ja dáhkádusdoainba	100	253	64	27	5	2	1	-	1
L – Gávpejorrju ja fástaopmodagaid jodíheapmi	23	83	3	14	5	1	-	-	-
M – Fágalaš, diedalaš ja teknihkalaš bálvalusdoainba	331	135	272	55	3	-	1	-	-
N – Gávppálaš bálvalusdoainba	275	310	173	82	16	3	1	-	-
O – Almmolaš hálldahus ja suodjalus, oadojortnegat almmolaš hálldašeami vuolde	214	604	134	54	9	8	8	1	-
P - Oahpahus	179	1 353	10	75	44	37	11	2	-
Q – Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	196	2 376	46	47	35	23	33	11	1
R – Kultuvrralaš doainba, guoimmuheapmi ja astoáigedoaimmat	653	5 779	207	176	104	83	54	27	2
S – Eará bálvalusdoainba	236	239	168	55	8	3	2	-	-
Li almmuhuvvon	187	303	99	67	19	1	1	-	-
	4	3	2	2	-	-	-	-	-

* Ealáhussirren lea dan ođđa standárda SN2007 vuodul.
Gáldu: Fitnodat- ja lágádusregisttar, Statistikalašguovddášdoaimmahat

Tabell 7.7.2 Olbmot gullevaččat boazodollui njukčamánu 31.beaivvi 2011, sohkabeali vuodul ja siidoassái gullevašvuohta. Mearriduvvon geográfalaš

Geográfalaš guovlu	Oktiibuot	Sohkabealli		Sajádat siidoasis			Earát
	Dievdoobmot	Nissonolbmot	Eaiggát/Oktavuođapers.	Náittosguoib mi/ovttasorru	Eaiggáda/okta vuodapers. mánna		
Miehtá riika	3 018	1 557	1 461	540	254	219	2 005
Finnmárku	2 205	1 147	1 058	379	169	126	1 531
¬SED	2 015	1 048	967	365	160	115	1 375
¬Eará guovllut	190	99	91	14	9	11	156
Tromsá	207	106	101	43	13	6	145
¬SED	77	44	33	20	8	2	47
¬Eará guovllut	130	62	68	23	5	4	98
Nordlánda oktiibuot	191	102	89	44	22	15	110
¬SED	8	5	3	2	1	2	3
¬Eará guovllut	98	53	45	24	11	6	57
¬Guovllut lulábealde Sáltoduoddara	85	44	41	18	10	7	50
Muđui riikka	415	202	213	74	50	72	219
Proseanta miehtá riikka	100,0	51,6	48,4	17,9	8,4	7,3	66,4

Gáldu: Boazodoalloháldahus.

7.8 Válga

Tabealla 7.8.1 Sámediggeválga 2009. Dohkkehuvvon jienat, bellodaga/válgalistu ja válgbabiire vuodul

Bellodat/listu	Miehtá riika		Válgbabiire					
			1. Nuorta		3. Davvi	4. Gáisi	5. Viesttar-meara	6. Lullisámi
	1. Oktiibuot	2. Ávjobári	3. Davvi	4. Gáisi	5. Viesttar-meara	6. Lullisámi	7. Lulli-Norgga	
Oktiibuot	9 448	1 686	2 647	1 357	1 344	917	549	948
NSR Norgga Sápmelaččaid riikkasearvi	1 986	-	475	169	462	437	177	266
Guovddášbellodat	466	78	96	84	101	71	36	-
Sámeálbmotbellodat	221	-	149	-	-	-	-	72
Bargiibbellodat	2 534	604	465	343	452	226	168	276
Árja	949	123	545	132	86	-	-	63
Ovddádusbellodat	737	161	125	242	141	68	-	-
Olgeš	439	96	164	76	40	-	-	63
NSR ja Sámeálbmotbellodaga oktasašlistu	366	366	-	-	-	-	-	-
Sosialistalaš Gurutbellodat	64	-	-	64	-	-	-	-
Sámeálbmotlihttu (ovdalaš Sápmelaččaid válgalihhtt)	297	73	-	63	62	60	22	17
Dáloniid listu	124	-	124	-	-	-	-	-
Oktasašlistu	110	110	-	-	-	-	-	-
Johttisápmelaččaid listu	411	-	411	-	-	-	-	-
Ristalaš álbmotbellodat	48	-	48	-	-	-	-	-
Nordkalottfolket	184	-	-	184	-	-	-	-
Ofelaš	75	75	-	-	-	-	-	-
Sápmelaččat Lulli-Norggas	191	-	-	-	-	-	-	191
Sjaddo	55	-	-	-	-	55	-	-
Aarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG)	146	-	-	-	-	-	146	-
Gurut	45	-	45	-	-	-	-	-

**Tabealla 7.8.2 Sámediggeválga 2009. Válljejuvvon áirasat,
bellodaga/válgalistu vuodul*, sohkabealli ja válgabiire**

Válgabiire	Oktiibuot				Bellodat/válgalistu							
	Oktiibu	Nissonc ot lbmot	Bb	NSR	ÁRJA		Ovddádusbell odat		O			
			Oktiib uot olbmot	Nisson uot olbmot	Oktiib uot olbmot	Nisson uot olbmot	Oktiibu	Nisson uot olbmot	Oktiib uot olbmot	Nisson uot olbmot		
Miehtá riika	39	19	14	7	11	6	3	1	3	1	1	-
1. Nuorta	6	3	3	2	-	-	-	-	1	-	-	-
2. Áviovári	9	3	2	1	2	1	2	1	-	-	1	-
3. Davvi	6	3	2	1	1	1	1	-	1	-	-	-
4. Gáisi	6	3	2	1	3	1	-	-	1	1	-	-
5. Viesttarmeara	5	3	2	1	3	2	-	-	-	-	-	-
6. Lullisámi	3	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
7. Lulli-Norga	4	3	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-
NSR/SaB												
Oktiib uot olbmot												
Miehtá riika	2	1	2	-	-	1	1	1	1	1	1	1
1. Nuorta	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Áviovári	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Davvi	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Viesttarmeara	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Lullisámi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
7. Lulli-Norga	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-

* Bb (Bargiidbellodat), NSR (Norgga sápmelaččaid riikkasearvi), O (olgeš), NSR/SaB (Norgga sápmelaččaid riikkasearvi ja Sámeálbmotbellodaga oktasačlistu), JOHT (Johtisápmelaččaid listu), NORDK (Nordkalottfolket), SBS (Sápmelaččat Lulli-Norggas)og ÅSG (Åarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG)

Gáldu: Válgastatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

Mielddus, kapihtal 5 – Vedlegg til kapittel 5

Riikarádjegalbat – riksgrenseskilt

Fylkarádjgalbat - fylkesgrenseskilt

Suohkanrádjegalbat - kommunegrenseskilt

Tunneallanammagalbat – tunellnavneskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Porsánggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Dábálaš báikenammagalbbat – vanlige stedsnavnsskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Luoddačujuhangalbbat – Veivisningsskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

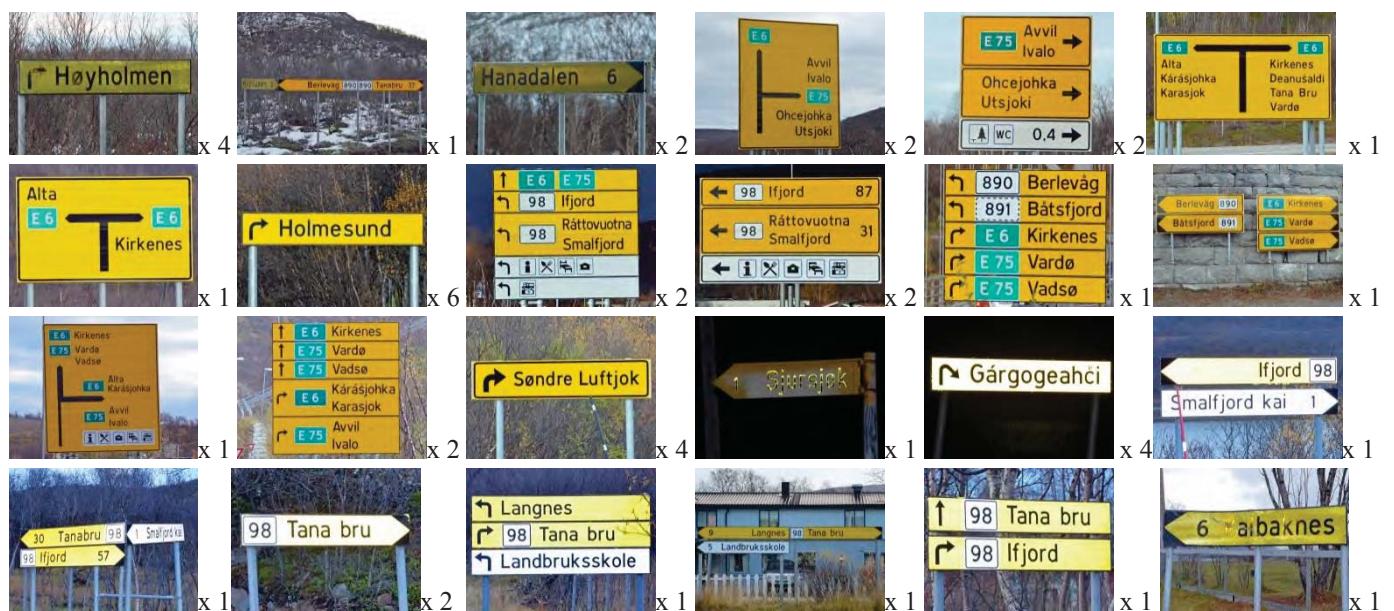
Kárášjoga gielda - Karasjok commune

Porsánggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Gaskačujuhangalbat – Avstandsskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Bálvalusgalbbat – Serviceskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárásjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Ii-geografalaš galbat – Ikkegeografiske skilt

Gáivuona suohkan – Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Mielddus, kapihtal 5 – Vedlegg til kapittel 5

Riikarádjegalbat – riksgrenseskilt

Fylkarádjgalbat - fylkesgrenseskilt

Suohkanrádjegalbat - kommunegrenseskilt

Tunneallanammagalbat – tunellnavneskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Porsánggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Dábálaš báikenammagalbbat – vanlige stedsnavnsskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Luoddačujuhangalbbat – Veivisningsskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

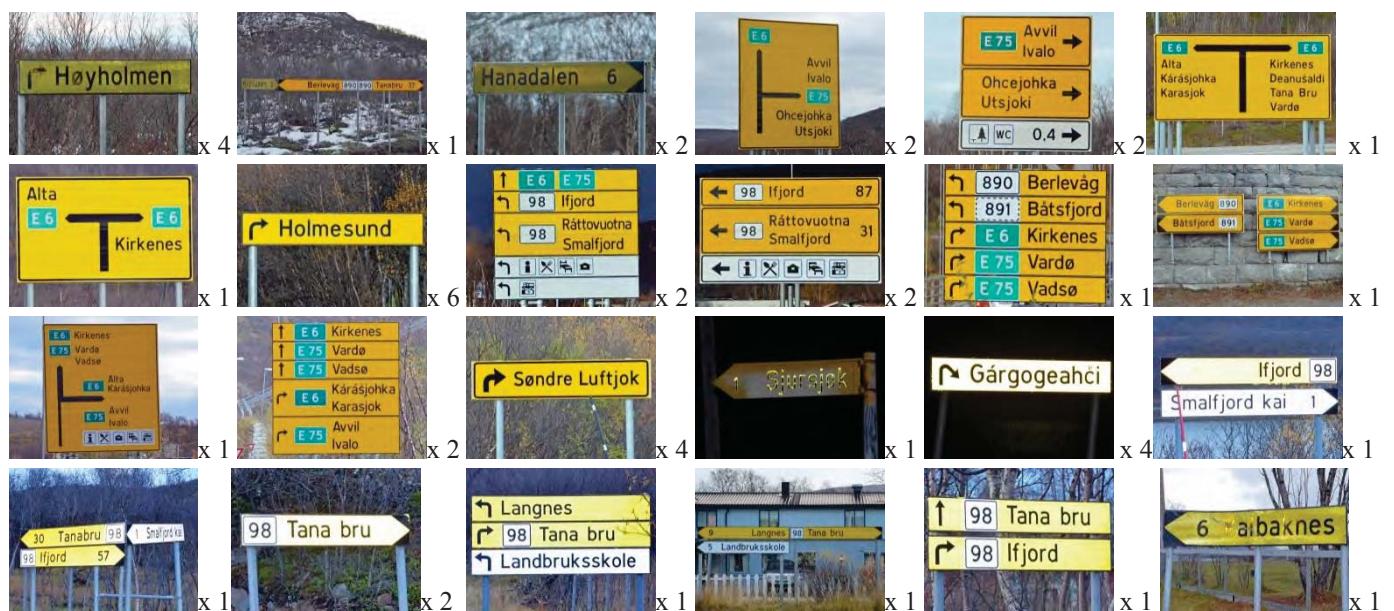
Kárášjoga gielda - Karasjok commune

Porsánggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Gaskačuhangalbbat – Avstandsskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Bálvalusgalbbat – Serviceskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárásjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Ii-geografalaš galbat – Ikkegeografiske skilt

Gáivuona suohkan – Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

